

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της
ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθι.

Φοιτητής: Σαμαράς Ευάγγελος

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Κωτσάκη Αμαλία

Χανιά, Μάιος 2022

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της
ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθι.**

Φοιτητής: Σαμαράς Ευάγγελος

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Κωτσάκη Αμαλία

Χανιά, Μάιος 2022

Αφιερώνω αυτή την εργασία στην οικογένειά μου.

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια Κωτσάκη Αμαλία για την άψογη συνεργασία, την καθοδήγηση και τη συνεχή ενθάρρυνση.

Οφείλω, επίσης, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένεια και τους φίλους μου που με στήριξαν σε αυτήν την προσπάθεια. Επιπλέον, θα ήθελα να τονίσω τη σημαντική συμβολή του αρχιτέκτονα Πάνου Εξαρχόπουλου στην παρούσα εργασία, μέσω της διάθεσης σημαντικού προσωπικού του υλικού.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

_Σκοπός εργασίας	6
_Αντικείμενο εργασίας	6
_Βιβλιογραφική ανασκόπηση	7

B. ΜΕΘΟΔΟΣ

_Μέθοδος συλλογής στοιχείων	8
_Ερμηνευτική μέθοδος	9
• Υπόθεση εργασίας	9
• Μεθοδολογία της έρευνας	12
• Συγκρότηση έρευνας	13
• Συγκρότηση εργασίας	13
• Ερευνητικά ερωτήματα	15

Γ. ΕΥΡΗΜΑΤΑ

_Εισαγωγικά - Ιστορικό, πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό πλαίσιο	16
_Το μεσοπολεμικό κτιριακό απόθεμα της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθη	42
• Οδός Φυλής	42
• Οδός Μακεδονίας	48
• Οδοί Αβέρωφ-Σουρμελή	54
• Οδός Μάγερ	60
• Οδός Μαιζώνος	68
• Οδός Καποδιστρίου	74
• Οδός Σωκράτους	80
• Οδός Σατωβριάνδου	86

Δ. ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	94
----------------------------	----

Ε. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	110
----------------------	-----

ΣΤ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ	118
------------------------------	-----

Ζ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	119
-----------------------	-----

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μελέτη εκπονείται στο πλαίσιο των σπουδών της σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης και αποτελεί την ερευνητική εργασία του τελευταίου έτους.

Η Βάθη αποτελεί σημαντικό τμήμα του μεσοπολεμικού ιστού των Αθηνών, διαθέτοντας μεγάλο αριθμό κτιρίων με αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, τα οποία κατέχουν σημαντικό ρόλο στην εικονογραφία της περιοχής. Επιπλέον, καταδεικνύουν το αστικό παρελθόν της, το οποίο είναι φανερό ακόμη και σήμερα, παρά τις αλλοιώσεις. Στο αρχιτεκτονικό κατάλοιπο της περιοχής περιλαμβάνεται σημαντικός αριθμός μεσοπολεμικών κατοικιών, ένα αξιόλογο κτιριακό απόθεμα το οποίο παραμένει αδιερεύνητο.

Σκοπός της εργασίας

Σκοπός της εργασίας είναι η καταγραφή, τεκμηρίωση και διερεύνηση του αρχιτεκτονικού αποτυπώματος του μεσοπολεμικού μοντερνισμού στην εικονογραφία της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθη. Παράλληλα, θα επιχειρηθεί η συγκρότηση ενός δικτύου μοντέρνων μεσοαστικών κατοικιών στην περιοχή.

Αντικείμενο της εργασίας

Αντικείμενο της εργασίας αποτελούν οι μοντέρνες μεσοπολεμικές πολυκατοικίες στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Βάθη. Συγκεκριμένα, διερευνώνται 27 κτίρια που εντοπίστηκαν στις οδούς: Φυλής, Μακεδονίας, Αβέρωφ-Σουρμελή, Μάγερ, Μαιζώνας, Καποδιστρίου, Σωκράτους και Σατωβριάνδου, δηλαδή στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Βάθη.

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Η βιβλιογραφική έρευνα απέδειξε ότι δεν υπάρχει συνολική μελέτη για την πλατεία Βάθη και την ευρύτερη περιοχή της και ασφαλώς για τη συμμετοχή του μεσοπολεμικού μοντερνισμού στην εικονογραφία της. Παρ' όλο που αναλύεται ένα τμήμα της περιοχής στο ερευνητικό πρόγραμμα του ΕΜΠ (Ερευνητικό πρόγραμμα, Επιστ. υπεύθυνος: Παναγιώτης Τουρνικιώτης, «ΜΕΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΑ ΚΕΝΤΡΑ ΠΟΛΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΙΑ», ΕΜΠ Αθήνα, Μάιος 2011), εντούτοις αυτό αναφέρεται μόνο στο κέντρο της περιοχής έρευνας (πλατεία Βάθη) και δεν επεκτείνεται στην ευρύτερη περιοχή. Παρά ταύτα, αποτελεί ένα από τα βιβλία αναφοράς της εργασίας.

Τα βιβλία αναφοράς στην παρούσα εργασία είναι:

- Βασιλική Ρούσση, Διδακτορική διατριβή «ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ. ΑΣΤΙΚΗ, ΠΡΟΑΣΤΙΑΚΗ, ΕΞΟΧΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ.», επιβλέπων Νικ. Θ. Χολέβας, Αθήνα ΕΜΠ, Ιούλιος 2011
- Εμμανουήλ Μαρμαράς, «ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, Μάιος 2012

Β. ΜΕΘΟΔΟΣ

Μέθοδος συλλογής στοιχείων

Η μέθοδος συλλογής στοιχείων περιλαμβάνει:

- Έρευνα πεδίου:
  - Φωτογραφική τεκμηρίωση της περιοχής
  - Καταγραφή χρήσεων γης
- Βιβλιογραφική έρευνα
- Διαδικτυακή έρευνα
- Συνεντεύξεις:
  - Πάνος Εξαρχόπουλος, αρχιτέκτων, καθηγητής ΔΠΘ, μέλος του Διεθνούς και Ελληνικού DOCOMOMO
  - Οι συνεντεύξεις που έγιναν από ερευνητές του ΕΜΠ (Ερευνητικό πρόγραμμα, Επιστ. υπεύθυνος: Παναγιώτης Τουρνικιώτης, «ΜΕΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΑ ΚΕΝΤΡΑ ΠΟΛΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΙΑ», ΕΜΠ Αθήνα, Μάιος 2011) και δημοσιεύτηκαν το 2011, χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία.

Ερμηνευτική μέθοδος

Υπόθεση εργασίας

Οι δρόμοι διαμορφώνουν την πόλη και συνεπώς η εικονογραφία τους έχει ιδιαίτερο ρόλο, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν ίσως το πιο χαρακτηριστικό δημόσιο στοιχείο εντός της πόλης. Η Jane Jacobs στο έργο της «The Death and Life of Great American Cities» τονίζει ότι «οι δρόμοι και τα πεζοδρόμιά τους, τα κύρια δημόσια τμήματα μιας πόλης, αποτελούν τα πιο ζωτικά της όργανα. Σκεφτείτε μια πόλη και τι έρχεται στο μυαλό; Οι δρόμοι της»¹. Επίσης, ο Eero Saarinen αναφέρει: «Πάντα, όταν σχεδιάζεις κάτι, να παίρνεις υπόψη τον περιβάλλοντα χώρο: μια καρέκλα σε ένα δωμάτιο, ένα δωμάτιο σε ένα σπίτι, ένα σπίτι σε μια γειτονιά, μια γειτονιά σε μια πόλη.»² Παρατηρώντας τη φράση του Φινλανδού αρχιτέκτονα συμπεραίνουμε ότι οι έννοιες "σπίτι", "γειτονιά" και "πόλη" είναι άρρηκτα συνδεδεμένες και κινούνται σε έναν κύκλο αλληλεπιδράσεων. "Άνθρωπος" και "χώρος" έχουν κοινό σημείο αναφοράς την κατοικία, η οποία διαμορφώνει την εικόνα της πόλης και τα αστικά χαρακτηριστικά της. Οι όψεις των κτιρίων συγκροτούν την εικονογραφία της και υποδηλώνουν το αποτύπωμα της εκάστοτε περιόδου.

Η πόλη αποτελεί ένα μεγάλο ψηφιδωτό, το οποίο συγκροτείται τόσο από τους δημόσιους χώρους, όσο και από τα κτίρια. Όπως αναφέρει ο Τάσης Παπαϊωάννου «Την πόλη όσο περισσότερο την πλησιάζεις τόσο συνειδητοποιείς ότι δεν τη γνωρίζεις. Κάθε φορά ανακαλύπτεις κρυφές και άγνωστες πλευρές της, που σου αποκαλύπτουν ένα τελείως διαφορετικό πρόσωπο. Μέσα στην ίδια πόλη υπάρχουν πολλές πόλεις, όπως υφίστανται και πολλές πραγματικότητες. Η αρχιτεκτονική και η πόλη βρίσκονται σε μια αέναη και διαχρονική σχέση. Ρευστή, δυναμική, ευμετάβλητη, απρόβλεπτη.»³ Όταν οι καταστάσεις που επικρατούν σε αυτήν έχουν αρνητικό πρόσημο, δημιουργούνται τετελεσμένα και συνεπώς συγκεκριμένα τμήματά της οδηγούνται στην περιθωριοποίηση. Τελικό αποτέλεσμα αυτού είναι ο ξεπεσμός κάποιων περιοχών, αλλά και η απόκρυψη του αρχιτεκτονικού πλούτου που διαθέτουν. Επομένως, η αρχιτεκτονική και η πόλη

1 Jane Jacobs, «The Death and Life of Great American Cities», εκδ. Random House, Νέα Υόρκη, 1961, αναφ. στο Γερολύπου Α. κ.α. (επιμ.), «Επί Πόλεως, Σύγχρονα Θέματα», Θεσσαλονίκη, 1986, σελ. 129

2 Ο Eero Saarinen ήταν διάσημος Φινλανδός αρχιτέκτονας και σχεδιαστής προϊόντων του 20ου αιώνα, ο οποίος τοποθετήθηκε στα κινήματα του μοντερνισμού, του μεταμοντερνισμού και του ρασιοναλισμού.

3 Τάσης Παπαϊωάννου, «Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΠΟΛΗ», εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα, Νοέβριος 2008

βρίσκονται σε μία αέναη και διαχρονική σχέση με κοινό σημείο την κατοικία και, κατ' επέκταση, τον ίδιο τον άνθρωπο.

Η καθημερινότητα της ζωής ωθεί τον άνθρωπο να περνά σημαντικό μέρος του χρόνου του σε δημόσια τμήματα της πόλης. Σύμφωνα με τον Γάλλο μαρξιστή φιλόσοφο και κοινωνιολόγο Henri Lefebvre, ο χώρος δεν είναι ένα «άδειο δοχείο» στο οποίο εγκαθίστανται κοινωνικές σχέσεις και πρακτικές. Αντίθετα, συμβάλλει στη διάπλαση των κοινωνικών σχέσεων μέσα από προηγούμενες φάσεις ανάπτυξής του. Συνεπώς, ενσωματώνει τα παραγόμενα αντικείμενα και περικλείει τις σχέσεις τους στη συνύπαρξη και τη συγχρονικότητά τους. Είναι το αποτέλεσμα μιας ακολουθίας, ενός συνόλου ενεργειών⁴. Κατ' αντίστοιχο τρόπο: «Τα σπίτια δεν είναι μόνο το κελυφός τους, είναι οι άνθρωποι που ζουν μέσα», σύμφωνα με την Ειρήνη Γρατσία, επικεφαλής της MONUMENTA⁵. Οι δύο προαναφερθείσες φράσεις επιβεβαιώνουν τη σχέση των εννοιών "σπίτι", "γειτονιά" και "πόλη" με τον άνθρωπο, του οποίου η αρχιτεκτονική εκφράζεται στην εικονογραφία της πόλης.

Ο σύγχρονος κάτοικος έχει ανάγκη από ένα καλά οργανωμένο περιβάλλον που να περιέχει, ταυτόχρονα, κάποια αρχιτεκτονικά στοιχεία-σύμβολα⁶. Όπως αναφέρει ο Mies van der Rohe: «Η αρχιτεκτονική είναι η επιθυμία μιας εποχής εκφρασμένη στο χώρο». Ωστόσο, όταν αυτά τα στοιχεία είναι ελλιπή ή απουσιάζουν από τον αστικό χώρο δημιουργείται σύγχυση που επηρεάζει άμεσα τη ζωή στην πόλη.

Η Αθήνα αποτελεί ένα παράδειγμα πόλης στην οποία συνυπάρχουν κτίρια διαφορετικών αρχιτεκτονικών περιόδων. Η σημερινή συνολική της εικόνα παρουσιάζει ανομοιογένεια ως προς αυτές τις περιόδους, με συνέπεια η εικονογραφία της να μην εμφανίζει μία αρμονική συνέχεια. Επιπλέον, αξιόλογα δείγματα σημαντικών περιόδων που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξή της πόλης αποκρύπτονται, λόγω των αστικών συνθηκών και των τετελεσμένων που υπάρχουν. Παρά την αποσπασματικότητα στην εικονογραφία της πόλης, υπάρχουν ιδιαίτερα δείγματα που φανερώνουν το ρόλο της εκάστοτε εποχής στη συγκρό-

τηση της εικόνας της. Επομένως, η διερεύνηση του αρχιτεκτονικού αποτυπώματος στην εικονογραφία της πόλης έχει σημαντική αξία, προκειμένου να αποσαφηνιστεί ο βαθμός της συμβολής κάθε αρχιτεκτονικής περιόδου στη σημερινή εικόνα της.

Ο Μεσοπόλεμος (1920-1940) υπήρξε σημείο καμπής για την ανάπτυξη της Αθήνας και έτσι το αποτύπωμά του στην εικονογραφία της είναι εμφανές. Τα μεσοαστικά στρώματα του πληθυσμού και η ίδια η πρωτεύουσα αποτέλεσαν πεδίο δημιουργίας για τη μοντέρνα αρχιτεκτονική, η οποία έκανε τα πρώτα της βήματα στον ελληνικό χώρο. Όπως γράφει ο Πάνος Εξαρχόπουλος: «Τούτη, λοιπόν, η εξαιρετικά γόνιμη -αλλά, δυστυχώς, βραχύβια- περίοδος της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής απέδωσε πολυάριθμα και αξιόλογα δείγματα γραφής σε όλο το φάσμα των κτιριολογικών κατηγοριών, αποτελώντας την εντόπια, γόνιμα αφομοιωμένη εκδοχή του διεθνούς Μοντέρνου Κινήματος του μεσοπολέμου. Ενός ριζοσπαστικού αρχιτεκτονικού ρεύματος που επιχείρησε να παραλάβει και να εκφράσει το αίτημα για ένα νέο, σύγχρονο τρόπο ζωής [...]»⁷. Επιπρόσθετα, η Ειρήνη Γρατσία αναφέρει ότι: «Τη δεκαετία του 1930 τα κτίρια που σχεδιάζονται είναι με τα χαρακτηριστικά του μοντέρνου κινήματος (λιτά, αφαιρετικά, λειτουργικά) και κτίζονται με οπλισμένο σκυρόδεμα. Απαντούν σε όλη την Ελλάδα και ειδικά στην Αθήνα έχουμε έναν πολύ μεγάλο αριθμό τέτοιων κτιρίων. Πρόκειται για πολυκατοικίες, κατοικίες, νοσοκομεία, σχολεία και βιομηχανικά κτίρια.»⁸ Συνεπώς, ο ρόλος που διαδραματίζει το μεσοπολεμικό κτιριακό απόθεμα στην εικονογραφία της Αθήνας είναι εξαιρετικά σημαντικός, ενώ παράλληλα έχει μεγάλο ενδιαφέρον να ασχοληθεί κανείς με περιοχές που δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς και πιο ειδικά ως προς αυτό το πρίσμα.

4 Ντίνα Βάιου και Κωστής Χατζημιχάλης, «Ο χώρος στην αριστερή σκέψη», εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2012, σελ. 85

5 Η MONUMENTA είναι μία αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία για την προστασία της φυσικής και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς Ελλάδας και Κύπρου, ενώ ακόμη πραγματοποιεί από το 2013 το πρόγραμμα «Καταγραφή και Ανάδειξη κτηρίων 19ου και 20ου αιώνα στην Αθήνα» Ουίνστον Τσώρτσιλ: «Εμείς διαμορφώνουμε τα κτίριά μας. Στη συνέχεια, αυτά διαμορφώνουν εμάς.», <https://www.gnomikologikon.gr/catquotes.php?categ=2155>

6 Βασίλης Κολώνας, Διδακτορική διατριβή «Η εκτός των τειχών επέκταση της Θεσσαλονίκης. Εικονογραφία της συνοικίας Χαμηδιέ (1855-1912)», Τόμος 1, επιβλέπων Γ. Λάββας, Θεσσαλονίκη ΑΠΘ, 1991

7 Πάνος Εξαρχόπουλος, «Μοντέρνες απώλειες 01. Κατεδαφισμένα κτήρια του μεσοπολέμου στην Αθήνα», *Archetype*, Αθήνα, Μάιος 2019

8 https://www.athinorama.gr/specials/odeio_athinon/article.aspx?id=2551073

Μεθοδολογία της έρευνας

Ένα μεγάλο μέρος των μεσοαστικών μοντέρνων κατοικιών της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθη τοποθετείται κατά μήκος συγκεκριμένων οδών. Σε σχέση με τις υπόλοιπες οδούς της περιοχής, εμφανίζουν σημαντικότερη συγκέντρωση των υπό μελέτη κτισμάτων. Οι οδοί που επελέγησαν να μελετηθούν είναι η οδός Φυλής, Μακεδονίας, Αβέρωφ-Σουρμελή, Μάγερ, Μαιζώνος, Καποδιστρίου, Σωκράτους και Σατωβριάνδου. Έχουν έντονο το στοιχείο του μεσοπολεμικού μοντερνισμού στην εικονογραφία τους και αυτό συμβαίνει διότι μεγάλο τμήμα των κτιρίων οικοδομήθηκε κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου.

Η έρευνα θα ακολουθήσει την παρακάτω μεθοδολογία:

A. Καταγραφή και τεκμηρίωση των κτισμάτων

- Εντοπισμός των μοντέρνων μεσοπολεμικών κατοικιών της περιοχής.
- Φωτογραφική τεκμηρίωση των κτισμάτων και των αναπτυγμάτων των δρόμων που εξετάζονται.

B. Αναγνώριση της περιοχής σε σχέση με το μεσοπολεμικό μοντέρνο κτιριακό της απόθεμα

- Συγκρότηση χαρτών:
  - 1) Τοπογραφικός χάρτης της περιοχής έρευνας
  - 2) Ρυμοτομικό σχέδιο της περιοχής
  - 3) Κυκλοφορία, συνδέσεις και σημεία-πόλοι έλξης
  - 4) Χρήσεις γης ισογείου και ορόφου των οδών που εξετάζονται
  - 5) Σημείωση των μεσοπολεμικών κτιρίων

Γ. Συγκρότηση αναπτυγμάτων των υπό μελέτη οδών και σήμανση των μεσοπολεμικών κτιρίων

Δ. Αποτίμηση του μεσοπολεμικού αποθέματος

Ε. Συγκρότηση δικτύου των μοντέρνων μεσοαστικών κατοικιών στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Βάθη

Συγκρότηση έρευνας

Το ερευνητικό υλικό της εργασίας με τίτλο «Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθη» θα συγκροτηθεί ανά δρόμο:

- Οδός Φυλής
- Οδός Μακεδονίας
- Οδοί Αβέρωφ-Σουρμελή
- Οδός Μάγερ
- Οδός Μαιζώνος
- Οδός Καποδιστρίου
- Οδός Σωκράτους
- Οδός Σατωβριάνδου

Αυτή την ομαδοποίηση θα ακολουθήσουν και τα επιμέρους κεφάλαια των ευρημάτων στην εργασία.

Συγκρότηση εργασίας

Η συγκρότηση εργασίας είναι η εξής:

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

_Σκοπός εργασίας
_Αντικείμενο εργασίας
_Βιβλιογραφική ανασκόπηση

B. ΜΕΘΟΔΟΣ

_Μέθοδος συλλογής στοιχείων
_Ερμηνευτική μέθοδος

Γ. ΕΥΡΗΜΑΤΑ

_Εισαγωγικά - Ιστορικό, πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό πλαίσιο.
_Το μεσοπολεμικό κτιριακό απόθεμα της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθη.

- Οδός Φυλής
- Οδός Μακεδονίας
- Οδοί Αβέρωφ-Σουρμελή
- Οδός Μάγερ
- Οδός Μαιζώνος
- Οδός Καποδιστρίου

- Οδός Σωκράτους
- Οδός Σατωβριάνδου

Δ. ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- _Αποτίμηση του βαθμού συμμετοχής των υπό μελέτη κτισμάτων στην εικονογραφία των οδών που εξετάζονται.
- _Συγκρότηση ενός δικτύου μοντέρνων μεσοαστικών κατοικιών στην περιοχή.
- _Επισκόπηση του συνόλου των μοντέρνων μεσοπολεμικών κτιρίων.

Ε. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΣΤ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ζ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να απαντήσει στα παρακάτω ερωτήματα:

- Εμφανίζονται μορφολογικές διαφοροποιήσεις στο μεσοπολεμικό μοντερνισμό της περιοχής γύρω από την πλατεία Βάθη και γιατί;
- Πού εντοπίζεται συμπύκνωση ή αρραίωση των κτιρίων του μεσοπολεμικού μοντερνισμού ανά οδό στην περιοχή μελέτης και πώς αυτό ερμηνεύεται;
- Σε ποιο βαθμό επηρεάζουν τη συνολική εικονογραφία της περιοχής τα κτίρια του μεσοπολεμικού μοντερνισμού και πώς αυτό ερμηνεύεται;
- Τα μεσοπολεμικά κτίρια χαρακτηρίζονται γενικότερα από ανθεκτικότητα και ειδικότερα ως προς τις σημερινές συνθήκες που επικρατούν και πώς αυτό ερμηνεύεται;
- Συνιστά το αποτύπωμα του μεσοπολεμικού μοντερνισμού θύλακα στην πλατεία Βάθη;
- Ο μεσοπολεμικός μοντερνισμός της Βάθη διαφοροποιείται από τον αντίστοιχο άλλων περιοχών των Αθηνών και πώς αυτό ερμηνεύεται;
- Ποιες είναι οι νέες προσφιλέστερες χρήσεις στα μεσοπολεμικά κτίρια της περιοχής; Διακρίνεται κάποια προτίμηση και πώς αυτό ερμηνεύεται;
- Ποιος είναι τελικά ο βαθμός ανθεκτικότητας του μοντερνισμού σε αυτήν την περιοχή και πώς ερμηνεύεται;

Γ. ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Εισαγωγικά

Ιστορικό πλαίσιο της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθης.

Η περιοχή Βάθη βρίσκεται στην «καρδιά» του κέντρου των Αθηνών, όπου συγκλίνουν σημαντικές οδικές αρτηρίες όπως η Μάρνη, η Λιοσίων και η Αχαρνών. Ο Κώστας Μπίρης έγραψε στο βιβλίο του «Αι τοπωνυμίες της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών»: «*Βάθεια και μεταγενέστερα Βάθη: Παλαιά τοπωνυμία προκύψασα από το χαμήλωμα του εδάφους προς την κοίτη του Κυκλοβόρου εις το σημείο όπου εγίνετο η διάβασις του δρόμου του Μενιδιού. Μετά το πέρασμα του ρέματος ο δρόμος εχωρίζετο εις δύο κλάδους κατευθυνόμενους προς το Μενίδι και προς τα Λιόσια*» -πρόκειται για τις σημερινές οδούς Αχαρνών και Λιοσίων που ξεκινούν από την πλατεία Βάθη⁹.

Η δόμηση γύρω από την πλατεία ξεκινάει στις αρχές της δεκαετίας του 1860, ενώ οι εκατέρωθεν γειτονικές εκτάσεις του Μεταξουργείου και της Νεάπολης άρχισαν να οικοδομούνται το 1840 και το 1850 αντίστοιχα. Αξιοσημείωτος σταθμός για την εκκολαπτόμενη τότε συνοικία -Βάθη- ήταν η εγκατάσταση στην περιοχή του τέως ηγεμόνα της Μολδαβίας Μιχαήλ Σούτσου-Βόδα, το 1839. Αγόρασε μία μεγάλη έκταση, όπου και ανέγειρε το ανάκτορό του, το σημερινό Άσυλο της Αγίας Αικατερίνης, μέσα σε έναν τεράστιο κήπο που διαμόρφωσε ο ίδιος. Αργότερα, ο κήπος αυτός κατατμήθηκε σε οικοπέδα από όπου και δημιουργήθηκε η εν λόγω συνοικία. Ακολούθησε η διάνοιξη των οδών Αχαρνών, Αλκιβιάδου, Λιοσίων και Μιχαήλ Βόδα, προς τιμήν του ίδιου, καθώς και η πλατεία Νικολάου Μαυροκορδάτου¹⁰. Σημαντική οδική αρτηρία, η οποία επηρέασε την ανάπτυξη της περιοχής, είναι η οδός Μάρνη. Η συγκεκριμένη οδός βρίσκεται πάνω στην διαδρομή του χειμάρρου του Αγίου Στυλιανού, ο οποίος καλύφθηκε το 1882 για τις ανάγκες επέκτασης της πόλης των Αθηνών (κατασκευή κεντρικού αγωγού για τα λύματα)¹¹. Το νερό του χειμάρρου πήγαζε από τα Τουρκοβούνια, κατηφόριζε στα όρια της λεωφόρου Αλεξάνδρας και διέσχιζε το Πεδίο του Άρεως. Στη συνέχεια, λίμναζε πρωτίστως στο επίπεδο τμήμα της πλατείας Βάθη και ύστερα σε εκείνο της πλατείας Μεταξουργείου. Εν τέλει, συναντούσε λίγο παρακά-

9 Σύμφωνα με τα καινούργια στοιχεία ο χείμαρρος που διερχόταν από την πλατεία Βάθη ήταν αυτός του Αγίου Στυλιανού, ο οποίος πήγαζε μαζί με το ρέμα το Κυκλοβόρου από τα Τουρκοβούνια.

10 https://el.m.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1_%CE%92%CE%AC%CE%B8%CE%B7%CF%82?fbclid=IwAR39mk7wgRh8vKPBpoFhwNC-cdNmqrtQn9XPJABoNwowaEbH-KItYX0nA1CU

11 Κώστας Μπίρης, «Αι Αθήναι, από του 19ου εις τον 20ον αιώνα», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1995, σελ. 256 και https://geomythiki.blogspot.com/2017/06/blog-post_18.html

τω τον ποταμό Κηφισσό και μαζί του κατέληγε στον Πειραιά¹². Το ρέμα μέχρι και το 1869, τότε που έγινε το σχέδιο επέκτασης της πόλης προς το βορρά, πέρα του ρέματος Αγίου Στυλιανού, αποτελούσε το όριο της πόλης. Το μόνο σημείο-πέρασμα ήταν στη σημερινή πλατεία Βάθη, όπου υπήρχε γέφυρα, η οποία δημιουργήθηκε μετά το 1860¹³.

Το παράδοξο στην περιοχή είναι το γεγονός ότι οι κεντρικοί άξονες των οδών Λιοσίων και Αχαρνών είναι «τυφλές», αφού δεν καταλήγουν στην Ομόνοια. Ο επικεφαλής της πολεοδομίας του δήμου, Ιωάννης Γενίσαρλης, αντελήφθη το πρόβλημα και το 1876 εκπόνησε νέο πολεοδομικό σχέδιο, σύμφωνα με το οποίο οι οδοί θα έφταναν μέχρι την οδό Σταδίου. Ωστόσο, απορρίφθηκε από το υπουργικό συμβούλιο υπό την πίεση των ιδιοκτητών γης που δεν ήθελαν να επωμιστούν το βάρος των αλλαγών¹⁴.

Το ρυμοτομικό σχέδιο της Βάθη σχεδιάστηκε σε δύο φάσεις. Για να κατανοηθεί η πολεοδομική της εξέλιξη χρειάζεται μία μακροσκοπική παρατήρηση και θα χρειαστεί, επιπλέον, να εξεταστεί το παρελθόν της Αθήνας. Με τη συμπλήρωση της πρώτης δεκαετίας από την αναγέννηση των Αθηνών αλλάζει η πρότερη εντύπωση της ερειπώδους καταστάσεως της¹⁵. Η ανοικοδόμηση το 1834 γίνεται με βάση τις δυτικοευρωπαϊκές μεγάλες πρωτεύουσες και σχεδιάζεται η επέκτασή της προς τη βόρεια πλευρά της παλιάς πόλης. Σύμφωνα με τον Κ. Μπίρη, προηγήθηκε η οδός Αιόλου, ως προς την ανοικοδόμηση, ενώ επίσης σε αυτήν υπήρχαν εμπορικά καταστήματα και τα κέντρα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής¹⁶. Παρ' όλες τις ελλείψεις στην ελληνική πρωτεύουσα, υπήρξε βελτίωση του αστικού επιπέδου με την παράλληλη ανάπτυξη της οικοδομικής δραστηριότητας¹⁷. Επιπλέον, αναφέρει ότι ιδιαιτέρως στις οδούς Αιόλου, Ερμού και Αθηνάς «*εκτίσθησαν οικίαι στέρεαι και κατά τη θέαν κομφόταται*»¹⁸. Η Αθήνα υπήρξε αρκετά γόνιμη ως προς τα δημόσια έργα στα μέσα του 19ου αιώνα, τα οποία βελτίωσαν κατακόρυφα το βιοτικό επίπεδο και δημιούργησαν τη δυτικοευρωπαϊκή εικόνα της πόλης. Με βάση αυτά τα δεδομένα, αρχίζει να επεκτείνεται η πόλη και να ανοικοδομούνται οι περι-

12 https://geomythiki.blogspot.com/2017/06/blog-post_18.html

13 Αικατερίνη Μπατατούδη, Διπλωματική εργασία, «ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ΟΜΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΠΛΑΤΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ – ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ΟΜΟΝΟΙΑΣ», επιβλέπων Θ. Βλαστός, Αθήνα ΕΜΠ, 2008, σελ. 29

14 Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 188

15 Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 76

16 Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 100, 111

17 Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 76, 77

18 Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 77

οχές Νεάπολη και Μεταξουργείο¹⁹. Το Σεπτέμβριο του 1869, αφού είχαν ήδη χτιστεί πτέρυγες του ΕΜΠ κατά μήκος της οδού 28ης Οκτωβρίου -προέκταση της οδού Αιόλου με ίδιες λειτουργίες, επεξετάθη προς εκείνη την πλευρά η ρυμοτομία με τα καινούργια όρια να είναι στις οδούς Αχαρνών, Μαυροματαίων και Πιπίνου²⁰ (Εικ.6). Η βορειοανατολική πλευρά της πόλης ανοικοδομείται πιο γοργά σε σχέση με την βορειοδυτική, με αποτέλεσμα το 1870 να παρουσιαστεί μεγάλη πύκνωση προς τα εκεί και ταυτόχρονα να στολίζεται από τα νέα μνημειώδη κτίρια των ιδρυμάτων που είχαν αποπερατωθεί ή ήταν ακόμα υπό ανέγερση και από τα νεόκτιστα σπίτια σε αυστηρά νεοκλασσικό ύφος²¹. Κατά το έτος 1879, υπήρξε απότομη αύξηση στη ζήτηση οικοπέδων και σπιτιών για αγορά. Ακόμη, εμφανίστηκε παράλληλη επιδίωξη επέκτασης της ρυμοτομίας και τάση οικοδόμησης, ιδιαίτερα στη βορειοανατολική πλευρά της πόλης²². Ως εκ τούτου, το 1882 καλύφθηκε το ρέμα του Αγίου Στυλιανού, το οποίο αποτελούσε όριο της πόλης και έκτοτε άρχισε η ανοικοδόμηση του βορειοδυτικού τμήματος γύρω από τη σημερινή πλατεία Βάθη.

Μετά το 1902, εξαιτίας της διέλευσης του ιπποτροχιόδρομου και της συνεχούς οικοδομικής ανάπτυξης στην περιοχή, η κίνηση στην πλατεία αυξάνεται και αρχίζουν να λειτουργούν πολλά εμπορικά καταστήματα και καφενεία. Αυτή η κατάσταση εντασσόταν στο γενικότερο πλαίσιο εκσυγχρονισμού της πρωτεύουσας. Η οικοδομική ανάπτυξη στις περιοχές ένθεν και ένθεν του άξονα της οδού Πατησίων ήταν έντονη λόγω της ανέγερσης των κατοικιών των ανώτερων στρωμάτων και επομένως οι συνοικίες γίνονται ελκυστικές και για τα ευρύτερα μεσαία στρώματα²³. Καθώς η πόλη επεκτεινόταν, η κυκλοφορία γινόταν όλο και πιο πυκνή (εγκατάσταση δικτύου τραμ και αφετηρία λεωφορειακών γραμμών). Η περιοχή γύρω από την πλατεία Βάθη ήταν πυκνοκατοικημένη και διατηρούσε το μικροαστικό και λαϊκό της χαρακτήρα. Ωστόσο, σήμερα, η περιοχή δεν αποτελεί σημείο συγκέντρωσης της κοινωνικής ζωής της συνοικίας ή τόπο περιπάτου, όπως γινόταν στο παρελθόν. Θεωρείται πλέον συγκοινωνιακός κόμβος και είσοδος για την πόλη των Αθηνών, αφού εκεί καταλήγει η εθνική οδός Αθηνών-Κορίνθου²⁴. Αποτέλεσμα αυτού είναι η ανάδυση προβλημάτων στον τρόπο λειτουργίας της περιοχής.

Η περιοχή που εξετάζεται βρίσκεται βορείως της πλατείας Ομονοίας και ορίζεται μεταξύ των οδών Αγίου Κωνσταντίνου, 28ης Οκτωβρίου, Ηπείρου και Ψαρών (ακτίνα τεσσάρων οικοδομικών τετραγώνων από το κέντρο που είναι η πλατεία Βάθη).

Εικ.1: Ο χείμαρος του Αγίου Στυλιανού στη θέση όπου σήμερα βρίσκεται η πλατεία Μεταξουργείου -πλησίον της περιοχής Βάθη, Ατσαλογραφία Α. Loeffler 1871

19 Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 99

20 Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 163

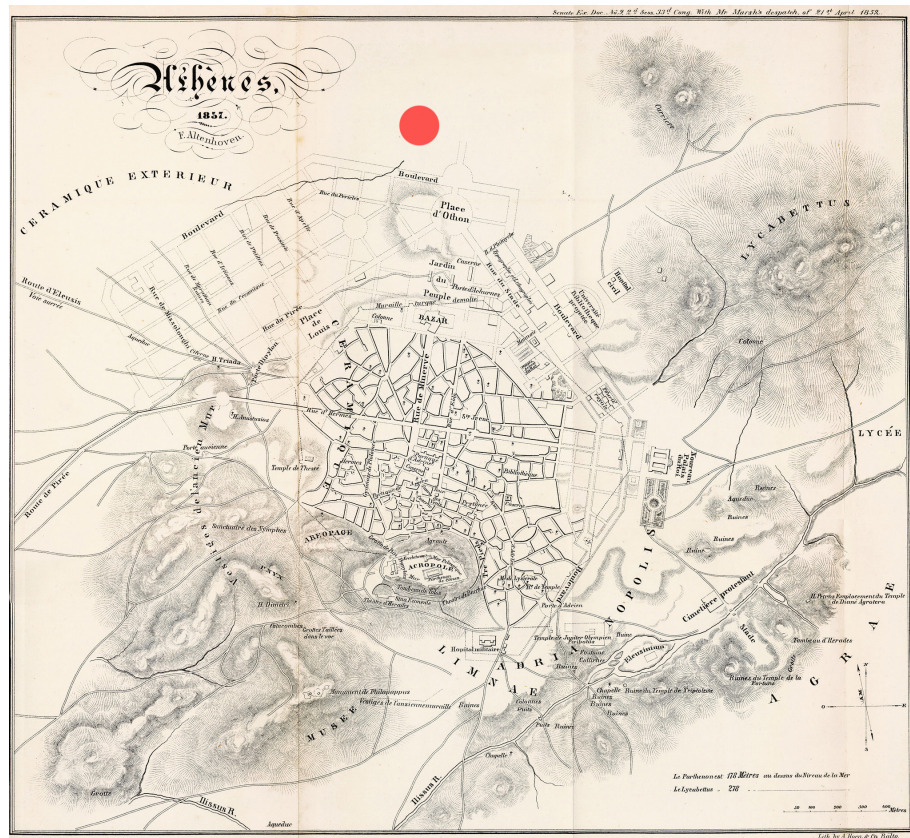
21 Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 164

22 Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 198

23 <https://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=971>

24 Α. Μπατατούδη, ό.π., σελ. 29

Εικ.2: Χάρτης των Αθηνών του 1837 υπό F. Aldenhoven. Το κόκκινο σημάδι συμβολίζει την τοποθεσία της πλατείας Βάθης. Τα όρια της πόλης των Αθηνών έφταναν μέχρι τα αρχαία τείχη, ωστόσο φαίνονται οι τότε καινούργιες ρυμοτομικές χαράξεις κυρίως στο βόρειο και δυτικό τμήμα της πόλης (Σύνταγμα, Ομόνοια και Μεταξουργείου). Η περιοχή της Βάθης εμφανίστηκε αργότερα.

Αί 'Αθήναι τοῦ 1854. Χάρτης τῆς Γεωγραφικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Γαλλικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ.

Εικ.3: Χάρτης των Αθηνών του 1854 της γεωγραφικής υπηρεσίας του Γαλλικού Επιτελείου Στρατού. Το κόκκινο σημάδι συμβολίζει την τοποθεσία της πλατείας Βάθης. Παρ' όλο που η περιοχή του Μεταξουργείου προηγήθηκε χρονικά, η ανάπτυξη της πόλης εστίαζε στο ανατολικό τμήμα, πλησίον των ανακτόρων, ενώ επίσης διαφαίνεται η παρουσία οικοδομικής δραστηριότητας κοντά στο νεόδμητο κτίριο του Πανεπιστημίου. Η περιοχή της Βάθης αρχίζει να δημιουργείται σταδιακά με την εμφάνιση ρυμοτομικών χαράξεων στο νοτιοανατολικό τμήμα της και μέχρι τα όρια του ρέματος του Αγίου Στυλιανού.

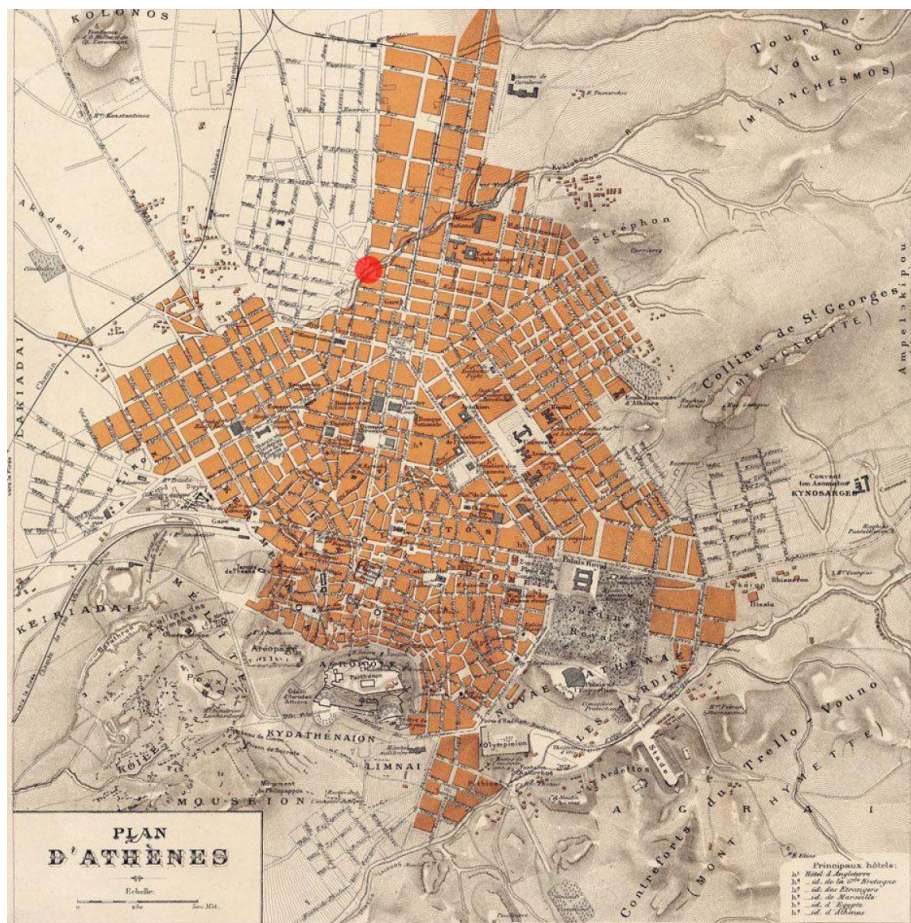

Εικ.4: Χάρτης της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών του 1860, υπό τον Εμμ. Καλλέργη. Το κόκκινο σημάδι συμβολίζει την τοποθεσία της πλατείας Βάθης.

Εικ.5: Μεγέθυνση του χάρτη του 1860. Το κόκκινο σημάδι συμβολίζει την τοποθεσία της πλατείας Βάθης. Σε αυτόν τον χάρτη είναι πασιφανές ότι η οικοδομική δραστηριότητα εστίαζε στο βορειοανατολικό τμήμα της παλιάς πόλης και κυρίως γύρω από δημόσια κτίρια, όπως το Πανεπιστήμιο και την Ακαδημία Αθηνών. Επιπλέον, η ανέγερση κτιρίων γινόταν στον άξονα της σημερινής οδού 28ης Οκτωβρίου, όπου τα οικοπέδα του Μετσόβιου Πολυτεχνείου και του Αρχαιολογικού Μουσείου είναι εμφανή. Η περιοχή έρευνας παρέμενε στάσιμη και τα όρια βρίσκονταν μέχρι το ρέμα.

Εικ.6: Χάρτης των Αθηνών του 1876. Το κόκκινο σημάδι συμβολίζει την τοποθεσία της πλατείας Βάθης. Η ανάπτυξη της Αθήνας πραγματοποιούνταν, κυρίως, στον άξονα Βορρά-Νότου, ενώ επίσης το βόρειο άκρο της πόλης έφτανε μέχρι την πάνω πλευρά του σημερινού Πεδίου του Άρεως. Επιπλέον, ανοικοδομήθηκαν οι περιοχές Μεταξουργείο, Νεάπολη και Εξάρχεια. Το ρέμα του Αγίου Στυλιανού συνέχιζε να υφίσταται, ωστόσο η περιοχή που εξετάζεται (Βάθη) είχε χτιστεί κατά το ήμισυ, ενώ στο υπόλοιπο τμήμα υπήρχαν οι ρυμοτομικές χαράξεις.

Εικ.7: Τοπογραφικός χάρτης των Αθηνών του 1890 υπό τον J. Kaupert. Το κόκκινο σημάδι συμβολίζει την τοποθεσία της πλατείας Βάθης. Η εξάπλωση της πόλης των Αθηνών προσέγγιζε τους λόφους Λυκαβηττού και Στρέφη. Το βόρειο και ανατολικό τμήμα της Αθήνας αναπτυσσόταν με ταχύτερους ρυθμούς. Όσον αφορά τη Βάθη, υπήρχε αυξημένη οικοδομική δραστηριότητα, λόγω της κάλυψης του ρέματος, ενώ επίσης είναι εμφανείς οι διαγώνιες χαράξεις εντός της περιοχής (Μάρνη, Λιοσιών και Μάγερ).

Η περιοχή μελέτης σε σχέση με τη γενική τοπογραφία των Αθηνών.

Τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της πρωτεύουσας είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξή της και ο παρακάτω τοπογραφικός χάρτης θα βοηθήσει στην κατανόησή τους (Εικ.8). Στο κέντρο των Αθηνών παρουσιάζονται σημεία με ιδιαίτερο ανάγλυφο, τα οποία έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαχρονική πορεία διαμόρφωσης της πόλης. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχει πληθώρα ρεμάτων-ποταμών, όπως οι ποταμοί Ιλισσός και Ηριδανός, ο χείμαρρος του Αγίου Στυλιανού και το ρέμα το Κυκλοβόρου (Εικ.9). Επιπλέον, υπάρχουν σημεία με μεγάλο υψόμετρο, όπως λόφοι και πιο συγκεκριμένα υπάρχει η Ακρόπολη, ο λόφος Φιλοπάππου, ο λόφος του Λυκαβηττού, ο λόφος Στρέφη και τα Τουρκοβούνια.

Όσον αφορά την περιοχή μελέτης το φυσικό στοιχείο που έχει άμεση σχέση με αυτήν είναι το ρέμα του Αγίου Στυλιανού που πηγάζει από τα Τουρκοβούνια, διασχίζει παραπλεύρως το Πεδίον του Άρεως και εν τέλει διέρχεται και διχοτομεί την περιοχή. Το ρέμα καλύφθηκε το 1882 για τις ανάγκες επέκτασης της πόλης των Αθηνών και έκτοτε αποτελεί τη σημερινή οδό Μάρνη, η οποία ήταν και είναι σημαντικό στοιχείο της Βάθης. Ο συγκεκριμένος δρόμος, που οφείλεται στο ρέμα, διαδραματίζει ιδιαίτερο ρόλο στην καθημερινή ζωή της περιοχής. Επίσης, το ανάγλυφο της Βάθης παρουσιάζει ήπιες διακυμάνσεις, παρ' όλο που βρίσκεται κοντά σε σημεία με μεγαλύτερο υψόμετρο (π.χ. Λόφος Στρέφη και Λυκαβηττός) (Εικ.10). Μεγαλύτερη συγκέντρωση υψομετρικών γραμμών παρατηρείται ανατολικά της περιοχής, ενώ επίσης στο νοτιοανατολικό άκρο της Βάθης (τέλος της οδού Σωκράτους) εμφανίζεται απότομη υψομετρική διαφορά.

Εικ.8: Τοπογραφικός χάρτης με τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της Αθήνας. Στη μέση της εικόνας φαίνεται η Ακρόπολη και εξ αριστερών της ο λόφος Φιλοπάππου. Στη δεξιά πλευρά της εικόνας είναι ορατός ο Λυκαβηττός και βορείως αυτού βρίσκεται ο λόφος Στρέφη και το Πεδίον του Άρεως, το οποίο όπως παρατηρούμε βρίσκεται ανάμεσα στο ρέμα του Κυκλοβόρου και του Αγίου Στυλιανού. Η περιοχή μελέτης τοποθετείται εξ αριστερών του Πεδίου του Άρεως και πάνω στο ρέμα του Αγίου Στυλιανού.

Εικ.9: Χάρτης ποταμών και ρεμάτων της Αθήνας.

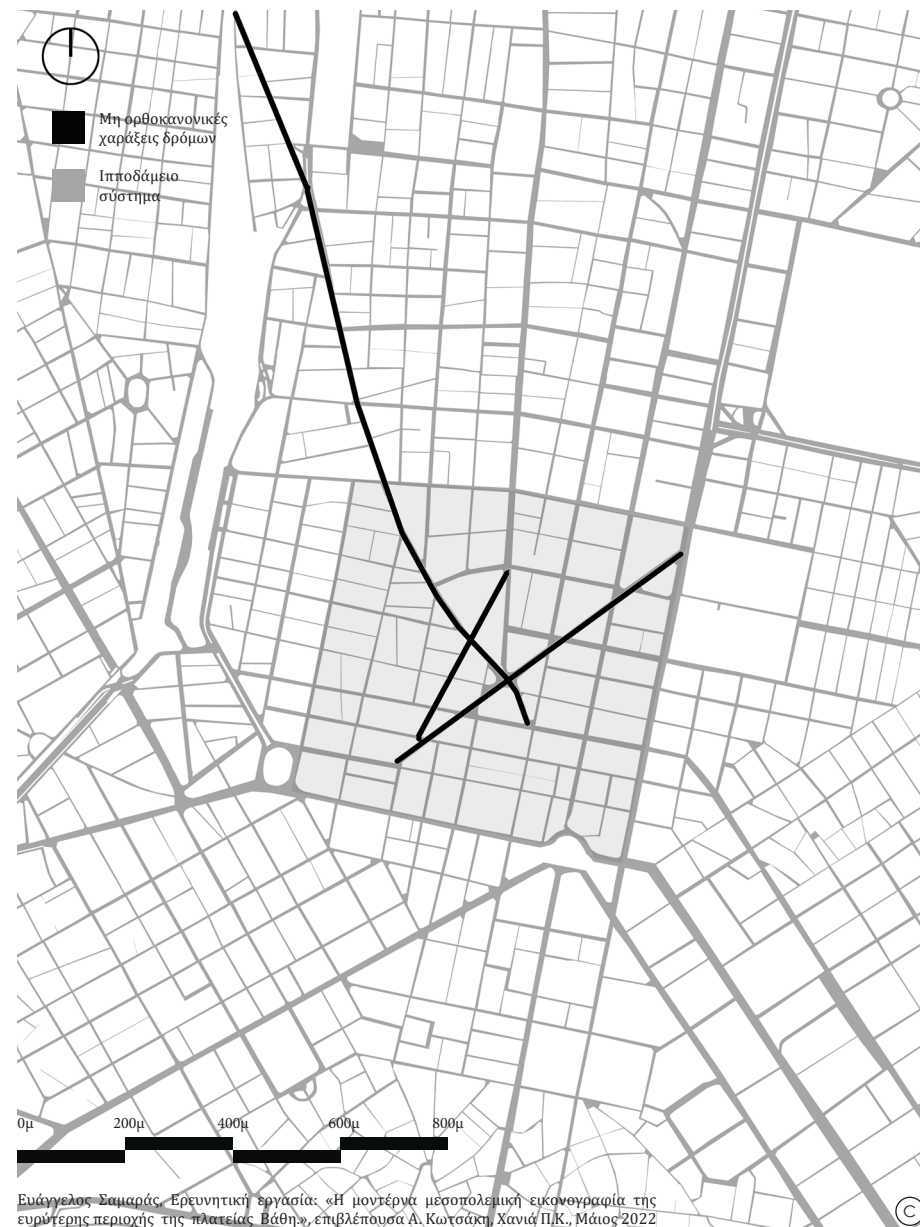
Εικ.10: Τοπογραφικός χάρτης της Βάθι με τις γύρω περιοχές. Παρατηρείται ότι στο ανάγλυφο της περιοχής μελέτης δε συναντώνται ιδιαίτερες υψομετρικές διακυμάνσεις, εκτός από το τέλος της οδού Σωκράτους στο νότιο τμήμα της περιοχής έρευνας.

Ρυμοτομικό σχέδιο των Αθηνών σε παράλληλη συσχέτιση με την περιοχή έρευνας.

Η πολεοδομική εικόνα του κέντρου της Αθήνας διαμορφώθηκε σε μεγάλο βαθμό από τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της πρωτεύουσας, αλλά και τους δρόμους του παρελθόντος. Η περιοχή μελέτης αποτελεί μέρος της ιπποδάμειας πολεοδομικής οργάνωσης που εκτείνεται προς το βόρειο τμήμα του Ιστορικού Τριγώνου, έχοντας προκύψει από την κατεύθυνση της βάσης (Ερμού) και της διχοτόμου του (Αθηνάς-Γ' Σεπτεμβρίου), η οποία χαράσσεται περίπου ώστε να ακολουθεί τον άξονα Βορρά-Νότου. Ο δρόμος με το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, που διέρχεται από την πλατεία Βάθη, είναι η οδός Μάρνη, η οποία διασχίζει διαγωνίως την περιοχή και διαταρράσει το ιπποδάμειο σύστημά της. Οι οδοί που δεν υπακούουν στην ορθοκανονική διάρθρωση, εκτός της οδού Μάρνη, είναι η Λιοσίων και η Μάγερ (Εικ.11). Αποτέλεσμα αυτής της διαταραχής, πέρα από τις χαρακτηριστικές οξυγώνιες απολήξεις των παρακείμενων κτιρίων και τα πολύπλευρα οικοδομικά τετράγωνα, είναι η δημιουργία συχνών διασταυρώσεων μεταξύ τριών και πλέον δρόμων, οι οποίες συχνά αποκτούν το χαρακτήρα συγκοινωνιακού κόμβου. Ως εκ τούτου, η πλατεία Βάθη αποτελεί πλατεία μάλλον κατ' ευφημισμόν. Ο χώρος που προβλέπεται για πεζή χρήση είναι κατακερματισμένος σε μικρά τμήματα τα οποία διασπείρονται περιμετρικά και ανισότροπα²⁵.

Συνεπώς, η πλατεία λειτουργεί εδώ και αρκετά χρόνια περισσότερο ως εκτεταμένος συγκοινωνιακός κόμβος και μάλιστα με ιδιαίτερα αυξημένα ποσοστά λειτουργικής όχλησης, δυσχερούς διάβασης πεζών, ατμοσφαιρικής και ηχητικής ρύπανσης. Η υπερτοπική διάσταση της πλατείας, λόγω του ρυμοτομικού σχεδίου και των σημαντικών οδικών αξόνων που διέρχονται και συναντώνται στο εσωτερικό της, καθιστούν τον χώρο ως ένα κατακερματισμένο και μεταβατικό στοιχείο στην πόλη, χάνοντας παράλληλα τον παλαιότερο τοπικό χαρακτήρα της.

25 Το μεγαλύτερο τμήμα της περιοχής που προορίζεται για πεζή χρήση συντίθεται από την πλατεία και το πεζοδρομημένο τμήμα στην προέκταση της οδού Μαιζώνος, δηλαδή μεταξύ των οδών Μάρνη και Μάγερ.

Εικ.11: Ρυμοτομικό σχέδιο του κέντρου της Αθήνας, που απεικονίζει την αντίθεση μεταξύ του ιπποδάμειου συστήματός της και των δρόμων που διέρχονται διαγώνια στην περιοχή μελέτης.

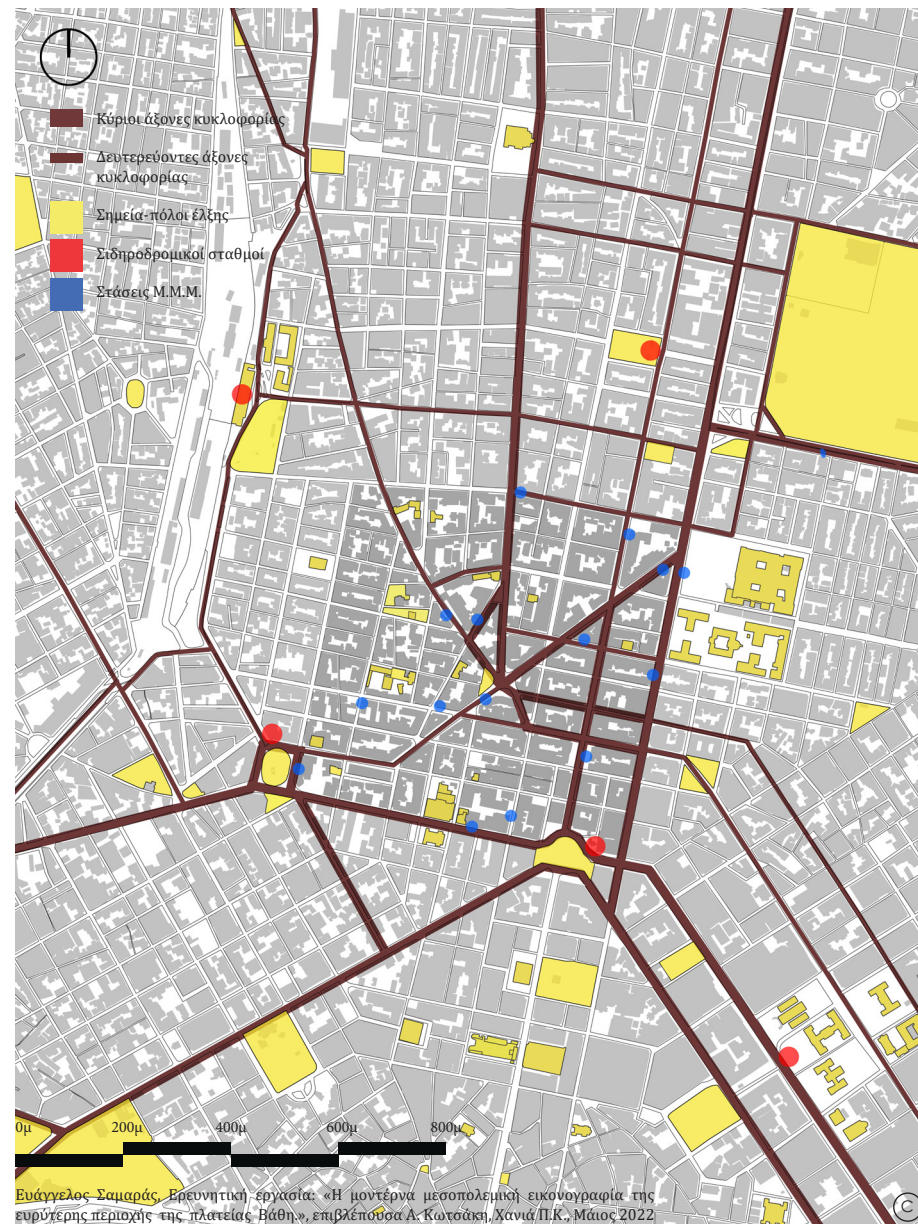

Κυκλοφορία, συνδέσεις και σημεία-πόλοι έλξης.

Εν συνεχεία, θα μελετηθεί ο παρακάτω χάρτης που απεικονίζει τους βασικούς άξονες κυκλοφορίας της Αθήνας, με κέντρο την πλατεία Βάθη, ενώ επίσης ενυπάρχουν σε αυτόν οι συγκοινωνιακές συνδέσεις και τα σημεία-πόλοι έλξης (Εικ.12).

Οι κύριοι άξονες κυκλοφορίας είτε διέρχονται στο εσωτερικό της περιοχής είτε βρίσκονται στα όριά της. Πιο συγκεκριμένα, οι δρόμοι που επεμβαίνουν στην περιοχή είναι οι οδοί Αχαρνών, Μάρνη, Καποδιστρίου, Χαλκοκονδύλη και Γ' Σεπτεμβρίου, ενώ η 28ης Οκτωβρίου και η Αγίου Κωνσταντίνου οριοθετούν την περιοχή. Αποτελούν τους κύριους άξονες κυκλοφορίας και ταυτόχρονα ενοποιούν σημαντικά σημεία-πόλους έλξης, τα οποία συγκεντρώνουν μεγάλο μέρος της καθημερινής ζωής της πόλης. Για παράδειγμα, η οδός Μάρνη συνδέει την πλατεία Καραϊσκάκη με το Αρχαιολογικό Μουσείο και το ΕΜΠ. Η περιοχή μελέτης περιτριγυρίζεται και από άλλα τέτοια σημεία ιδιαίτερης σημασίας, όπως τον Άγιο Παύλο, τον Άγιο Κωνσταντίνο, το Εθνικό Θέατρο, την πλατεία Ομονοίας, την πλατεία Κάνιγγος, το Πεδίον του Άρεως, την πλατεία Βικτωρίας και τον Σταθμό Λαρίσης. Αυτά τα καίρια σημεία του αστικού ιστού καθιστούν την πλατεία Βάθη σε σημαντικό κόμβο ο οποίος ενώνει τις γειτονικές περιοχές στον άξονα Βορρά-Νότου και Ανατολής-Δύσης.

Το μεγαλύτερο μέρος των κύριων αξόνων κυκλοφορίας συγκεντρώνεται κεντρικά και στη δεξιά πλευρά της περιοχής έρευνας. Αυτό έγγυται στο γεγονός ότι στην ανατολική πλευρά υπάρχει συγκέντρωση σημαντικών σημείων που λειτουργούν ως πόλοι έλξης για την πρωτεύουσα. Η κίνηση οχημάτων αλλά και η ανθρώπινη δραστηριότητα είναι πιο έντονα στο κεντρικό και ανατολικό τμήμα, εν αντιθέσει με το δυτικό. Επιπρόσθετα, αυτό ενισχύεται από την ύπαρξη στάσεων συγκοινωνιακών οχημάτων σε εκείνα τα τμήματα της περιοχής μελέτης. Τα σημεία που απαντώνται οι συγκοινωνιακές στάσεις αφορούν σχολεία, θέατρα και δημόσιους χώρους πρασίνου. Ακόμη, είναι αξιοσημείωτη η απουσία σιδηροδρομικών σταθμών εντός της περιοχής που εξετάζεται. Οι σταθμοί Ομονοίας, Μεταξουργείου, Σταθμού Λαρίσης και Βικτωρίας βρίσκονται περιμετρικά της Βάθη και συνεπώς ο ρόλος της περιοχής ανάγεται, κατά βάση, σε κόμβο κίνησης οχημάτων.

Εικ.12: Χάρτης με τους βασικούς άξονες κυκλοφορίας, τις συγκοινωνιακές συνδέσεις και τα σημεία-πόλους έλξης του κέντρου των Αθηνών, με επίκεντρο την πλατεία Βάθη.

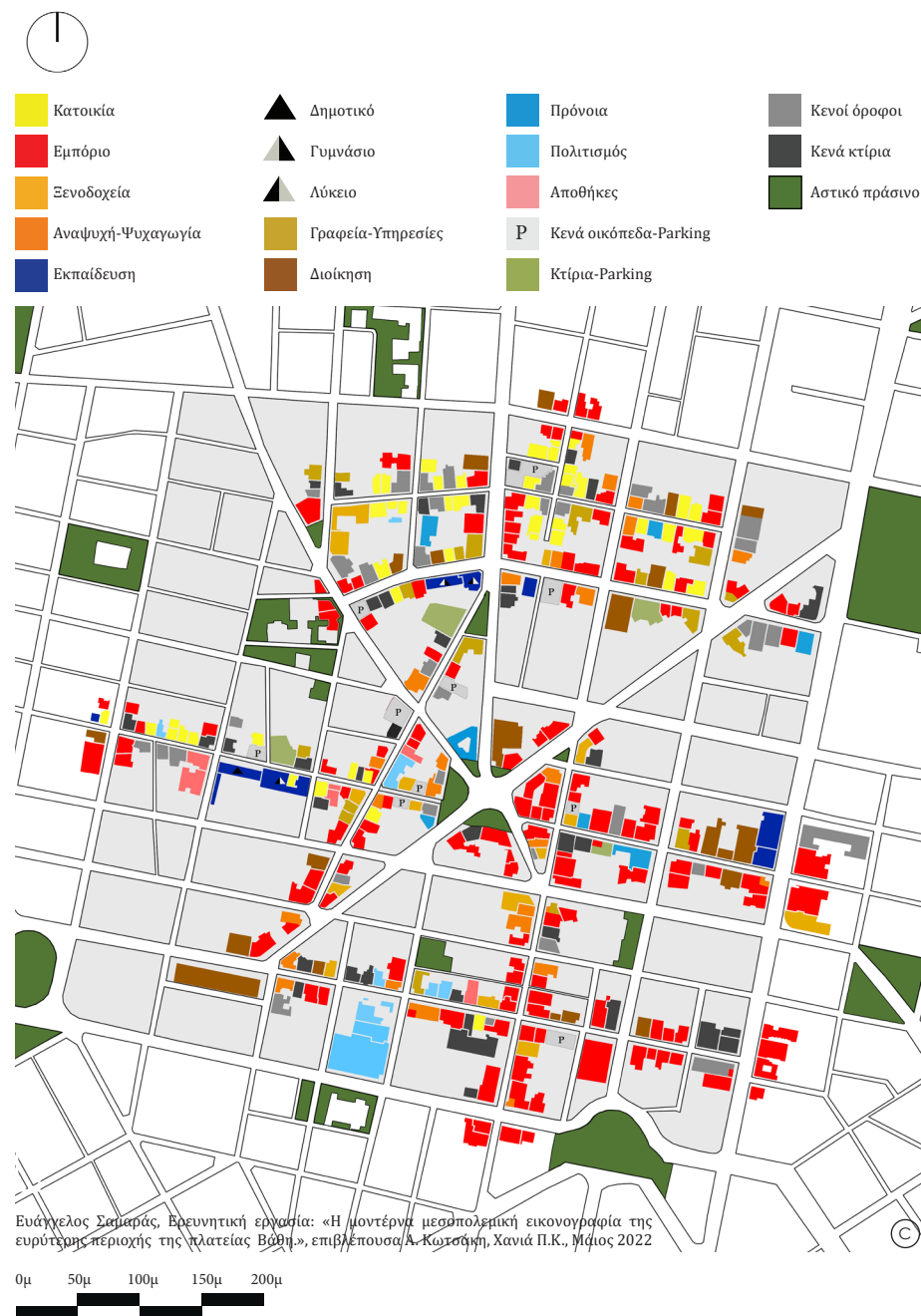

Χρήσεις γης των υπό μελέτη οδών

Οι δρόμοι της περιοχής μελέτης βρίσκονται στην καρδιά του κέντρου της Αθήνας, με ιδιαίτερα μεγάλη ανάμειξη χρήσεων στο επίπεδο του ισογείου (Εικ.13). Οι κυρίαρχες χρήσεις είναι το εμπόριο (λιανικό και χονδρικό/αντιπροσωπείες), η κατοικία, η διοίκηση και τα γραφεία. Ταυτόχρονα, υπάρχουν εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις, ξενοδοχειακές μονάδες, δημόσιοι φορείς πρόνοιας, πολιτιστικές δομές και χρήσεις αναψυχής, κυρίως τοπικού χαρακτήρα. Σημαντικό στοιχείο των χρήσεων γης είναι η καθ' ύψος ανάμειξή τους, πολεοδομική πρακτική που επιτρέπει η ελληνική πολυκατοικία. Οι περισσότερες από τις μεταπολεμικές πολυκατοικίες συστεγάζουν γραφεία και κατοικίες, μεταβάλλοντας ανά διαστήματα τη μεταξύ τους αναλογία, ακολουθώντας και απορροφώντας τις τάσεις της εκάστοτε εποχής. Σήμερα, μάλλον οι κατοικίες έχουν την τάση να αυξάνονται ποσοτικά, καταλαμβάνοντας το κενό που αφήνει η αποχώρηση των γραφείων στους ορόφους των κτιρίων (Εικ.14).

Στο επίπεδο του ισογείου η δραστηριότητα που κυριαρχεί είναι το εμπόριο. Παρατηρείται ιδιαίτερη συγκέντρωση αυτής της χρήσης στα όρια της περιοχής μελέτης και κατά μήκος των κεντρικών αξόνων κυκλοφορίας. Μεταξύ των οδών Μάρνη, Αγίου Κωνσταντίνου και 28ης Οκτωβρίου υπάρχει μεγαλύτερη πύκνωση σε σχέση με το υπόλοιπο τμήμα της περιοχής. Αυτό συμβαίνει λόγω της γειτνίασης της Βάθης με την Ομόνοια. Αντίθετα, οι χρήσεις των ισωγείων των κτιρίων που βρίσκονται στους δρόμους βορειώς της οδού Μάρνη αναφέρονται στους κατοίκους της περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, οι χρήσεις αναλύονται σε τοπικό εμπόριο, αναψυχή, εκπαίδευση και κατοικία. Τα τελευταία χρόνια δραστηριοποιούνται εμπορικά πολλοί μετανάστες, οι οποίοι βρίσκουν ανταπόκριση στους ομοεθνείς τους. Σύμφωνα με μαρτυρίες ιδιοκτητών και εργαζομένων σε καταστήματα της περιοχής, δεν υπάρχει καμία επαφή μεταξύ των ντόπιων και των αλλοεθνών²⁶.

Όσον αφορά το επίπεδο του ορόφου, οι δρόμοι Μαιζώνος, Μάγερ, Αβέρωφ-Σουρμελή, Μακεδονίας και Φυλής παρουσιάζουν πύκνωση της χρήσης της κατοικίας, σε αντίθεση με τις οδούς Καποδιστρίου, Σωκράτους και Σατωβριάνδου, οι οποίες φέρουν χρήσεις γραφείων. Αυτό οφείλεται στην οδό Μάρνη η οποία φαίνεται να διαμορφώνει τα όρια των χρήσεων στην περιοχή μελέτης, γεγονός που συνέβαινε και στο παρελθόν. Επίσης, χρειάζεται να σημειωθεί ότι ιστορικά υπήρχαν στο νότιο τμήμα γραφεί-

Εικ.13: Χάρτης χρήσεων ισωγείου των οδών που εξετάζονται στην περιοχή μελέτης.

26 Ερευνητικό πρόγραμμα, Επιστ. υπεύθυνος: Παναγιώτης Τουρνικιώτης, «ΜΕΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΑ ΚΕΝΤΡΑ ΠΟΛΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΙΑ», ΕΜΠ Αθήνα, Μάιος 2011, σελ. 103

α-υπηρεσίες, λόγω της προνομιακής θέσης της περιοχής, αφού είναι η είσοδος στην πόλη και ταυτόχρονα βρίσκεται δίπλα με την πλατεία Ομονοίας και τον σταθμό ΗΣΑΠ (δημιουργία σταθμού ΜΕΤΡΟ μετέπειτα). Αποτελούσε ιδανικό σημείο για την εγκατάσταση μικρών επαγγελματιών και μεγάλων φορέων.

Παραδοσιακά, η περιοχή γύρω από την πλατεία Βάθη ήταν συνοικία μεσοαστικών στρωμάτων και λαϊκών πολιτιστικών δραστηριοτήτων²⁷. Ωστόσο, η αναδιαμόρφωση της πλατείας στα πλαίσια ανάδειξης της ως μητροπολιτικό κόμβο και η συνλειτουργία της με τις πλατείες Ομονοίας και Κάνιγγος σε ένα κεντρικό τρίγωνο υπηρεσιών και διοίκησης, μετέβαλαν σε σημαντικό βαθμό τις χρήσεις και, κατ' επέκταση, τον παλιό τοπικό χαρακτήρα της πλατείας Βάθη. Το γεγονός αυτό επέφερε το πρώτο κύμα αποχώρησης ενός μέρους των κατοίκων της περιοχής για την περιφέρεια της πόλης και την απώλεια της παλιάς της αίγλης. Παρ'όλα αυτά, η χρήση της κατοικίας διατηρείται και τονώνεται μετά την δεκαετία του '80 από τα μεταναστευτικά κύματα προς την Ελλάδα. Έτσι, η σημερινή εικόνα της χρήσης της κατοικίας στην περιοχή γύρω από την πλατεία Βάθη ορίζεται ως αντιφατική.

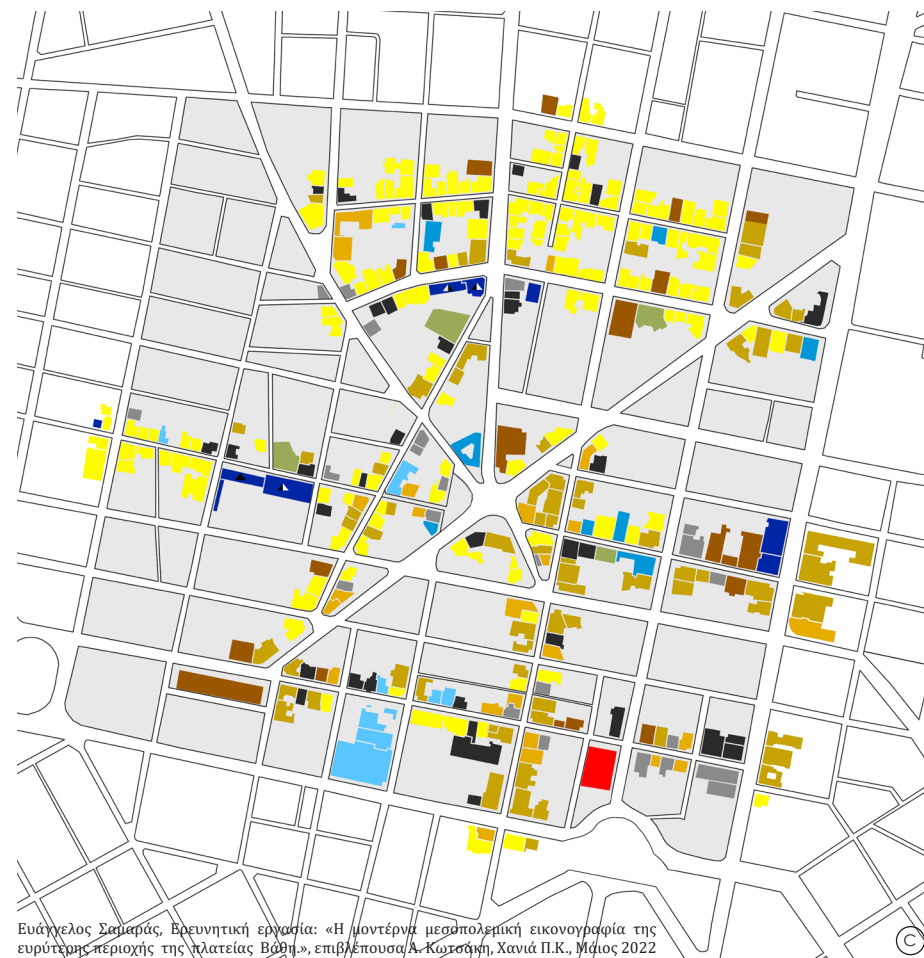
Το κτιριακό απόθεμα που φιλοξενεί την χρήση της κατοικίας κατατάσσεται σε δύο περιπτώσεις. Αφενός υπάρχουν περιπτώσεις, κυρίως, μεταπολεμικών πολυκατοικιών που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο της ιδιοκατοίκησης ή ενοικίασης και αφετέρου παρουσιάζονται συχνά προσωρινές ή άτυπες πρακτικές κατοίκησης. Για παράδειγμα, ξενοδοχεία που ενοικιάζουν δωμάτια με το μήνα, αλλά και διαμερίσματα ή άλλους χώρους που δεν είναι συνυφασμένοι με την κατοίκηση (αποθήκες, γραφεία κ.α.)²⁸.

Το σημερινό κτιριακό απόθεμα που στεγάζει χρήσεις γραφείων παραμένει σχετικά απαξιωμένο και δεν έχει εκσυγχρονιστεί, γεγονός που αποτελεί μειονέκτημα και πιθανό λόγο αποχώρησης των επαγγελματιών

27 Μέχρι την δεκαετία του '70 η πλατεία συγκέντρωνε όλη τη ζωή και τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των κατοίκων της. Παράλληλα, συνιστούσε σημαντικό κόμβο εισόδου για το κέντρο της Αθήνας, για όποιον ερχόταν από τους σιδηροδρομικούς σταθμούς Λαρίσης και Πελοποννήσου, από την λεωφόρο Αθηνών, αλλά και από τα Δυτικά προάστια, μέσω της οδού Λιοσίων. Σημαντικό ρόλο έπαιζε και η ύπαρξη της αφετηρίας των αστικών λεωφορείων που έρχονταν από τα Δυτικά, επί της πλατείας, μέχρι τη δεκαετία του '70.

Η συνέντευξη έγινε σε ιδιοκτήτη-κάτοικο ακινήτου επί της πλατείας Βάθη, (Π. Τουρνικιώτης, ό.π., σελ. 98)

28 Για παράδειγμα, οι αχρησιμοποίητοι χώροι των φαρμακαποθηκών στην οδό Ξούθου που είτε παραμένουν κενοί, είτε κατοικούνται άτυπα από μετανάστες. Επίσης, υπάρχει και η περίπτωση κατάληψης εγκαταλελειμμένων κτιρίων, όπως το παλιό κτίριο NAT που κατεδαφίστηκε το 2010 (Μενάνδρου, Βερανζέρου και Ξούθου), με εξαθλιωμένες συνθήκες διαβίωσης.

Εικ.14: Χάρτης χρήσεων ορόφου των οδών που εξετάζονται στην περιοχή μελέτης.

από την περιοχή. Ένα σημαντικό μέρος του κτιριακού αποθέματος έχει μείνει άδαιο και αυτό εντοπίζεται κατά μήκος των υπό μελέτη δρόμων, αφενός σε πολυκατοικίες και αφετέρου σε μεγάλα κτίρια γραφείων που μένουν αναξιοποίητα εδώ και πολλά χρόνια.

Το ζήτημα των κενών ορόφων και κτιρίων χρήζει ιδιαίτερης σημασίας, αφού εντοπίζεται συχνά κατά μήκος των οδών της περιοχή μελέτης. Το πλήθος αυτών απλώνεται σε όλη την περιοχή, ωστόσο στο τμήμα πάνω από την οδό Μάρνη έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο, διότι αποτελεί περιοχή γειτονιάς με μικρή κίνηση πεζών και οχημάτων. Τα σημεία που εμφανίζονται αυτά τα κτίρια είναι σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους, δημιουργώντας εστίες εγκατάλειψης και παρουσίας ανεπιθύμητων ενεργειών. Αυτή η κατάσταση διαμορφώνει μία εικόνα ερήμωσης και υποβάθμισης, ιδιαίτερα στο βόρειο τμήμα της Βάθης. Οι κύριοι λόγοι που συντελούν σε αυτήν την κατάσταση είναι το ιδιοκτησιακό καθεστώς στο οποίο ανήκουν τα κτίρια και η αδιαφορία των ιδιοκτητών τους.

Συμπερασματικά, στο επίπεδο του ισογείου, οι κυρίαρχες χρήσεις είναι το εμπόριο και η κατοικία. Το εμπόριο παρουσιάζει μεγάλη πύκνωση στο τμήμα κάτω από την οδό Μάρνη και έχει υπερτοπικό χαρακτήρα, αφού πλησίον βρίσκεται η πλατεία Ομονοίας. Ο υπερτοπικός χαρακτήρας του συγκεκριμένου τμήματος αρχίζει να φθίνει και να γίνεται τοπικός προς το βόρειο και δυτικό τμήμα της Βάθης, όπου ταυτόχρονα αρχίζει να αυξάνεται η χρήση της κατοικίας. Οι δρόμοι που τοποθετούνται βορείως της οδού Μάρνη έχουν μεγαλύτερη ποικιλία χρήσεων, αλλά απευθύνονται στους κατοίκους της περιοχής. Στο επίπεδο του ορόφου οι χρήσεις αναλύονται σε κατοικίες και γραφεία. Κατ' αντιστοιχία, τα γραφεία τοποθετούνται στο νότιο και ανατολικό τμήμα, ενώ οι κατοικίες βρίσκονται στο τμήμα πάνω από την οδό Μάρνη. Συνεπώς, ο συγκεκριμένος δρόμος έχει σημαντικό ρόλο στην κατανομή των χρήσεων γης. Τέλος, ο μεγάλος αριθμός εγκαταλελειμμένων κτισμάτων και κενών ορόφων αποτελεί σημαντικό πρόβλημα της περιοχής, όπου εκεί βρίσκουν πρόσφορο έδαφος παράνομες ενέργειες των πληθυσμών της περιοχής.

Η εξάπλωση των μεσοπολεμικών κατοικιών και η σχέση τους με την περιοχή εμφάνισης.

Η περιοχή γύρω από την πλατεία Βάθη, οι παλιές συνοικίες της Αθήνας και τα γειτονικά προς το κέντρο σημεία τους²⁹ άρχισαν να παρουσιάζουν ανοδική οικοδομική τάση από το 1920 και η οποία συνεχίστηκε τη δεκαετία του '30 τόσο στις κεντρικές συνοικίες, όσο και στις επεκτάσεις τους που εντάχθηκαν στο σχέδιο³⁰. Αυτές οι περιοχές συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοικιών της εποχής και, συνεπώς, αποτελούν τις κατ' εξοχήν μεσοπολεμικές συνοικίες της Αθήνας. Εκεί εγκαταστάθηκαν τα μεσαία και μικρομεσαία στρώματα, ενώ οι κατοικίες τους υπάγονται είτε στη μορφή των διπλο- και τριπλοκατοικιών είτε σε αυτή των πολυκατοικιών, με μία κατοικία ανά όροφο. Διαμορφώθηκαν κατά τα πρότυπα της πλούσιας αστικής μονοκατοικίας και διπλοκατοικίας, η οποία χτιζόταν σε απομακρυσμένες περιοχές, με παράλληλη συσχέτιση της οικονομικής δυνατότητας των ιδιοκτητών. Όπως αναφέρει ο Δημήτρης Φιλιππίδης: «Είναι φανερό -αν παρατηρήσουμε έναν εύκαιρο "οδηγό" για την τρέχουσα αρχιτεκτονική του 30', το βιβλίο του Κ. Δασκαλάκη Σπίτια και Επαύλεις- πως η μαζική αρχιτεκτονική κινείται σχεδόν αποκλειστικά μέσω της άμεσης μίμησης. Με δεδομένη δηλαδή την περιορισμένη έντυπη πληροφόρηση, κάθε ενδιαφερόμενος μαθαίνει κυρίως εμπειρικά, παρακολουθώντας τι χτίζεται από άλλους. Η έντεχνη πάλι αρχιτεκτονική μιμείται βέβαια τα χτισμένα πρότυπα, αλλά παράλληλα διαθέτει αυξημένες δυνατότητες προσφυγής σε πηγές πληροφόρησης του εξωτερικού. Τελικά, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, το ζήτημα της μίμησης ή της επίδρασης μπορεί να ανιχνευτεί παντού»³¹. Η αξία γης του αστικού εδάφους με το συνεπαγόμενο κόστος απόκτησης οικοπέδου δημιούργησε την ανάγκη εκμετάλλευσής του, ανάλογα με την οικονομική ευχέρεια των ιδιοκτητών. Επομένως, παρατηρείται ότι η αθηναϊκή μεσοπολεμική κατοικία ταξινομείται τόσο διαστρωματικά όσο και γεωγραφικά³².

29 Περιοχές όπως: Πλάκα, Ακρόπολη, Θησείο, Άνω Πετράλωνα, Φιλοπάππου, Κεραμεικό, Μεταξουργείο, Κολωνάκι, Εξάρχεια, Νεάπολη, Πεδίον Άρεως, Βάθη, Αχαρνών, Φυλής, Πατήσια αλλά επίσης και στην Κυψέλη.

30 Αν και η πρωτεύουσα επεκτείνεται προς όλες τις κατευθύνσεις, συγκρίνοντας τους χάρτες των ετών 1908 και 1930, διαπιστώνεται σαφώς η τάση επέκτασης της πόλης στον άξονα Βορρά- Νότου, όπου και εντάχθηκαν τα παλιά και νέα προάστια.

31 Δημήτρης Φιλιππίδης, «Μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, Δεκέμβριος 2001, σελ.56

32 Οι μονώροφες οικοδομές των δυτικών και νοτίων συνοικιών μαζί με τις προσφυγικές κατοικίες εντός της πόλης αποτελούν τη λαϊκή κατοικία. Η αστική κατοικία της μεσαίας τάξης είναι τα μονώροφα, δώροφα και τριώροφα σπίτια των βορείων και ανατολικών συνοικιών και των κεντρικών περιοχών. Έτσι, παγιώνεται μια γεωγραφική διαστρωμάτωση της πρωτεύουσας «σε

Παρά τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής το 1922, η Βάθη και οι υπόλοιπες περιοχές που συνθέτουν το ψηφιδωτό της Αθήνας συνιστούσαν το πολιτιστικό κέντρο της χώρας και ταυτόχρονα έναν σημαντικό πόλο έλξης, παρέχοντας δυνατότητες κατάρτησης στα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης και ευκαιρίες εύρεσης εργασίας³³. Όπως γράφει η Βίκα Γκιζελή: «Δεν πρέπει να δοθεί η εντύπωση ότι η συρροή στην πρωτεύουσα των εύπορων, αγροτικών πληθυσμών, αυτών των λεγόμενων “ανεπιθύμητων μικρομπουρζουάδων”, είχε χαρακτήρα απότομης πολεοδομικής ανάπτυξης, συνδεδεμένης με κάποιο φαινόμενο ραγδαίου κοινωνικού μετασχηματισμού: Ήταν μάλλον ένα κίνημα εποικισμού ενός αστικού κέντρου που, χάρη στο επίπεδο ανάπτυξής του, υποσχόταν κάποια επιτυχία στον αγώνα για τον επιούσιο και στις δραστηριότητες για την επαγγελματική αποκατάσταση»³⁴. Η κεντρικότητα της περιοχής και η παράλληλη ανάπτυξη που λάμβανε χώρα ήταν ο ιδανικός συνδυασμός για την ανέγερση μοντέρνων μεσοπολεμικών κτιρίων και την εγκατάσταση των μεσοαστικών στρωμάτων στην περιοχή (Εικ.15).

“ανατολική” και “δυτική” περιοχή», για την οποία κάνει λόγο ο Γεώργιος Σαρηγιάννης. (Γεώργιος Σαρηγιάννης, «Αθήνα 1830-2000 Εξέλιξη-Πολεοδομία-Μεταφορές», εκδ. ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ, Αθήνα, Νοέμβριος 2000, σελ.66)

33 Ο νομομηχανικός Μιλτιάδης Ρήγας παρουσιάζει τους λόγους προσέλευσης στις πόλεις και κυρίως «των Αθηνών και του επινείου αυτών»: «Οι γεωργικοί πληθυσμοί τείνουν να συγκεντρώνονται εις τας μεγαλόπολεις, τούτο δε συμβαίνει,

α) διότι οι στρατολογηθέντες αγροτικοί πληθυσμοί ε γνώρισαν και εσυνήθισαν εις τας απολαύσεις των πόλεων,

β) διότι λόγω της αναπτύξεως των βιομηχανικών κέντρων και των άλλων ομαδικών οργανισμών εις τας μεγαλόπολεις η εξεύρεσις εργασίας είναι ευκολωτέρα και αυτή αυτή η εργασία ακοπωτέρα,

γ) λόγω της εμπολέμου καταστάσεως οι κάτοικοι των συνόρων απομακρυνόμενοι εξ αυτών μεταβαίνουν κατά προτίμησιν εις τας πόλεις,

δ) διότι οι εύποροι αστοί των μικρών πόλεων και οι πλούσιοι γαιοκτήμονες, μετά την απόκτησιν της περιουσίας των, μετοικούν εις τας μεγαλόπολεις, ίνα απολαύσουν ανετώτερον τους καρπούς των εισοδημάτων των,

ε) τέλος κατά πολύ συνετέλεσε δια την Ελλάδα ιδίως, η συρροή των προσφύγων εκ Ρωσίας, Βουλγαρίας, τελευταίως δε μετά την καταστροφήν του 1922 εκ της Θράκης και της Μ. Ασίας, οίτινες συνεκεντρώθησαν προς ευκολωτέραν εξεύρεσιν εργασίας εις τας μεγαλόπολεις, προτιμώντες αυτάς από την αγροτικήν ζωήν»

(Μιλτιάδης Ρήγας, λήμμα «Κατοικία», Μ.Ε.Ε., τόμος ΙΔ, σελ.111)

34 Βίκα Γκιζελή, «Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί και Προέλευση της Κοινωνικής Κατοικίας στην Ελλάδα 1920-1930», εκδ. ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ, Αθήνα, Δεκέμβριος 1984, σελ. 88, 89

Μεσοπολεμικά κτίρια

Εικ.15: Χάρτης μεσοπολεμικών κτιρίων των οδών που εξετάζονται στην περιοχή μελέτης.

Το μεσοπολεμικό κτιριακό απόθεμα της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθης.

• Οδός Φυλής

Η οδός Φυλής είναι παράλληλη σε τρεις σημαντικούς κυκλοφοριακούς άξονες της Αθήνας, δηλαδή την Αχαρνών, την Γ' Σεπτεμβρίου και την 28η Οκτωβρίου. Η αρχή της τοποθετείται εντός της περιοχής μελέτης και φτάνει μέχρι τα Κάτω Πατήσια, διασχίζοντας πολλές γειτονιές του κέντρου των Αθηνών. Το τμήμα που θα μελετηθεί ορίζεται από τη νότια αρχή της οδού μέχρι τη συμβολή με την οδό Ηπείρου.

Ο δρόμος έχει χαρακτήρα γειτονιάς και παρουσιάζει ερήμωση, λόγω της απουσίας χρήσεων από τα κτίρια στο επίπεδο του ισογείου (Εικ.16). Η χρήση των κτιρίων σχετίζεται, κυρίως, με την κατοικία και συχνά εντοπίζονται κτίρια με παραμελημένη εξωτερική εικόνα, γεγονός που οφείλεται στις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων τους. Ο δρόμος συνδέεται με τη στάθμευση των οχημάτων των κατοίκων, ενώ επίσης η κίνηση των πεζών σε αυτόν είναι μικρή, κατάσταση που ενισχύεται από την παράλληλη έλλειψη πεζοδρομίων. Αυτή η εικόνα αλλάζει ολοκληρωτικά στην οδό Ηπείρου, που αποτελεί όριο για την οδό Φυλής, διότι είναι ένας δρόμος με εμπορικές χρήσεις και φέρει συνεχή αστική φύτευση (Εικ.17). Αντίθετα, το τμήμα του δρόμου που διερευνάται χαρακτηρίζεται από μετάπτωση, που αναλύεται σε έλλειψη πεζοδρομίων, απουσία αστικής φύτευσης και πληθώρα κενών ισογείων.

Αυτές οι καταστάσεις κυριαρχούν και επηρεάζουν άμεσα τη μεσοπολεμική εικονογραφία του τμήματος της οδού Φυλής. Πιο συγκεκριμένα, στην αρχή της υπάρχει συγκέντρωση κτιρίων της μεσοπολεμικής περιόδου, που αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα της μοντέρνας παραγωγής του '30. Επιπρόσθετα, χρειάζεται να σημειωθεί ότι, μετά την οδό Ηπείρου και κατά μήκος της οδού Φυλής, παρατηρούνται και άλλες κατοικίες της ίδιας περιόδου (βλ. Εικ.23). Οπότε, προκύπτει πως ο συγκεκριμένος δρόμος αποτέλεσε πεδίο οικοδομικής δραστηριότητας κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου.

Τα κτίρια στην αρχή της οδού προσδίδουν μία διαφορετική αίσθηση στην εικόνα ερήμωσης που επικρατεί, λόγω της χρήσης της κατοικίας στο επίπεδο του ισογείου (Εικ.18). Στις κατοικίες της οδού Φυλής υπ' αριθμόν 2 και 4 διαμένουν μετανάστες, ωστόσο η εξωτερική όψη αυτών δεν αντικατοπτρίζει τις κακές συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων τους (Εικ.19,20). Επίσης, η όψη της κατοικίας στην οδό Φυλής υπ' αριθμόν 1 παραμένει αναλλοίωτη (Εικ.21). Το χαμηλό ύψος των κατοικιών, το οποίο τα διαφοροποιεί από το συνεχές και ψηλό μέτωπο των υπόλοιπων

κτιρίων, αλλά και η ύπαρξη ανοιχτού χώρου στην αρχή της οδού αποτελούν σημαντικά αντισταθμιστικά στοιχεία απέναντι στις συνθήκες που υποδαυλίζουν την οδό.

Σχετικά με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κτιρίων, παρ' όλο που οι τρεις κατοικίες οικοδομήθηκαν την ίδια περίοδο, μία εξ αυτών έχει διαφορετικά στοιχεία στην όψη της. Τα δύο εκ των τριών κτιρίων χαρακτηρίζονται από αξονικότητα στη διάρθρωση των όψεών τους και διαθέτουν οικοδομική προεξοχή -έρκερ-³⁵ με συμπαγείς και συνεχείς εξώστες εκατέρωθεν αυτών (πρόσδοση πλαστικότητας στην όψη). Αντίθετα, το τρίτο κτίριο παρουσιάζει ιδιαίτερες αεροδυναμικές μορφές στο επίστεμα του δώματος, σύνηθες αρχιτεκτονικό στοιχείο χωρίς λειτουργικό χαρακτήρα³⁶. Επίσης, υπάρχουν κυκλικά ανοίγματα, τα οποία συναντώνται σε λίγες κατοικίες της μεσοπολεμικής περιόδου. Η γενικότερη εικόνα του συγκεκριμένου κτιρίου θυμίζει επιβατηγό πλοίο, δηλαδή ένα τεχνολογικό επίτευγμα της εποχής (τεχνολογία-επιταγή του μοντερνισμού) (βλ. Εικ.21). Το κοινό γνώρισμα των τριών κατοικιών είναι τα μοτίβα Art Deco στις εξώθυρες τους³⁷.

Η συνεισφορά των μεσοπολεμικών κτιρίων στην εικονογραφία του τμήματος της οδού Φυλής είναι σημειακή, αλλά ιδιαίτερα σημαντική (Εικ.22,23). Συγκεντρώνονται στην αρχή της οδού, σχηματίζοντας μία μεσοπολεμική αρχιτεκτονική εστία και συνεπώς συνθέτουν ένα σημειακό μοντέρνο μεσοπολεμικό σκηνικό. Οι μεταπτωτικές τάσεις κατά μήκος του δρόμου επηρεάζουν το κτιριακό απόθεμά του, ωστόσο οι μεσοπολεμικές κατοικίες παρουσιάζουν ανθεκτικότητα ως προς αυτές. Επιπλέον, το χαμηλό ύψος των κτιρίων και ο κενός χώρος πλησίον τους βοηθά στη διαφοροποίησή τους από τα άλλα τμήματα του δρόμου που έχουν συνεχές και ψηλό μέτωπο.

35 Κώστας Μπίρης: «Αποτέλεσμα λοιπόν ήτο να γενικευθή, δυνάμει της ελκυστικής εκείνης διατάξεως, η κατασκευή τοιούτων στοιχείων εις τα κτίρια της περιόδου του 1930 και ν' αποτελέσουν χαρακτηριστικόν κανόνα της νέας τότε αρχιτεκτονικής των Αθηνών.» (Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 310)

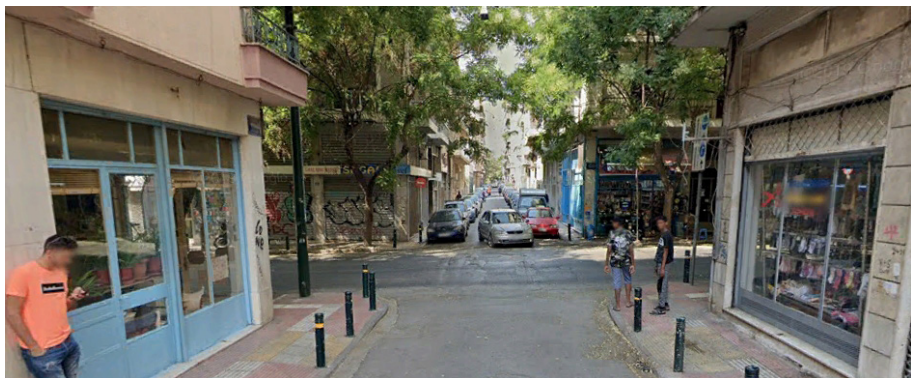
36 Κώστας Μπίρης: «Εκορυφούτο δε η ταραχώδης εντύπωσις των κτιρίων της περιόδου εκείνης, με τα απιθάνους πέργκολες που εξείχον εις την επίστεψίν των. Ήσαν αυτά ένα σύστημα στύλων και δοκών από μπετόν αρμέ, ορθούμενων εν ακροβασία επάνω εις το στηθαίον της ταράσας, χωρίς να δικαιολογούνται καν από παρουσίαν αναρριχητικού φυτού.» (Κ. Μπίρης, ό.π., σελ. 310)

37 Οι Art Deco εξώθυρες αποτελούν στοιχείο των κεντροευρωπαϊκών χωρών και είναι κατασκευασμένες από σφυρήλατο μορφοσίδηρο, ενώ τα σχέδια προέρχονται από νατουραλιστικά ή γεωμετρικά μοτίβα.

Εικ.16: Οπτική από την αρχή της οδού Φυλής προς τη συμβολή της με την οδό Μακεδονίας. Η εικόνα της ερήμωσης στο επίπεδο του ισόγειου είναι έντονη.

Εικ.17: Οπτική από την οδό Φυλής προς την οδό Ηπείρου. Η εικόνα αλλάζει απότομα λόγω της εμφάνισης της χρήσης του εμπορίου, αλλά και της αύξησης της κίνησης οχημάτων και πεζών.

Εικ.18: Οπτική από τη συμβολή των οδών Φυλής και Μακεδονίας προς την αρχή της πρώτης. Τα μεσοπολεμικά κτίρια και ο κενός χώρος που βρίσκεται δίπλα τους διαφοροποιούν το συγκεκριμένο σημείο.

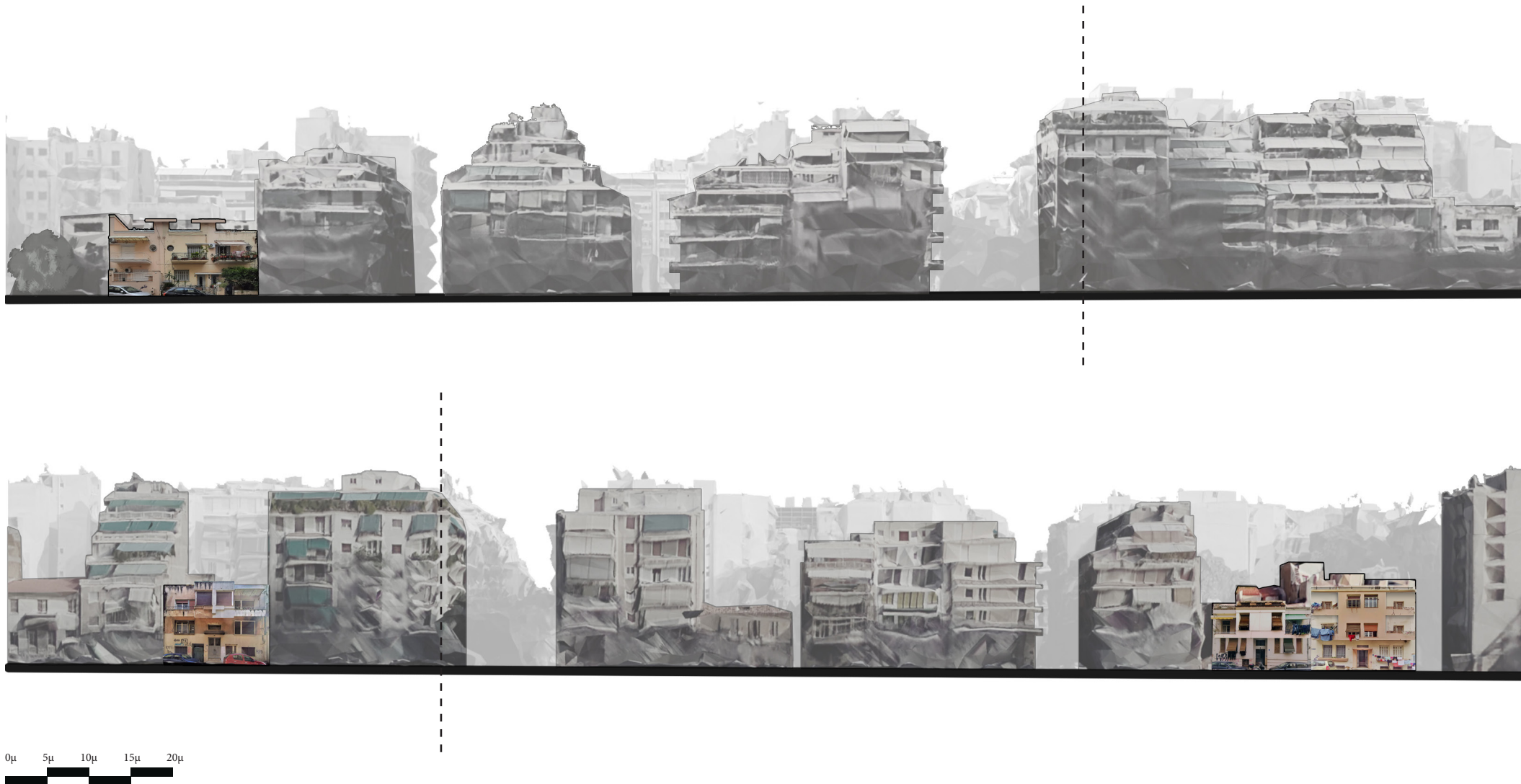

Εικ.19,20: Κτίριο εξ αριστερών: Αγνώστων στοιχείων, Οδός: Φυλής υπ' αριθμόν 2
Κτίριο εκ δεξιών: Αγνώστων στοιχείων, Οδός: Φυλής υπ' αριθμόν 4

Εικ.21: Αγνώστων στοιχείων, Οδός: Φυλής υπ' αριθμόν 1

Εικ.22,23: Αναπτύγματα του τμήματος της οδού Φυλής. Το τμήμα που βρίσκεται εντός της περιοχής μελέτης ορίζεται μέχρι τη διακεκομμένη γραμμή.

Ευάγγελος Σαμαράς, Ερευνητική εργασία: «Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθης», επιβλέπουσα Α. Κωτσάκη, Χανιά Π.Κ., Μάιος 2022

• Οδός Μακεδονίας

Ο επόμενος δρόμος που θα μελετηθεί είναι η οδός Μακεδονίας, η οποία ορίζεται μεταξύ των κάθετων οδών Γ' Σεπτεμβρίου και Μιχαήλ Βόδα. Σημαντικό στοιχείο είναι το γεγονός ότι στο μέσον αυτής διέρχεται η οδός Αχαρνών, σημαντική οδική αρτηρία της περιοχής που εξετάζεται.

Κατά μήκος της οδού Μακεδονίας παρατηρούνται διαφορετικές συνθήκες, που συνθέτουν το διττό χαρακτήρα της. Πιο συγκεκριμένα, το δυτικό τμήμα μεταξύ των οδών Μιχαήλ Βόδα και Αχαρνών χαρακτηρίζεται από έντονη ερήμωση και μετάπτωση, κυρίως λόγω της απουσίας χρήσεων στο επίπεδο του ισογείου, αλλά και του μεγάλου αριθμού κενών κτιρίων (Εικ.24). Στον αντίποδα βρίσκεται το ανατολικό τμήμα μεταξύ των οδών Αχαρνών και Γ' Σεπτεμβρίου, όπου μεταβάλλεται σταδιακά το σκηνικό και γίνεται πιο φιλικό προς τον πεζό και τον κάτοικο (Εικ.25). Σε αυτό συμμετέχει η αλλαγή της δομής του δρόμου (μεγαλύτερα πεζοδρόμια, παρουσία αστικής φύτευσης και εξοπλισμού -κολωνάκια πεζοδρομίου κ.ά.) και οι χρήσεις που σταδιακά αποκτούν μεγαλύτερη ποικιλία. Επιπλέον, καίρια σημεία, ενδιάμεσα της διαδρομής, είναι οι συμβολές με τις οδούς Αχαρνών και Αριστοτέλους, που αποτελούν σημαντικές παύσεις για τον πυκνοδομημένο δρόμο.

Όσον αφορά τα μεσοπολεμικά κτίρια, στο δυτικό τμήμα της οδού υπάρχουν τρεις κατοικίες και η κοντινή απόσταση μεταξύ τους δημιουργεί έναν μοντέρνο μεσοπολεμικό πυρήνα με υψηλό αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Παρ' όλα αυτά, οι όψεις των δύο εκ των τριών κτιρίων αντικατοπτρίζουν τις υποβαθμισμένες συνθήκες του συγκεκριμένου τμήματος. Η τριπλοκατοικία στη συμβολή των οδών Μακεδονίας και Αλκιβιάδου (υπ' αριθμόν 37Α και 6 αντίστοιχα) είναι εγκαταλελειμμένη, ενώ επίσης στην είσοδο της άλλης κατοικίας έχουν τοποθετηθεί λαμαρίνες και υπάρχουν σπασμένοι υαλοπίνακες (οδός Μακεδονίας υπ' αριθμόν 37) (Εικ.26,27). Όσον αφορά την τρίτη κατοικία (οδός Μακεδονίας υπ' αριθμόν 33), η οποία ολοκληρώνει το μεσοπολεμικό ψηφιδωτό του δυτικού τμήματος, διαφοροποιείται ως προς την εξωτερική της εικόνα, η οποία δεν παραπέμπει στο υποβαθμισμένο περιβάλλον που προαναφέρθηκε (Εικ.28). Αντίστοιχα, η κατοικία στο ανατολικό τμήμα του δρόμου (οδός Μακεδονίας υπ' αριθμόν 7) παρουσιάζει μία αμετάβλητη εικόνα, γεγονός που δικαιολογείται από τις ευμενείς συνθήκες του συγκεκριμένου τμήματος (Εικ.29).

Τα ογκοπλαστικά χαρακτηριστικά των κτιρίων αναλύονται σε έρκερ, γωνιακά παράθυρα και συμπαγείς εξώστες. Επίσης, οι Art Deco εξώθυ-

ρες με μαρμάρινο πλαίσιο και το αρτιφισιέλ στο επίχρισμα των όψεων³⁸ αποτελούν κοινά στοιχεία στα κτίρια της οδού. Επιπρόσθετα, μία εκ των κατοικιών (οδός Μακεδονίας υπ' αριθμόν 7) διαθέτει στο δώμα πέργκολα από μπετόν³⁹, ενώ επίσης παρουσιάζει συμμετρία στη διαμόρφωση της όψης (βλ. Εικ.29). Ωστόσο, μία κατοικία διαφοροποιείται από το υπόλοιπο πλήθος (βλ. Εικ.26). Δεν διαθέτει οικοδομική προεξοχή με συνεχείς και συμπαγείς εξώστες. Αντ' αυτού έχει μεγάλο κατακόρυφο καμπύλο υαλοστάσιο, επηρεασμένο από το κίνημα του Art Deco. Επίσης, οι πρόβολοι του κτιρίου είναι μικροί και πλαισιώνονται από γραμμικά σιδερένια κιγκλιδώματα. Το τελευταίο στοιχείο που συνθέτει την όψη της μεσοπολεμικής κατοικίας είναι το κιγκλιδώμα στο δώμα που ακολουθεί την καμπύλη του υαλοστασίου. Συνολικά η όψη χαρακτηρίζεται από συμμετρία. Παρ' όλα αυτά, η εξωτερική εικόνα του κτιρίου καθρεφτίζει τις δυσμενείς συνθήκες που επικρατούν.

Οι μεσοπολεμικές κατοικίες αποτελούν μέρος της συνολικής εικονογραφίας του δρόμου (Εικ.30,31). Η πλεοψηφία αυτών συγκεντρώνεται στο δυτικό τμήμα του και σχηματίζουν μία μεσοπολεμική αρχιτεκτονική εστία. Παρά τις υπάρχουσες συνθήκες που υποδαυλίζουν το συγκεκριμένο τμήμα του δρόμου, τα κτίρια συμβάλλουν στην εικονογραφία του δυτικού τμήματος της οδού Μακεδονίας. Ο αντίκτυπος σε αυτά είναι άμεσος με αποτέλεσμα τον ξεπεσμό τους, αν και μία εξ αυτών παρουσιάζει ανθεκτικότητα ως προς αυτές τις καταστάσεις. Στο ανατολικό τμήμα, όπου υπάρχουν ευμενείς συνθήκες, το μεσοπολεμικό κτίριο καταφέρνει να ακτινοβολήσει την αρχιτεκτονική του αξία, ωστόσο δεν κατέχει σημαντικό ρόλο στην εικονογραφία της οδού, λόγω του ότι δεν υπάρχουν και άλλες κατοικίες αυτής της περιόδου πλησίον της.

Συμπερασματικά, η οδός Μακεδονίας διέπεται από μία κλιμακωτή

38 Κώστας Μπίρης: «Άλλη καινοτομία, οποία συνώδευσε την αρχιτεκτονική της περιόδου εκείνης [...] ήτο η χρήσις εις τας προσόψεις πελεκητής τσιμεντοκονίας, με πρόσμιξιν ώχρας, η οποία, με την πάροδο του χρόνου, προσέδιδε κιτρινίμαυρον χροιά εις τα κτίρια.»

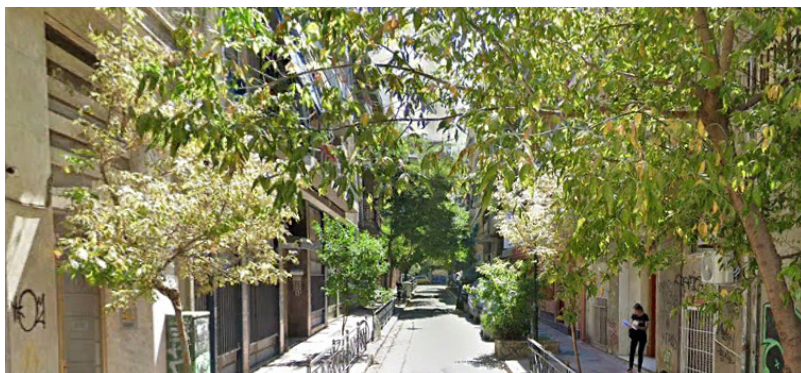
39 Οι πέργκολες δεν είχαν λειτουργικό ρόλο και αποτελούσαν ένα καθαρά διακοσμητικό στοιχείο, ενώ επίσης εξασφάλιζαν την απαραίτητη ψυχολογική σύνδεση με τη γνώριμη αρχιτεκτονική του ιστορικού. Όπως γράφει ο Δημήτρης Φιλιππίδης: «Η συχνή αλλαγή ύψους στη μορφολογία των ρετιρέ, με υιοθέτηση του στυλ ρουστίκ, με κεραμίδια και γραφικές καμινάδες -λες και επρόκειτο για προαστιακή βίλα μέσα σε κήπο- επαληθεύει αυτές τις παρατηρήσεις.» (Δ. Φιλιππίδης, ό.π., σελ.96). Επίσης, όπως αναφέρει ο ίδιος: «Στην πιο ρομαντική της εκδοχή (με ξύλινες δοκίδες και αρχαίζουσες κολόνες), συμβολίζει μια πιο ειδυλλιακή (πάλι αγροτική) ατμόσφαιρα, που μόνο στο παρελθόν θα μπορούσε να αναζητηθεί. Ήταν δηλαδή ένα από τα αντιφατικά μέσα που χρησιμοποιήθηκαν από τον ελληνικό μοντερνισμό για να αμβλυνθεί ο χαρακτήρας της ρήξης» (Δ. Φιλιππίδης, ό.π., σελ.96). Η αρχειτυπική μορφή "δοκός επί στύλο", (επαφή του ανθρώπου με το έδαφος) μεταφέρεται στο μοναδικό ελεύθερο χώρο της σύγχρονης πόλης, το δώμα (παρουσία του μηχανισμού της οικοδομικής εσοχής-ρετιρέ- που εξασφάλιζε φυσικό φωτισμό στους ερμητικά "κλειστούς" δρόμους).

κατάσταση, ενώ παράλληλα οι διαφορετικές συνθήκες κατά μήκος του δρόμου αντανακλώνονται στις όψεις των κτιρίων. Η μεσοπολεμική παραγωγή διαδραματίζει ιδιαίτερο ρόλο στην εικονογραφία του δυτικού τμήματος του δρόμου, ωστόσο δεν καταφέρνουν να ακτινοβολήσουν την αξία τους, λόγω των επιζημιών, για τα κτίρια, συνθηκών. Αντίθετα, η κατοικία στην ανατολική πλευρά καταφέρνει να προβάλλει τα αναλλοίωτα μοντέρνα χαρακτηριστικά της και σε αυτό συμβάλλουν οι ευνοϊκές συνθήκες του σημείου. Παρά ταύτα, δε συμμετέχει ενεργά στη εικονογραφία της οδού, διότι αποτελεί μεμονωμένο μεσοπολεμικό στοιχείο σε εκείνο το τμήμα. Συνεπώς, η μεσοπολεμική παραγωγή δεν συνιστά, για την οδό Μακεδονίας, βασικό στοιχείο της συνολικής εικονογραφίας της, γεγονός που οφείλεται στη σημειακή συγκέντρωση της πλειοψηφίας των κτιρίων που εξετάζονται.

Εικ.24: Οπτική του δυτικού τμήματος της οδού Μακεδονίας, όπου η απουσία χρήσεων στο ισόγειο, τα κενά κτίρια και η δομή του δρόμου, οδηγούν στην ερήμωσή του.

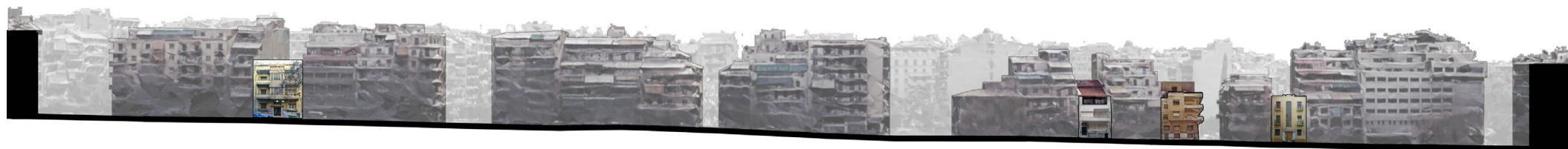
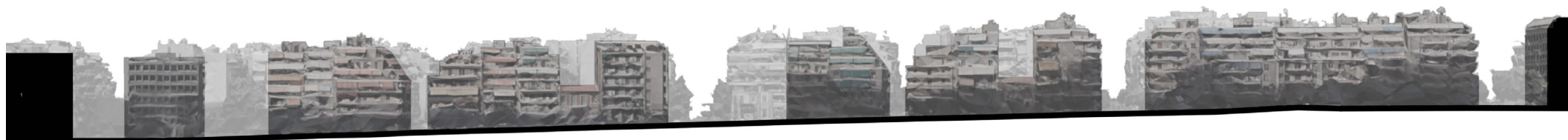
Εικ.25: Οπτική του τμήματος της οδού Μακεδονίας μεταξύ των οδών Αριστοτέλους και Γ' Σεπτεμβρίου. Ο τοπικός χαρακτήρας της οδού είναι διαφορετικός και περισσότερο φιλικός προς τον πεζό και τον κάτοικο.

Εικ.26,27: Κτίριο εξ αριστερών: Αγνώστων στοιχείων, Οδός: Μακεδονίας υπ' αριθμόν 37
Κτίριο εκ δεξιών: Αγνώστων στοιχείων, Οδοί: Μακεδονίας και Αλκιβιάδου υπ' αριθμόν 37Α και 6 αντίστοιχα

Εικ.28,29: Κτίριο εξ αριστερών: Αγνώστων στοιχείων, Οδός: Μακεδονίας υπ' αριθμόν 33
Κτίριο εκ δεξιών: Πολυκατοικία Α. Φρατζή, Οδός: Μακεδονίας υπ' αριθμόν 7, Άδεια 1936, Μελέτη: πολ. μηχ. Δημήτριος Μπρούμης.

0μ 10μ 20μ 30μ 40μ

Εικ.30,31: Αναπτύγματα της οδού Μακεδονίας

Ευάγγελος Σαμαράς, Ερευνητική εργασία: «Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθης», επιβλέπουσα Α. Κωτσάκη, Χανιά Π.Κ., Μάιος 2022

- **Οδοί Αβέρωφ-Σουρμελή**

Στη συνέχεια, θα εξεταστεί η οδός Αβέρωφ-Σουρμελή η οποία ορίζεται μεταξύ των οδών 28ης Οκτωβρίου (ανατολικό άκρο της περιοχής εμβάθυνσης) και Λιοσίων.

Ο δρόμος που εξετάζεται αποτελείται από τις οδούς Αβέρωφ και Σουρμελή. Η οδός Σουρμελή, η οποία τοποθετείται μεταξύ των δρόμων Αχαρνών και Λιοσίων, παρουσιάζει αυξημένα επίπεδα κίνησης οχημάτων, λόγω της ενοποίησης δύο σημαντικών κυκλοφοριακών αξόνων της περιοχής έρευνας. Ωστόσο, η εικόνα της οδού χαρακτηρίζεται από υποβάθμιση και αυτό οφείλεται στην πληθώρα κενών κτιρίων και στην απουσία χρήσεων σε ισόγεια κτιρίων. Επίσης, τα μικρού πλάτους πεζοδρόμια, η αποσπασματική-άναρχη αστική φύτευση και η απουσία αστικού εξοπλισμού, ωθεί στον περαιτέρω εκφραλισμό της οδού. Όμως, το στοιχείο που λειτουργεί αντισταθμιστικά σε αυτή την κατάσταση είναι το μεγάλο πλάτος του δρόμου (Εικ.32).

Εκ διαμέτρου, αντίθετες συνθήκες παρουσιάζει η οδός Αβέρωφ η οποία ορίζεται μεταξύ των οδών Αχαρνών και 28ης Οκτωβρίου. Ο συγκεκριμένος δρόμος παρουσιάζει μία πιο ανάλαφρη εικόνα σε σχέση με την οδό Σουρμελή. Σε αυτό συμβάλλει η διαπλάτυνση του χώρου του πεζού, η οργανωμένη-συνεχής αστική φύτευση και η ποικιλία των χρήσεων (Εικ.33). Σημαντικό στοιχείο που επεμβαίνει στην οδό Αβέρωφ και ταυτόχρονα διακόπτει την ομαλή κίνηση του πεζού είναι ο κόμβος μεταξύ του δρόμου και των οδών Γ' Σεπτεμβρίου και Μάρνη, γεγονός που συμβαίνει λόγω του ρυμοτομικού σχεδίου της περιοχής (Εικ.34). Ουσιαστικά, παρατηρούνται αυξημένα ποσοστά κυκλοφοριακής κίνησης, ενώ επίσης ο χώρος του πεζού κατακερματίζεται σε μικρές νησίδες.

Οι οδοί Αβέρωφ και Σουρμελή διαθέτουν σημαντικά κτίρια της μεσοπολεμικής περιόδου, με την εξωτερική εικόνα αυτών να παραμένει αναλλοίωτη. Όσον αφορά την οδό Σουρμελή, η αυξημένη κίνηση οχημάτων και πεζών, αλλά και το μεγάλο πλάτος του δρόμου, εναντιώνονται στην υποβιβασμένη κατάσταση που διαμορφώνουν τα κενά κτίρια και η απουσία χρήσεων στο επίπεδο των ισόγειων αρκετών κτιρίων. Ταυτόχρονα, οι κατοικίες που μελετώνται παρουσιάζουν ανθεκτικότητα απέναντι στις υπάρχουσες συνθήκες του συγκεκριμένου δρόμου. Σχετικά με την οδό Αβέρωφ, παρατηρούνται ευμενείς συνθήκες που οφείλονται στη δομή της (αστική φύτευση και μεγάλο πλάτος πεζοδρομίων) και στην ποικιλία των χρήσεων των παρακείμενων κτιρίων. Εντός αυτών των συνθηκών, τα μεσοπολεμικά κτίρια καταφέρνουν να διατηρούν αυτούσια την εξωτερική τους εικόνα.

Τα κοινά μορφολογικά γνωρίσματα των κατοικιών είναι τα έρκερ, οι εξώθυρες Art Deco με μαρμάρινο πλαίσιο, η χρήση αρτιφισιέλ και τα σιδερένια στηθαία των συνεχών προβόλων με περίτεχνα γεωμετρικά μοτίβα, εκτός της κατοικίας στην οδό Αβέρωφ υπ' αριθμόν 10, η οποία έχει συμπαγείς προβόλους από μπετόν. Παρ' όλο που τα κτίρια τοποθετούνται ανά δυάδες, παρατηρείται το γεγονός ότι διαφέρουν μορφολογικά μεταξύ τους. Πιο συγκεκριμένα, τα κτίρια επί της οδού Σουρμελή, παρά το γεγονός ότι διαθέτουν τα προαναφερθέντα μορφολογικά στοιχεία, διαφέρουν ως προς την τοποθέτησή τους (αξονική ή έκκεντρη διάταξη) και ως προς τη συνολική κλίμακά τους (Εικ.35,36). Επιπλέον, το κτίριο επί της οδού Σουρμελή υπ' αριθμόν 10 διαθέτει στο δώμα επίστεμα από μπετόν, ενώ το άλλο κτίριο (οδός Σουρμελή υπ' αριθμόν 8) φέρει γωνιακά ανοίγματα στο έρκερ της όψης του. Το κοινό στοιχείο μεταξύ τους, πέραν των υπολοίπων, είναι το καμπύλο τελείωμα των εξωστών τους. Η άλλη δυάδα επί της οδού Αβέρωφ παρουσιάζει ως κοινό στοιχείο την συμμετρική διάταξη των μορφολογικών τους χαρακτηριστικών (Εικ.37,38). Το κτίριο επί της προαναφερθείσας οδού υπ' αριθμόν 10 διαθέτει γωνιακά παράθυρα στο έρκερ, εν αντιθέσει με το άλλο κτίριο (οδός Αβέρωφ υπ' αριθμόν 12).

Η συνεισφορά των μεσοπολεμικών κτιρίων στη διάρθρωση της εικονογραφίας των οδών Αβέρωφ-Σουρμελή δεν είναι βαρυσήμαντη. Το γεγονός ότι τοποθετούνται ανά δυάδες ενισχύει σημειακά το ρόλο τους και ακτινοβολούν την αρχιτεκτονική τους αξία, ωστόσο το πλήθος και η θέση τους καθιστά αμυδρή τη συμβολή τους στην συνολική εικονογραφία του δρόμου.

Καταλήγοντας, τα κτίρια του μεσοπολέμου αντανακλούν τη μοντέρνα αρχιτεκτονική που τα διέπει, παρά τις διαφορετικές συνθήκες κατά μήκος των δύο οδών. Παρουσιάζουν ανθεκτικότητα ως προς αυτές τις συνθήκες, εντούτοις η μεσοπολεμική παραγωγή δεν διαδραματίζει ιδιαίτερο ρόλο στην εικονογραφία των δρόμων. Το γεγονός ότι τοποθετούνται οι δυάδες σε μεγάλη απόσταση μεταξύ τους, καθιστά την παρουσία τους σημειακή και άρα δεν συνιστά, για τις οδούς Αβέρωφ-Σουρμελή, βασικό στοιχείο της συνολικής εικονογραφίας τους.

Εικ.32: Οπτική της οδού Σουρμελή, όπου η απουσία χρήσεων στα ισόγεια κτιρίων και τα κενά κτίρια ωθούν στον εκφυλισμό της. Επίσης, το μικρό πλάτος των πεζοδρομίων αποθαρρύνει την πεζή μετακίνηση. Παρά ταύτα, ο ενοποιητικός ρόλος του δρόμου και η αυξημένη κυκλοφορία οχημάτων αντισταθμίζουν αυτή την κατάσταση.

Εικ.33: Οπτική της οδού Αβέρωφ, όπου η ποικιλία χρήσεων, η διαπλάτυνση των πεζοδρομίων και η αστική φύτευση δημιουργούν ευμενείς συνθήκες.

Εικ.34: Οπτική της οδού Αβέρωφ, όπου φαίνεται η απότομη διακοπή του δρόμου και της ομαλής κίνησης του πεζού λόγω της παρέμβασης του κόμβου μεταξύ της οδού και των δρόμων Γ' Σεπτεμβρίου, και Μάρνη, γεγονός που οφείλεται στο ρυμοτομικό σχέδιο της περιοχής.

Εικ.35,36: Κτίριο εξ αριστερών: Αγνώστων στοιχείων, Οδός: Σουρμελή υπ' αριθμόν 10
Κτίριο εκ δεξιών: Μέγαρο Ανδρέα Μακέδου, Οδός: Σουρμελή υπ' αριθμόν 8, Άδεια 1935, Μελέτη: άγνωστο

Εικ.37,38: Κτίριο εξ αριστερών: Πολυκατοικία Αγραφιώτη, Οδός: Αβέρωφ υπ' αριθμόν 12, Άδεια 1936, Μελέτη: πολ. μηχ. Χρήστος Κίρτσος
Κτίριο εκ δεξιών: Πολυκατοικία Γρηγοράτου, Οδός: Αβέρωφ υπ' αριθμόν 10, Άδεια 1936, Μελέτη: πολ. μηχ. Γεράσιμος Θεοδωράτος

0μ 10μ 20μ 30μ 40μ

Εικ.39,40: Αναπτύγματα των οδών Αβέρωφ-Σουρμελή

Ευάγγελος Σαμαράς, Ερευνητική εργασία: «Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθης», επιβλέπουσα Α. Κωτσάκη, Χανιά Π.Κ., Μάιος 2022

• Οδός Μάγερ

Προχωρώντας, θα αναλυθεί η οδός Μάγερ η οποία ορίζεται μεταξύ των οδών Αχαρνών και Βίκτωρος Ουγκώ.

Η οδός Μάγερ διαθέτει χαρακτηέρα γειτονιάς, ο οποίος παραμένει σχετικώς σταθερός καθ' όλο το μήκος της. Το τμήμα που διαφοροποιείται σημαντικά είναι αυτό μεταξύ των οδών Αχαρνών και Λιοσίων. Ενώνει δύο κεντρικούς άξονες της περιοχής, με αποτέλεσμα να παρουσιάζει έντονη κυκλοφορία οχημάτων και πεζών (Εικ.41). Μετά την οδό Λιοσίων, που αποτελεί όριο για την οδό Μάγερ, αυτές οι ροές είναι πιο ήπιες αλλά σταθερές και αυτό οφείλεται στις ποικίλες χρήσεις των ισολογίων των κτιρίων κατά μήκος του δρόμου (Εικ.42). Όσον αφορά την κυκλοφορία του πεζού, εντοπίζεται αποσπασματικότητα η οποία οφείλεται άλλοτε στο μικρό πλάτος των πεζοδρομίων και άλλοτε στην παράνομη παρόδια στάθμευση, με συνέπεια να εμποδίζεται η κίνησή του, ενώ τα σημεία που την ενισχύουν βρίσκονται πλησίον ημιυπαίθριων στοών. Το μοναδικό τμήμα δρόμου που είναι καθαρά προορισμένο για τον ίδιο βρίσκεται στη συμβολή με την οδό Μαιζώνος και οδηγεί στην πλατεία Βάθη.

Η οδός Μάγερ συγκεντρώνει σημαντικό πλήθος της μεσοπολεμικής παραγωγής. Τα υπό μελέτη κτίρια δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις ως προς την κατάστασή τους, ενώ επίσης τα μορφολογικά τους γνωρίσματα παραμένουν, επί των πλείστων, αυτούσια. Πιο συγκεκριμένα, η εξωτερική εικόνα του μεσοπολεμικού κτιρίου (οδός Μάγερ υπ' αριθμόν 28), που τοποθετείται στο τμήμα μεταξύ των οδών Αχαρνών και Λιοσίων είναι αναλλοίωτη (Εικ.43). Οι ευνοϊκές συνθήκες στο συγκεκριμένο τμήμα, λόγω των χρήσεων των παρακείμενων κτιρίων και της αυξημένης κίνησης οχημάτων και πεζών, βοηθούν στη διατήρηση της εξωτερικής όψης του κτιρίου. Στη συνέχεια, στο μέσον του μήκους της οδού Μάγερ και στη συμβολή με την οδό Μαιζώνος, εντοπίζεται συγκέντρωση κτιρίων της δεκαετίας του '30. Πρόκειται για άλλη μία περίπτωση αρχιτεκτονικής εστίας με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Το πρώτο κτίριο του μεσοπολεμικού συνόλου τοποθετείται στη συμβολή των προαναφερθέντων οδών (οδοί Μάγερ και Μαιζώνος υπ' αριθμόν 19 και 10 αντίστοιχα) (Εικ.44). Παρά τις δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης που επικρατούν στο εσωτερικό του, η εξωτερική του όψη παραμένει αναλλοίωτη. Σε παρόμοια κατάσταση είναι η εξωτερική εικόνα των κατοικιών που βρίσκονται λίγο πιο κάτω επί της οδού Μάγερ (υπ' αριθμόν 10 και 12) (Εικ.45,46), ενώ το μεσοπολεμικό μωσαϊκό της οδού συμπληρώνουν δύο κατοικίες στο τέλος του δρόμου, οι οποίες έχουν υποστεί παρεμβάσεις στις όψεις τους (οδός Μάγερ υπ' αριθμόν 4 και 2) (Εικ.47,48).

Έπειτα, ως προς τα αρχιτεκτονικά γνωρίσματα των όψεων, το κτίριο στην αρχή της οδού Μάγερ, διαφέρει αισθητά από τα υπόλοιπα. Παρά την απουσία βασικών μορφολογικών χαρακτηριστικών (π.χ. έρκερ), υπάρχουν κάποια στοιχεία που δηλώνουν την εποχή που κατασκευάστηκε. Αυτά τα στοιχεία είναι οι συνεχείς και συμπαγείς πρόβολοι, η Art Deco εξώθυρα και το επίχρισμα με αδρή τσιμεντοκονία στην πρόσοψη (βλ. Εικ.43).

Στη συνέχεια, οι κατοικίες που τοποθετούνται κοντά στη συμβολή με την οδό Μαιζώνος εμφανίζουν περισσότερα χαρακτηριστικά στοιχεία του μεσοπολεμικού λεξιλογίου στις όψεις τους. Ειδικότερα, είναι αναγνωρίσιμα τα έκκεντρα έρκερ⁴⁰, τα γωνιακά παράθυρα, οι συμπαγείς εξώστες και οι εξώθυρες Art Deco, πλαισιωμένες από μάρμαρο. Ωστόσο, κάποιες από τις κατοικίες παρουσιάζουν επιπρόσθετα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Η τριπλοκατοικία στη συμβολή των οδών Μάγερ και Μαιζώνος διαθέτει ημικυκλικό τελείωμα στους συμπαγείς πρόβλους, τραβηχτά επιχρίσματα στο κάτω μέρος τους και πέργκολα από μπετόν στο δώμα. Επιπλέον, φέρει στην όψη του ιδιαίτερες ζώνες με ένθετα κεραμικά πλακίδια κυανού χρώματος και με κυματοειδές μοτίβο (βλ. Εικ.44). Ακόμη, η διπλοκατοικία στη οδό Μάγερ υπ' αριθμόν 10 φαίνεται να είχε πέργκολα από μπετόν, εφόσον είναι εμφανείς οι βάσεις του στο δώμα (βλ. Εικ.45).

Τέλος, τα δύο κτίρια στο τέρμα της οδού Μάγερ, δεν έχουν τις εξώθυρες τους στην πλευρά της οδού που εξετάζεται, αλλά τοποθετούνται επί της οδού Μάρνη. Απουσιάζουν τα στοιχεία Art Deco από αυτές, ενώ επίσης μόνο το γωνιακό κτίριο διαθέτει στην όψη του πελεκητή τσιμεντοκονία. Αυτές οι μεταβολές οφείλονται στις επεμβάσεις που έχουν γίνει κατά καιρούς στις όψεις τους. Επιπρόσθετα, έχουν έρκερ μικρού πλάτους⁴¹ με συνεχείς και συμπαγείς πρόβλους (βλ. Εικ.47,48). Είναι μελετημένα από τον ίδιο πολιτικό μηχανικό και έχουν περισσότερες από μία κύριες όψεις, απ' ό,τι έχει η πλειοψηφία. Αυτές οι αλλαγές στο πλήθος των όψεων οφείλονται στο ρυμοτομικό σχέδιο της περιοχής.

Οι μεσοπολεμικές κατοικίες διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο στην ει-

40 Τοποθετούνταν στον κεντρικό άξονα της όψης ή έκκεντρα αν ο διαθέσιμος χώρος του οικοπέδου ήταν μικρός. Η συμμετρία ήταν κληρονομιά των νεοκλασικών κτιρίων και συνήθως το χρησιμοποιούσαν για να προσδώσουν κύρος, ιδιαίτερο γνώρισμα ήδη από τις προπολεμικές κατοικίες. Επίσης, η απουσία της στέψης στο κτίριο (μνημειακή διάρθρωση) ώθησε στη διατήρηση της συμμετρίας, προκειμένου να παίξει τον αντισταθμιστικό παράγοντα ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν. (Δ. Φιλιππίδης, ό.π., σελ. 94)

41 Το Σεπτέμβριο του 1937, επί δικτατορίας του Ι. Μεταξά, ψηφίστηκε νόμος που προέβλεπε η αρχιτεκτονική προεξοχή-έρκερ να μην υπερβαίνει τα 0,40 μέτρα, ενώ πριν το όριο ήταν στα 1,40 μέτρα (από το 1923). Συνεπώς, έγιναν δυσδιάκριτα λόγω της παραπάνω νομοθεσίας και άρχισαν να χτίζονται κτίρια χωρίς έρκερ.

κονογραφία της οδού Μάγερ (Εικ.49,50). Αυτός ο σημαντικός αριθμός κτιρίων απλώνεται κατά μήκος του δρόμου, ενώ επίσης στη συμβολή με την οδό Μαιζώνος παρατηρείται ιδιαίτερη συγκέντρωση. Η κατάσταση που επικρατεί κατά μήκος του τμήματος, μεταξύ των οδών Λιοσίων και Βίκτωρος Ουγκώ, δεν επηρεάζει άμεσα τα μεσοπολεμικά κτίρια. Η αλλοιωμένη εξωτερική εικόνα μεμονωμένων κατοικιών οφείλεται, κυρίως, στις συνθήκες διαμονής που επικρατούν στο εσωτερικό τους. Ωστόσο, η απουσία αστικής φύτευσης και εξοπλισμού, αλλά και χώρου για την ομαλή κίνηση του πεζού, είναι στοιχεία που υποβαθμίζουν το δρόμο. Αντισταθμιστικά λειτουργούν οι ποικίλες χρήσεις των ισόγειων των κτιρίων, που φέρουν καθημερινά ροές πεζών και οχημάτων. Η πλειοψηφία των μεσοπολεμικών κτιρίων παρουσιάζει ανθεκτικότητα ως προς τις σημερινές συνθήκες.

Εν κατακλείδι, η οδός Μάγερ αποτελεί ένα σημαντικό δρόμο αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος. Το μεσοπολεμικό απόθεμα, κατά μήκος της οδού, συνθέτει ένα ευδιάκριτο σκηνικό εκείνης της περιόδου και συμβάλλει σημαντικά στην εικονογραφία της. Οι σημερινές καταστάσεις που παρατηρούνται στην οδό Μάγερ δεν επηρεάζουν άμεσα τα κτίρια που μελετώνται, εντούτοις αυτό που αλλοιώνει την εξωτερική τους εικόνα είναι είτε οι κακές συνθήκες κατοίκησης εντός τους είτε οι παρεμβάσεις στις όψεις τους. Αποτέλεσμα των τελευταίων είναι η μεταλλαγή της καθαρής αρχικής μορφής των κτιρίων, με συνέπεια τον παραγκωνισμό τους από την ομοιόμορφη μεσοπολεμική εικονογραφία της οδού.

Εικ.41: Οπτική κατά μήκος του τμήματος της οδού Μάγερ, μεταξύ των οδών Αχαρνών και Λιοσίων. Είναι εμφανής η αυξημένη κίνηση που οφείλεται στις χρήσεις, αλλά και στο γεγονός ότι βρίσκεται μεταξύ δύο κεντρικών δρόμων της περιοχής.

Εικ.42: Οπτική κατά μήκος του τέλους της οδού Μάγερ. Η εικόνα είναι παρόμοια με τα προηγούμενα τμήματα της οδού. Όσο πλησιάζει κανείς στο τέρμα της οδού, η κίνηση οχημάτων και πεζών αυξάνεται.

Εικ.43: Αγνώστων στοιχείων, Οδός: Μάγερ υπ' αριθμόν 28. Μεσοπολεμική πολυκατοικία μάλλον πριν το 1935. Οι δύο πρώτοι όροφοι είναι του 1935, ενώ οι υπόλοιποι μέχρι τον 5ο όροφο είναι προσθήκη του 1952.

Εικ.44: Πολυκατοικία Π. Μπίτσιου, Οδοί: Μάγερ και Μαιζώνος υπ' αριθμόν 19 και 10 αντίστοιχα, Άδεια 1936, Μελέτη: πολ. μηχαν. Χρήστος Κίρτσος και αρχ. Οδυσσεύς Πουσκουλός

Εικ.45,46: Κτίριο εξ αριστερών: Αγνώστων στοιχείων, Οδός: Μάγερ υπ' αριθμόν 10 Κτίριο εκ δεξιών: Πολυκατοικία Α. Τούλια, Οδός: Μάγερ υπ' αριθμόν 12, Άδεια 1937, Μελέτη: πολ. μηχαν. Δημήτριος Μπρούμης. Πιθανώς, να έχει γίνει μεταγενέστερη προσθήκη του τελευταίου ορόφου, αφού το πλάτος του έρκερ είναι μικρότερο.

Εικ.47,48: Κτίριο εξ αριστερών: Πολυκατοικία Β. Κακαρούνια, Οδός: Μάρνη υπ' αριθμόν 48, Άδεια 1938, Μελέτη: πολ. μηχαν. Γεώργιος Μπούσιος Κτίριο εκ δεξιών: Πολυκατοικία Α. Γιαννίκου, Οδός: Μάρνη υπ' αριθμόν 50, Άδεια 1937, Μελέτη: πολ. μηχαν. Γεώργιος Μπούσιος

0μ 10μ 20μ 30μ 40μ

Εικ.49,50: Αναπτύγματα της οδού Μάγερ

Ευάγγελος Σαμαράς, Ερευνητική εργασία: «Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθης», επιβλέπουσα Α. Κωτσάκη, Χανιά Π.Κ., Μάιος 2022

• Οδός Μαιζώνος

Η επόμενη γραμμική πορεία που θα εξεταστεί είναι το τμήμα της οδού Μαιζώνος, που ορίζεται μεταξύ της οδού Ψαρών (δυτικό άκρο της περιοχής έρευνας) και της πλατείας Βάθης.

Με την είσοδο στο δυτικό άκρο του τμήματος της οδού Μαιζώνος παρατηρείται αφενός ο χαρακτήρας γειτονιάς και αφετέρου μετάπτωση, διότι υπάρχει συσσώρευση κτιρίων χωρίς χρήση στο ισόγειο (Εικ.51). Επίσης, τα κενά κτίρια, η απουσία αστικής φύτευσης (εν αντιθέσει με τους κάθετους δρόμους Ψαρών, Ακομινάτου και Σωνιέρου) και ο ελάχιστος χώρος του πεζού οξύνουν περαιτέρω την υπάρχουσα υποβαθμισμένη κατάσταση. Η προαναφερθείσα μετάπτωση φθίνει όσο πλησιάζει κανείς προς την πλατεία Βάθη, όπου παρουσιάζονται χρήσεις υπερτοπικού χαρακτήρα (εμπόριο, ψυχαγωγία, διοίκηση και πρόνοια) και σημαντικός χώρος για την πεζή κίνηση (πεζοδρομημένο τμήμα μεταξύ της οδού Μάγερ και της πλατείας Βάθης) (Εικ.52)⁴². Οι χρήσεις των κτιρίων και οι κάθετοι δρόμοι που τέμνουν την οδό Μαιζώνος διαμορφώνουν ανάλογα τις ροές των οχημάτων και των πεζών και έτσι απαντώνται διαφορετικές συνθήκες στα κομμάτια που συνθέτουν το σύνολο του δρόμου. Οι εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις, που τοποθετούνται στη μέση της γραμμικής πορείας, αποτελούν τον συνδετικό κρίκο μεταξύ αυτών (δυτικό και ανατολικό τμήμα). Επιπλέον, η οδός Ψαρών διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο τμήμα της οδού που μελετάται, διότι έχει εμπορικές και ψυχαγωγικές χρήσεις και φέρει, κάθε Τετάρτη, τη λαϊκή αγορά της περιοχής (Εικ.53).

Η οδός Μαιζώνος δεν παρουσιάζει μεγάλο πλήθος μεσοπολεμικών κατοικιών, εντούτοις τα συγκεκριμένα κτίρια αποτελούν αξιολογα δείγματα της αρχιτεκτονικής εκείνης της περιόδου. Πιο συγκεκριμένα, αυτά τα κτίρια τοποθετούνται στη συμβολή των οδών Μαιζώνος και Μάγερ. Όπως προαναφέρθηκε, σε εκείνο το σημείο υπάρχει ιδιαίτερη συγκέντρωση κατοικιών της μεσοπολεμικής παραγωγής. Μία εκ των δύο κατοικιών αναλύθηκε στην οδό Μάγερ, αφού αποτελεί μέρος του μεσοπολεμικού αποθέματός της. Τα μορφολογικά στοιχεία της όψης του κτιρίου παραμένουν αναλλοίωτα, παρά τις δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων του (οδοί Μάγερ και Μαιζώνος υπ' αριθμόν 19 και 10 αντίστοιχα) (Εικ.54). Παρόμοια εικόνα παρουσιάζει η κατοικία επί της οδού Μαιζώνος υπ' αριθμόν 14, ωστόσο σε αυτή είναι εντονότερα τα σημάδια

42 Η «πλατεία» δεν καταφέρνει να υποστηρίξει με την υπάρχουσα εικόνα της αυτόν τον όρο του δημοσίου χώρου. Είναι διασπασμένη σε μικρά κομμάτια, με συνέπεια να μην υφίσταται η ομαλή κίνηση του πεζού. Ο ρόλος που διαδραματίζει το συγκεκριμένο σημείο ανάγεται σε κυκλοφοριακό κόμβο, αφού εκεί είναι το σημείο συνάντησης των οδών Λιοσίων, Αχαρνών και Μάρνη.

φθοράς και απαξίωσης στην όψη του (Εικ.55). Οι δυσμενείς συνθήκες κατά μήκος της οδού, αλλά και η παραμέληση του κτιρίου από τους ιδιοκτήτες του αποτελούν ζημιογόνα στοιχεία για εκείνο.

Έπειτα, τα αρχιτεκτονικά γνωρίσματα των όψεων των κτιρίων παρουσιάζουν ομοιότητες, διότι δημιουργήθηκαν από τον ίδιο αρχιτέκτονα. Τα έρκερ, τα γωνιακά παράθυρα, οι συμπαγείς εξώστες και οι εξώθυρες Art Deco, πλασιωμένες από μάρμαρο, είναι κοινά γνωρίσματα για τα δύο κτίρια. Το στοιχείο που αποτελεί το συνδετικό κρίκο ανάμεσα τους είναι οι ζώνες με ένθετα κεραμικά πλακίδια κυανού χρώματος και με κυματοειδείς μορφές. Είναι το προσωπικό στοιχείο του αρχιτέκτονα που λειτουργεί ως ταυτότητα για τα κτίριά του. Ωστόσο, υπάρχουν κάποια στοιχεία που διαφοροποιούνται και αναλυτικότερα, η κατοικία στη συμβολή των οδών Μαιζώνος και Μάγερ διαθέτει στο δώμα πέργκολα από μπετόν, ενώ επίσης φέρει ημικυκλικό τελείωμα στους συμπαγείς προβόλους. Η άλλη κατοικία έχει διαγώνιο τελείωμα στους συμπαγείς εξώστες με τραβηχτό επίχρισμα στην κάτω πλευρά τους και το στηθαίο αυτών «αιωρείται»⁴³. Ακόμη, διαθέτει κυκλικό άνοιγμα στην όψη⁴⁴ (βλ. Εικ.55).

Οι μεσοπολεμικές κατοικίες τοποθετούνται σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους, ενώ στο υπόλοιπο τμήμα της οδού που εξετάζεται δεν παρουσιάζονται άλλα δείγματα αυτής της περιόδου (Εικ.56,57). Η συμβολή τους είναι σημειακή στην εικονογραφία της οδού, αλλά σε συνδυασμό με τις κατοικίες που τοποθετούνται επί της οδού Μάγερ διαμορφώνουν μία σημαντική μεσοπολεμική αρχιτεκτονική εστία. Συνεπώς, συμβάλλουν στην ενίσχυση της συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής εστίας κτιρίων, ωστόσο δεν συνεισφέρουν στη συνολική μεσοπολεμική εικονογραφία του τμήματος της οδού Μαιζώνος.

Συμπερασματικά, κατά μήκος της κλιμακωτής κατάστασης της οδού Μαιζώνος δεν παρατηρείται σημαντικός αριθμός μεσοπολεμικών κτιρίων και άρα η συμβολή τους στην εικονογραφία της είναι σημειακή. Οι σημερινές καταστάσεις επηρεάζουν τα κτίρια, αλλοιώνοντας τα μορφολογικά τους στοιχεία, εντούτοις παρουσιάζουν ανθεκτικότητα. Αυτές οι συνθήκες εκμηδενίζονται στην πλατεία Βάθη, όπου κυριαρχεί ο υπερτοπικός χαρακτήρας.

43 Για να επιτύχουν οι κατασκευαστές την ψευδαίσθηση του αιωρούμενου πλαισίου των προβόλων, χρησιμοποιούσαν νεβρομετάλ και πλήρωση από πελεκητή τσιμεντοκονία. Αυτά τα δύο στοιχεία στηρίζονται είτε σε δύο παράλληλες λάμες είτε στο εμφανώς επιμελημένο μεταλλικό κιγκλίδωμα, με αποτέλεσμα να δίνει την ψευδαίσθηση ότι το στηθαίο αιωρείται. Αυτή η περίπτωση στηθαίου εξωστών αφορά κτίρια που ανεγέρθηκαν τη δεύτερη δεκαετία του μεσοπολέμου (1930-1940).

44 Αυτό το στοιχείο εμφανίστηκε και στην περίπτωση του κτιρίου της οδού Φυλής υπ' αριθμόν 1.

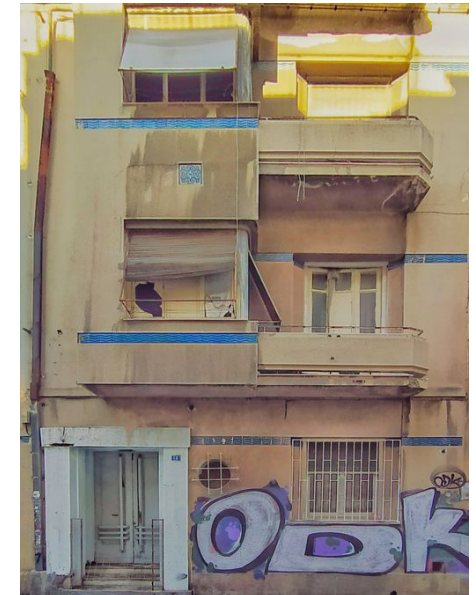
Εικ.51: Οπτική κατά μήκος της οδού Μαιζώνος, όπου το σκηνικό αλλάζει απότομα σε χαρακτήρα γειτονιάς. Τα στοιχεία του δρόμου, οι ροές και οι χρήσεις μαρτυρούν αυτήν την κατάσταση.

Εικ.52: Οπτική στο πεζοδρομημένο τμήμα της οδού Μαιζώνος που καταλήγει στην πλατεία Βάθη. Αποτελεί σημαντικό στοιχείο της περιοχής αφού προσφέρει χώρο στην κίνηση του πεζού, χώρος που απουσιάζει από αρκετά σημεία της περιοχής.

Εικ.53: Οπτική κατά μήκος της οδού Ψαρών, η οποία ενώνει τον Άγιο Πάυλο με την πλατεία Καραϊσκάκη και φέρει σημαντικές ροές. Επιπλέον, φιλοξενεί τη λαϊκή αγορά της περιοχής και χαρακτηρίζεται από την αστική της φύτευση.

Εικ.54,55: Κτίριο εξ αριστερών: Πολυκατοικία Π. Μπίτσιου, Οδοί: Μάγερ και Μαιζώνος υπ' αριθμόν 19 και 10 αντίστοιχα, Άδεια 1936, Μελέτη: πολ. μηχαν. Χρήστος Κίρτσος και αρχ. Οδυσσέας Πουσκουλός. Κτίριο εκ δεξιών: Πολυκατοικία Δ. Σάρδη, Οδός: Μαιζώνος υπ' αριθμόν 14, Άδεια 1936, Μελέτη: πολ. μηχαν. Όμηρος Ευαγγελινός και αρχ. Οδυσσέας Πουσκουλός.

0μ 10μ 20μ 30μ 40μ

Εικ.56,57: Αναπτύγματα της οδού Μαιζώνος

Ευάγγελος Σαμαράς, Ερευνητική εργασία: «Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθης», επιβλέπουσα Α. Κωτσάκη, Χανιά Π.Κ., Μάιος 2022

• Οδός Καποδιστρίου

Ο επόμενος δρόμος που θα μελετηθεί ορίζεται μεταξύ της οδού Μάρνη και της οδού 28ης Οκτωβρίου (ανατολικό άκρο της περιοχής μελέτης).

Η οδός Καποδιστρίου παρουσιάζει ομοιότητες ως προς τον χώρο κίνησης του πεζού και του οχήματος σε σχέση με την οδό Μαιζώνος. Ωστόσο, αυτό που αλλάζει σημαντικά είναι οι χρήσεις υπερτοπικού χαρακτήρα (εμπόριο, πρόνοια, διοίκηση και γραφεία) και η κλίμακα των παρακείμενων κτιρίων (Εικ.58). Όσο πλησιάζει κανείς στην οδό 28ης Οκτωβρίου παρατηρεί μία βαθμιδωτή κατάσταση ως προς το ύψος του μετώπου του δρόμου. Παρά τις χρήσεις των παρακείμενων κτιρίων, που φέρουν σημαντικές ροές οχημάτων και πεζών καθημερινά, παρουσιάζεται μία υποβιβασμένη κατάσταση στο σημείο που υπάρχουν οι δομές πρόνοιας για τοξικοεξαρτημένους (ΟΚΑΝΑ). Η διέλευση των πεζών στο συγκεκριμένο σημείο γίνεται με δυσκολία κυρίως λόγω του αισθήματος ανασφάλειας που υπάρχει. Παρ' όλα αυτά, από την οδό Γ' Σεπτεμβρίου και έπειτα, η κατάσταση αλλάζει ολοκληρωτικά, αφού οι ροές των οχημάτων και των πεζών αυξάνονται και η μετάπτωση που υπήρχε παύει να υφίσταται (Εικ.59). Ουσιαστικά, φαίνεται ότι η οδός Γ' Σεπτεμβρίου αποτελεί το όριο του ανατολικού τμήματος της πόλης των Αθηνών με την περιοχή της Βάθης.

Ο δρόμος που εξετάζεται συγκεντρώνει κτίρια της μεσοπολεμικής παραγωγής, τα οποία τοποθετούνται σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους και δημιουργούν ένα αρχιτεκτονικό σύνολο. Οι χρήσεις του σημείου, που βρίσκονται οι κατοικίες, αναλύονται σε εμπόριο, πρόνοια (ΟΚΑΝΑ) και κενά κτίρια. Αυτό το μείγμα χρήσεων υποβαθμίζει το σημείο, έτσι ώστε τα τρία μεσοπολεμικά κτίρια να μην καταφέρνουν να προβάλλουν την αρχιτεκτονική τους αξία. Επιπλέον, η απουσία φύτευσης, ο ελάχιστος χώρος του πεζού και το δυσανάλογα μικρό πλάτος του δρόμου σε σχέση με το ύψος του συμπαγούς και αρραγούς μετώπου των κτιρίων οδηγούν σε περαιτέρω δυσμενείς συνθήκες. Τα δύο από τα τρία κτίρια αντιστοιχούν στα κενά οικοδομήματα που προαναφέρθηκαν και συνεπώς γίνεται αντιληπτή η αλλοιωμένη κατάσταση των όψεων τους (Εικ. 60,61). Το τρίτο κτίριο στεγάζει τη χρήση πρόνοιας, αλλά παραμένει αναλλοίωτο, λόγω του ότι φιλοξενεί δημόσια υπηρεσία (οδός Καποδιστρίου υπ' αριθμόν 46) (Εικ.62).

Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κτιρίων αποτελούν βασικά στοιχεία του μεσοπολεμικού λεξιλογίου. Εντούτοις, ένα εκ των τριών κτιρίων διαφοροποιείται σημαντικά και τοποθετείται στη συμβολή των οδών Καποδιστρίου και Αριστοτέλους υπ' αριθμόν 45 και 10 αντίστοιχα,

ενώ παράλληλα είναι εγκαταλελειμμένο (βλ. Εικ.60). Τα χαρακτηριστικά του είναι αλλοιωμένα, ωστόσο είναι ακόμα εμφανή. Τα στοιχεία που απαντώνται στις όψεις του είναι τα έρκερ με τριπλές οριζόντιες λωρίδες και χαρακτηριστικές Art Deco σφραγίδες στις ποδιές των παραθύρων τους με μοτίβο δίνες. Επιπλέον, οι εξώστες δεν συνδέονται με την οικοδομική προεξοχή⁴⁵, ενώ επίσης τα στηθαία τους δεν είναι πλήρη και αποτελούνται εξ' ολοκλήρου από σφυρήλατο σιδερένιο κιγκλίδωμα με περίτεχνα γεωμετρικά μοτίβα. Τα άλλα δύο κτίρια διαθέτουν στις όψεις τους κεντρικά τοποθετημένο έρκερ, με συμπαγείς και συνεχείς εξώστες και αρτιφισιέλ. Επιπρόσθετα, η κατοικία επί της οδού Καποδιστρίου υπ' αριθμόν 43 διαθέτει γωνιακά παράθυρα και οι απολήξεις των εξωστών της είναι διαγώνιες. Αντίθετα, το κτίριο επί της οδού Καποδιστρίου υπ' αριθμόν 46 φέρει καμπύλο άκρο στους προβόλους εκατέρωθεν του έρκερ (βλ. Εικ.61,62).

Όπως αναφέρθηκε, οι μεσοπολεμικές κατοικίες τοποθετούνται σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους και συνεπώς παρατηρείται ένας αρχιτεκτονικός πυρήνας της μεσοπολεμικής εποχής. Η παρουσία τους είναι ισχυρή στο χώρο, παρ' όλα αυτά δεν καταφέρνουν να ακτινοβολήσουν την αρχιτεκτονική τους αξία, λόγω των δυσμενών συνθηκών που παρατηρούνται στο σημείο. Η συσσώρευσή τους στη συμβολή των οδών Καποδιστρίου και Αριστοτέλους καθιστά σημειακό το ρόλο τους στην εικονογραφία της οδού (Εικ.63,64).

Τελικά, η γραμμική πορεία της οδού Καποδιστρίου δε φέρει σημαντικό αριθμό μεσοπολεμικών κτιρίων και άρα η συμβολή τους στην εικονογραφία της είναι σημειακή. Παρά τις υπερτοπικές χρήσεις και τις αυξημένες ροές οχημάτων και πεζών, παρατηρείται υποβάθμιση που οφείλεται στην δομή του δρόμου, στη συσσώρευση τοξικοεξαρτημένων στο κτίριο που στεγάζει τη χρήση πρόνοιας και στη πληθώρα κενών κτιρίων. Αυτή η συνολική κατάσταση έχει άμεσο αντίκτυπο στα μεσοπολεμικά κτίρια, ενώ αυτή εκμηδενίζεται στην οδό Γ' Σεπτεμβρίου και προς τα ανατολικά.

45 Αυτό υποδηλώνει τη συσχέτιση με τις κατοικίες των κεντροευρωπαϊκών πόλεων, καθώς η ύπαρξη εξωστών δεν ήταν γενικευμένη λόγω των καιρικών συνθηκών. Δεν συνδέονται με το έρκερ σε ένα ενιαίο σύστημα. Ο αρχιτέκτονας Ξενοφών Αγγελίδης (1877- 1970) ήταν απόφοιτος της Accademia di Belle Arti του Μιλάνου και συνεπώς ήταν επηρεασμένος από την αρχιτεκτονική λογική της κεντρικής Ευρώπης.

Εικ.58: Οπτική κατά μήκος της οδού Καποδιστρίου, όπου είναι εμφανής η δυσαναλογία μεταξύ του πλάτους του δρόμου και του ύψους του μετώπου των κτιρίων, με συνέπεια να δημιουργείται ένα κλειστοφοβικό αίσθημα στον διερχόμενο πεζό.

Εικ.59: Οπτική στη συμβολή με την οδό Γ' Σεπτεμβρίου, όπου εκμηδενίζεται η προηγούμενη δυσμενής κατάσταση.

Εικ.60: Πολυκατοικία Γ. Μανωλόπουλου, Οδοί: Καποδιστρίου και Αριστοτέλους υπ' αριθμόν 45 και 10 αντίστοιχα, Άδεια: 1931, Μελέτη: αρχ. Ξενοφών Αγγελίδης

Εικ.61,62: Κτίριο εξ αριστερών: Αγνώστων στοιχείων, Οδός: Καποδιστρίου υπ' αριθμόν 43
Κτίριο εκ δεξιών: Πολυκατοικία Γεωργαλά, Οδός: Καποδιστρίου υπ' αριθμόν 46, Άδεια 1936, Μελέτη: πολ. μηχ. Γεώργιος Γεωργαλάς

0μ 10μ 20μ 30μ 40μ

Εικ.63,64: Αναπτύγματα της οδού Καποδιστρίου

Ευάγγελος Σαμαράς, Ερευνητική εργασία: «Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθης», επιβλέπουσα Α. Κωτσάκη, Χανιά Π.Κ., Μάιος 2022

• Οδός Σωκράτους

Ο επόμενος δρόμος που θα μελετηθεί είναι η οδός Σωκράτους, η οποία ορίζεται μεταξύ των οδών Χαλκοκονδύλη και Αγίου Κωνσταντίνου (νότιο άκρο της περιοχής μελέτης). Ωστόσο, το σύνολο της γραμμικής πορείας συγκροτείται από την οδό Σωκράτους και από ένα τμήμα της οδού Αριστοτέλους που αποτελεί συνέχεια της πρώτης.

Το σύνολο του δρόμου χαρακτηρίζεται από έντονη κίνηση οχημάτων και πεζών λόγω της κεντροβαρικής του θέσης στην περιοχή έρευνας. Τοποθετείται μεταξύ των οδών Μάρνη και Αγίου Κωνσταντίνου, ενώ παράλληλα τέμνει κάθετα την οδό Χαλκοκονδύλη⁴⁶, η οποία είναι διακλάδωση της οδού Μάρνη και συνεπώς η κυκλοφοριακή φόρτιση είναι πιο έντονη σε αυτό το σημείο. Παράλληλα, οι χρήσεις είναι υπερτοπικού χαρακτήρα με κυρίαρχες αυτές του εμπορίου, της αναψυχής και των γραφείων. Παρά ταύτα, εντοπίζονται στοιχεία τα οποία υποβαθμίζουν το δρόμο που εξετάζεται. Αυτά τα στοιχεία αναλύονται σε απουσία αστικής φύτευσης, δυσανολογία του πλάτους του δρόμου με το συνεχές μέτωπο των κτιρίων και μικρό πλάτος πεζοδρομίων (Εικ.65). Εντούτοις, το τελευταίο στοιχείο αντισταθμίζεται από τη συχνή παρουσία ημιυπαίθριων στοών κατά μήκος του δρόμου. Επιπρόσθετα, στο σημείο που τέμνεται ο πυκνοδομημένος δρόμος με την οδό Χαλκοκονδύλη υφίσταται σημαντικός κενός χώρος (συνολικό πλάτος δρόμων) (Εικ.66). Ακόμη, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου δρόμου είναι η υψομετρική διαφοροποίηση του εδάφους που υφίσταται στο μέσον του (βλ. Εικ.70,71).

Κατά μήκος του δρόμου εντοπίζονται τρία κτίρια της μεσοπολεμικής παραγωγής. Ένα εκ των τριών κτιρίων τοποθετείται στη συμβολή του δρόμου με την οδό Καποδιστρίου, απέναντι από την προαναφερθείσα δομή πρόνοιας, η οποία απευθύνεται σε τοξικοεξαρτημένους και εξυπηρετεί μεγάλο πλήθος ανθρώπων. Αυτή η κατάσταση, σε συνδυασμό με την απαξίωση του κτιρίου από τον ιδιοκτήτη του, έχει ως συνέπεια την εγκατάλειψή του και την παράλληλη αλλοίωσή του (Εικ.67). Επιπλέον, το κτίριο παρά την κατάστασή του δεν έχει κηρυχθεί ως διατηρητέο, όπως επίσης και άλλα κτίρια της μεσοπολεμικής εποχής. Το πρόβλημα για την προστασία του κτιριακού αποθέματος στη συγκεκριμένη περιοχή ανάγεται σε δυσχέρειες οικονομικής και ιδεολογικής φύσης⁴⁷. Αντίθετη εικόνα παρουσιάζουν οι πολυκατοικίες στη συμβολή με την οδό Σατωβριάνδου (Εικ.68,69). Αυτό συμβαίνει λόγω των χρήσεων που στε-

γάζουν και, πιο συγκεκριμένα, στο ισόγειο τους τοποθετείται εμπορική χρήση και στους ορόφους χρήση γραφείων. Επιπλέον, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι προς το ανατολικό και νότιο όριο της περιοχής μελέτης τα κτίρια παρουσιάζουν καλύτερη εξωτερική εικόνα, γεγονός που οφείλεται στις υπερτοπικές χρήσεις και στις αυξημένες ροές οχημάτων και πεζών.

Σχετικά με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κτιρίων, παρατηρείται ως κοινό γνώρισμα η οικοδομική προεξοχή. Η κατοικία στη συμβολή των οδών Σωκράτους και Καποδιστρίου διαθέτει, επίσης, τριπλές οριζόντιες λωρίδες και χαρακτηριστικές Art Deco σφραγίδες στις ποδιές των παραθύρων τους με μοτίβο δίνες. Συγχρόνως, οι εξώστες δεν συνδέονται με τα δύο συμμετρικά τοποθετημένα έρκερ και δεν είναι συμπαγείς, ενώ τα στηθαία τους αποτελούνται εξ' ολοκλήρου από σιδερένιο κιγκλίδωμα με γεωμετρικά σχήματα (βλ. Εικ.67). Αντίθετα, η πολυκατοικία στη συμβολή των οδών Σωκράτους 52 και Σατωβριάνδου 17 έχει συμπαγείς και συνεχείς εξώστες, ενώ επίσης το έκκεντρα τοποθετημένο έρκερ φέρει γωνιακά παράθυρα. Επιπρόσθετο στοιχείο, που διαφαίνεται στη όψη του κτιρίου, είναι το αποτύπωμα των προβόλων στο έρκερ της όψης. Αυτό συμβαίνει προκειμένου ο αρχιτέκτονας να επιτύχει την οπτική σύνδεση μεταξύ των όψεων του κτιρίου, ενώ σε αυτό βοηθά και το καμπύλο άκρο στην αριστερή πλευρά των εξωστών (βλ. Εικ.68). Όσον αφορά την τρίτη πολυκατοικία, στη συμβολή των προαναφερθέντων οδών (υπ' αριθμόν 71 και 22 αντίστοιχα) παρατηρείται συμμετρία και ταυτόχρονα οι οικοδομικές προεξοχές γεφυρώνονται με συνεχείς και μη συμπαγείς προβόλους (βλ. Εικ.69).

Τα τρία κτίρια, παρά το αρχιτεκτονικό τους ενδιαφέρον και την κλίμακά τους, δε συμμετέχουν ενεργά στη διάρθρωση της εικονογραφίας της οδού (Εικ.70,71). Η μεγάλη απόσταση μεταξύ τους και το μικρό πλήθος τους, καθιστά τη συμβολή τους αμυδρή στην εικόνα του μετώπου του δρόμου. Ωστόσο, τα κτίρια στη συμβολή των οδών Σωκράτους και Σατωβριάνδου, αποτελούν κομμάτι της μοντέρνας μεσοπολεμικής εστίας που διαμορφώνεται στο συγκεκριμένο σημείο.

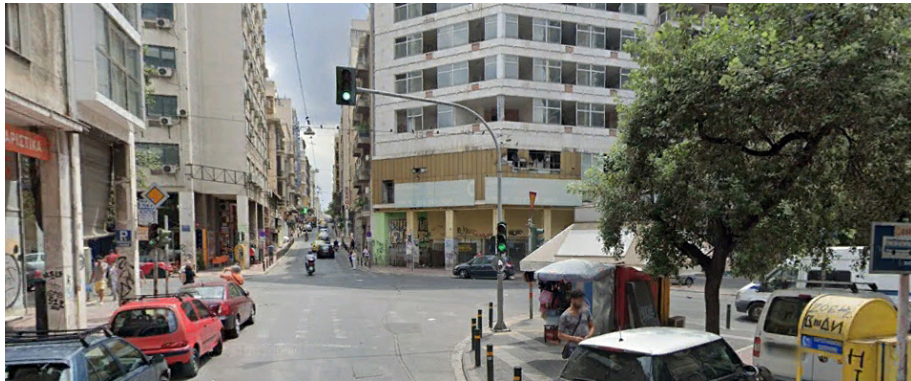
Επομένως, παρ' όλο που στο μεγαλύτερο τμήμα του δρόμου οι συνθήκες είναι ευνοϊκές, η υπόσταση των μεσοπολεμικών κατοικιών δεν είναι εμφανής στην εικονογραφία του, λόγω του μικρού πλήθους τους και της απόστασης μεταξύ τους. Παρά ταύτα, οι δύο πολυκατοικίες στη συμβολή με την οδό Σατωβριάνδου διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αρχιτεκτονική εστία του συγκεκριμένου σημείου.

⁴⁶ Ο συγκεκριμένος δρόμος διέρχεται από την πλατεία Κάνιγγος, ενώ η προέκτασή της είναι η οδός Ακαδημίας.

⁴⁷ Π. Τουρνικιώτης, ό.π., σελ. 45

Εικ.65: Οπτική κατά μήκος της οδού Σωκράτους, όπου είναι εμφανής η δυσαναλογία μεταξύ του πλάτους του δρόμου και του ύψους των κτιρίων, αλλά και η ύπαρξη ημιυπαίθριων στοών που βοηθούν στην ομαλή κίνηση του πεζού.

Εικ.66: Οπτική στη συμβολή των οδών Σωκράτους και Χαλκοκονδύλη, σημείο που αποτελεί σημαντική παύση-ανάσα για την πυκνοδομημένη οδό.

Εικ.67: Πολυκατοικία Γ. Μανωλόπουλου, Οδοί: Αριστοτέλους και Καποδιστρίου υπ' αριθμόν 10 και 45 αντίστοιχα, Άδεια: 1931, Μελέτη: αρχ. Ξενοφών Αγγελίδης

Εικ.68,69: Κτίριο εξ αριστερών: Πολυκατοικία Κοτσάμπαση, Οδοί: Σωκράτους και Σατωβριάνδου υπ' αριθμόν 52 και 17 αντίστοιχα, Άδεια 1936, Μελέτη: πολ. μηχαν. - αρχ. Κωνσταντίνος Βουτσινάς
Κτίριο εκ δεξιών: . Πολυκατοικία Χριστοδούλου και Λιανού, Οδοί: Σωκράτους και Σατωβριάνδου υπ' αριθμόν 71 και 22 αντίστοιχα, Άδεια 1936, Μελέτη: αρχ. Κυριακούλης Παναγιωτάκος.

0μ 10μ 20μ 30μ 40μ

Εικ.70,71: Αναπτύγματα της οδού Σωκράτους

Ευάγγελος Σαμαράς, Ερευνητική εργασία: «Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθης», επιβλέπουσα Α. Κωτσάκη, Χανιά Π.Κ., Μάιος 2022

• Οδός Σατωβριάνδου

Ο τελευταίος δρόμος που θα εξεταστεί είναι η οδός Σατωβριάνδου, η οποία ορίζεται μεταξύ των οδών Καρόλου και 28ης Οκτωβρίου (ανατολικό άκρο της περιοχής έρευνας).

Με την είσοδο στο δυτικό άκρο της οδού παρουσιάζεται μετάπτωση που οφείλεται στην πληθώρα κενών οικοδομημάτων, στη δυσανάλογη σχέση μεταξύ του πλάτους του δρόμου και των υψών των παρακείμενων κτιρίων, αλλά και στα πεζοδρόμια μικρού πλάτους. Παρά ταύτα, εντοπίζονται αντισταθμιστικά στοιχεία που αναλύονται σε παρουσία αστικής φύτευσης και ημιυπαίθριων στοών (Εικ.72). Επιπρόσθετα, σημαντικό ρόλο κατέχει ο κενός χώρος του Εθνικού Θεάτρου, ο οποίος αποτελεί σημείο-ανάσα για τον πυκνοδομημένο δρόμο (Εικ.73). Ωστόσο, η περιφραγή του περιορίζει την κίνηση του πεζού, κάνοντάς την γραμμική και ταυτόχρονα αναιρείται ο δημόσιος χαρακτήρας του. Επίσης, το πεζοδρομημένο τμήμα μεταξύ των οδών Γ' Σεπτεμβρίου και 28ης Οκτωβρίου αποτελεί σημαντικό στοιχείο που ενισχύει την πεζή κίνηση. Μετά την οδό Μενάνδρου οι χρήσεις παρουσιάζουν έντονη ποικιλία και η εμπορική χρήση αυξάνεται σταδιακά όσο πηγαίνει κανείς προς το ανατολικό άκρο.

Κατά μήκος του δρόμου εντοπίζεται σημαντικό πλήθος μεσοπολεμικών κτιρίων. Τα περισσότερα κτίρια τοποθετούνται σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους και συνεπώς παρουσιάζεται ένας μοντέρνος μεσοπολεμικός θύλακας. Ωστόσο, δύο κατοικίες βρίσκονται στο δυτικό τμήμα του δρόμου και δεν αποτελούν μέρος της εστίας που προαναφέρθηκε. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη κατοικία τοποθετείται στην οδό Σατωβριάνδου υπ' αριθμόν 50 και στεγάζει διοικητική χρήση και η δεύτερη είναι επί της προαναφερθείσας οδού υπ' αριθμόν 44 και είναι εγκατελελειμμένη (Εικ.74,75). Παρά το γεγονός ότι η δεύτερη κατοικία έχει εμφανή σημάδια παραμέλησης και ότι τα συγκεκριμένα κτίρια γειτνιάζουν με άλλα εγκαταλελειμμένα, δεν παρουσιάζουν σημαντικές φθορές και συνεπώς χαρακτηρίζονται από ανθεκτικότητα. Εν συνέχεια, τα υπόλοιπα κτίρια τοποθετούνται πλησίον της συμβολής των οδών Σατωβριάνδου και Σωκράτους και οι χρήσεις τους αναλύονται σε εμπόριο, γραφεία, ξενοδοχεία και κατοικία. Η εξωτερική τους εικόνα παραμένει αμετάβλητη, γεγονός που δικαιολογείται από τις ευνοϊκές συνθήκες του σημείου. (Εικ.76,77,78,79).

Τα κοινά χαρακτηριστικά που συνθέτουν τις όψεις των κτιρίων αναλύονται σε έρκερ (αξονικά ή έκκεντρα τοποθετημένα) με συνεχείς εξώστες, Art Deco εξώθυρες με μαρμάρινο πλαίσιο και χρήση αρτιφισιέλ. Το κτίριο επί της οδού Σατωβριάνδου υπ' αριθμόν 50, που φέρει αξονική

διάρθρωση των στοιχείων της όψης του, διαθέτει συνεχείς εξώστες, αλλά τα στηθαία δεν είναι πλήρη και αποτελούνται εξ' ολοκλήρου από σιδερένιο κιγκλίδωμα. Ακόμη, είναι το μοναδικό κτίριο που δεν φέρει πελεκητή τσιμεντοκονία στην όψη του (βλ. Εικ.74). Η κατοικία στην οδό Σατωβριάνδου υπ' αριθμόν 44 διαθέτει συμμετρικά τοποθετημένους εξώστες, που δεν συνδέονται με το έρκερ, ενώ παράλληλα είναι συμπαγείς με τραβηχτό επίχρισμα στο κάτω μέρος τους, στοιχείο που εντοπίζεται και στην οικοδομική προεξοχή της όψης (βλ. Εικ.75).

Ακολουθώντας, η κατοικία επί της ίδιας οδού υπ' αριθμόν 23 έχει χαρακτηριστική αξονική τοποθέτηση του έρκερ, χωρίς όμως να υπάρχει συμμετρία στην όψη, λόγω της ύπαρξης των ανεξάρτητων προβόλων στη δεξιά πλευρά του (βλ. Εικ.76). Ταυτόχρονα, σημαντικό χαρακτηριστικό που απαντάται στο δώμα του κτιρίου είναι η δοκός από μπετόν. Κατά τον ίδιο τρόπο, η κατοικία στη συμβολή των οδών Σατωβριάνδου και Σωκράτους υπ' αριθμόν 17 και 52 αντίστοιχα, διαθέτει στο δώμα μεταλλική έργκολα, ενώ επίσης στο έκκεντρα τοποθετημένο έρκερ υπάρχουν γωνιακά παράθυρα. Αξιοσημείωτο στοιχείο που διαφαίνεται στο περίβλημα του κτιρίου, είναι το αποτύπωμα των εξωστών στο έρκερ, προκειμένου να υπάρχει οπτική σύνδεση μεταξύ των όψεων του (βλ. Εικ.77).

Εν συνέχεια, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατοικία στη συμβολή των προαναφερθέντων οδών υπ' αριθμόν 22 και 71 αντίστοιχα, αφού στο κέλυφος του κτιρίου υπάρχει μία σύνθεση με δύο έρκερ και ενδιάμεσα αυτών συνεχείς πρόβολοι με εξ' ολοκλήρου σιδερένιο κιγκλίδωμα, ενώ ακόμη είναι ευδιάκριτα τα γωνιακά παράθυρα στις οικοδομικές προεξοχές. Επιπρόσθετο σημαντικό στοιχείο, που παρατηρείται στην εξωτερική εικόνα του κτιρίου, είναι τα επιμήκη ανοίγματα του ημιορόφου που στεγάζει γραφεία (βλ. Εικ.78). Η τελευταία κατοικία, που συμπληρώνει το μεσοπολεμικό ψηφιδωτό του σημείου, τοποθετείται στην οδό Σατωβριάνδου υπ' αριθμόν 15 και φέρει στην όψη του κεντρικά τοποθετημένο έρκερ με συνεχή παράθυρα, χωρίς ωστόσο να υπάρχει συμμετρία. Αυτό συμβαίνει διότι στην αριστερή πλευρά οι εξώστες, που συγκροτούνται από σιδερένιο πλέγμα με οριζόντιο στοιχείο από μπετόν στην κορυφή τους, επεμβαίνουν στο έρκερ, ενώ στη δεξιά πλευρά οι πρόβολοι, με εξ' ολοκλήρου μεταλλικό κιγκλίδωμα στο στηθαίο τους, δεν επεμβαίνουν (βλ. Εικ.79).

Τα κτίρια αποτελούν σημαντικό στοιχείο της εικονογραφίας της οδού, με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον (Εικ.80,81). Οι ευμενείς συνθήκες κατά μήκος του δρόμου συνεισφέρουν στην προβολή του μεσοπολεμικού σκηνικού που διαμορφώνεται, ιδίως στη συμβολή με την οδό Σωκράτους.

Τα κτίρια παρουσιάζουν ανθεκτικότητα ως προς τις σημερινές συνθήκες, προβάλλοντας παράλληλα την αρχιτεκτονική τους αξία.

Συμπερασματικά, κατά μήκος της οδού Σατωβριάνδου παρατηρείται ιδιαίτερο πλήθος μεσοπολεμικών κτιρίων και η συμβολή τους στην εικονογραφία της είναι καταφανής. Οι χρήσεις, η αστική φύτευση και οι ημιυπαίθριες στοές ενισχύουν τις ροές των πεζών, παρά την υποβαθμισμένη κατάσταση στο δυτικό τμήμα, λόγω της συσσώρευσης κενών κτιρίων. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των υπό μελέτη κτισμάτων παραμένουν, ως επί των πλείστων, αυτούσια και συνεπώς τα κτίρια καταφέρνουν να προβάλλουν την αξία του μεσοπολεμικού μοντερνισμού.

Εικ.72: Οπτική κατά μήκος της οδού Σατωβριάνδου, όπου είναι εμφανής η δυσαναλογία μεταξύ του πλάτους του δρόμου και του ύψους των παρακείμενων κτιρίων. Η ύπαρξη αστικής φύτευσης και ημιυπαίθριων στοών βοηθά αφενός στην ανάλαφρη εικόνα της οδού και αφετέρου στην ομαλή κίνηση του πεζού.

Εικ.73: Οπτική κατά μήκος της οδού Σατωβριάνδου. Ο κενός χώρος στην πίσω πλευρά του Εθνικού Θεάτρου αποτελεί σημείο-ανάσα για τον πυκνοδομημένο δρόμο.

Εικ.74: Αγνώστων
στοιχείων, Οδός:
Σατωβριάνδου υπ' αριθμόν
50

Εικ.75: Πολυκατοικία
Ειρήνης Πατέρα, Οδός:
Σατωβριάνδου υπ' αριθμόν
44, Άδεια 1935, Μελέτη πολ.
μηχ. Ευάγγελος Πεσταρίνης

Εικ.76,77: Κτίριο εξ αριστερών: Αγνώστων στοιχείων, Οδός: Σατωβριάνδου υπ' αριθμόν 23
Κτίριο εκ δεξιών: Πολυκατοικία Κοτσάμπαση, Οδοί: Σατωβριάνδου και Σωκράτους υπ' αριθμόν 17
και 52 αντίστοιχα, Άδεια 1936, Μελέτη: πολ. μηχ. – αρχ. Κωνσταντίνος Βουτσινάς

Εικ.78,79: Κτίριο εξ αριστερών: Πολυκατοικία Χριστοδούλου και Λιανού, Οδός: Σατωβριάνδου και
Σωκράτους υπ' αριθμόν 22 και 71 αντίστοιχα, Άδεια 1936, Μελέτη αρχ. Κυριακούλης Παναγιωτάκος
Κτίριο εκ δεξιών: Πολυκατοικία Χουτζούμη, Οδός: Σατωβριάνδου υπ' αριθμόν 15, Άδεια 1937,
Μελέτη: πολ. μηχ. – αρχ. Κωνσταντίνος Βουτσινάς

0μ 10μ 20μ 30μ 40μ

Εικ.80,81: Αναπτύγματα της οδού Σατωβριάνδου

Ευάγγελος Σαμαράς, Ερευνητική εργασία: «Η μοντέρνα μεσοπολεμική εικονογραφία της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Βάθης», επιβλέπουσα Α. Κωτσάκη, Χανιά Π.Κ., Μάιος 2022

Δ. ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοπτικά, η ευρύτερη περιοχή της πλατείας Βάθη παρουσιάζει μία διττή κατάσταση. Το όριο μεταξύ των διαφορετικών συνθηκών είναι η οδός Μάρνη, λόγω του κεντροβαρικού χαρακτήρα της, διότι διαμορφώνει τις χρήσεις και τις ροές οχημάτων και πεζών στην περιοχή εμβάθυνσης. Επιπρόσθετα, ο ρόλος της πλατείας Βάθη ανάγεται σε κυκλοφοριακό κόμβο, ενώ ταυτόχρονα κατακερματίζεται ο χώρος του πεζού. Αντισταθμιστικό στοιχείο που απαντάται στους δρόμους της περιοχής είναι οι ημιυπαίθριες στοές, οι οποίες ενθαρρύνουν την κίνησή του.

Οι δρόμοι που απασχόλησαν την εργασία παρουσιάζουν διαφορετικές συνθήκες κατά μήκος τους, στις περισσότερες περιπτώσεις. Η οδός Γ' Σεπτεμβρίου αποτελεί το κάθετο όριο των οριζόντιων γραμμικών πορειών των οδών Καποδιστρίου και Σατωβριάνδου, ενώ για τις οδούς Μακεδονίας και Αβέρωφ-Σουρμελή είναι η οδός Αχαρνών. Ουσιαστικά, ο βαρυσήμαντος κυκλοφοριακός άξονας της Γ' Σεπτεμβρίου είναι το όριο μεταξύ του ανατολικού τμήματος της πόλης των Αθηνών και της περιοχής της Βάθη και συνεπώς διαμορφώνει αντίστοιχα τις συνθήκες στους δρόμους που τέμνει. Οι οδοί που αναπτύσσονται στον άξονα Βορρά-Νότου, δηλαδή η Φυλής, η Μάγερ και η Σωκράτους, παρουσιάζουν, ως επί των πλείστων, μία σταθερή εικόνα καθ' όλο το μήκος τους.

Οι αρχιτέκτονες και οι πολιτικοί μηχανικοί της περιόδου πρωταγωνίστησαν στην αρχιτεκτονική σκηνή γύρω από την πλατεία Βάθη και γενικότερα στο κέντρο της Αθήνας, έτσι ώστε σημαντικό πλήθος του μοντέρνου μεσοπολεμικού αποθέματος να παρουσιάζεται στους δρόμους της πρώτης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα μορφολογικά στοιχεία που διαμορφώνουν τις όψεις των κτιρίων εκείνης της περιόδου. Ορθογωνικοί όγκοι με λείο (συνήθως λευκό) ή πελεκητό (αρτιφισιέλ, γαιώδες) επίχρισμα, κλειστές προεξοχές (έρκερ) συνδυασμένες με συμπαγείς εξώστες, ημικυκλικές απολήξεις όγκων ή εξωστών, επιμήκη ή γωνιακά παράθυρα, κυκλικοί φεγγίτες, επίστεψη με δοκίδες από μπετόν στο δώμα, καθώς και απλοποιημένα γεωμετρικά μοτίβα στα κιγκλιδώματα (εξωστών, σκαλών, κουφωμάτων, περιφραγμάτων) συγκαταλέγονται ανάμεσα στα στοιχεία του μεσοπολεμικού λεξιλογίου και απαντώνται στην πλειοψηφία των υπό μελέτη κτιρίων. Το μορφολογικό περίβλημα εκφράζει το πνεύμα του συνολικού εκσυγχρονισμού που εκπροσωπεί το μοντέρνο κίνημα. Όπως γράφει ο Πάνος Εξαρχόπουλος: «Πρόκειται, ακριβώς, για εκείνα τα «στυλιστικά σημάδια» που προσδιορίζουν τη συγκεκριμένη υφολογική/χρονολογική ταυτότητα ενός κτηρίου»⁴⁸. Επιπρόσθετα,

ο Δημήτρης Φιλιππίδης γράφει ότι: «Η σύγχρονη χρήση της έννοιας της πρωτοπορίας [...] δεν είναι άσχετη με την έννοια της κατανάλωσης, συστατικό άλλωστε στοιχείο της μαζικής κουλτούρας. Η αρχιτεκτονική, σαν άλλη μια μορφή τέχνης, υπακούει με τη σειρά της στη γενικότερη τάση αναγωγής του πολιτισμικού αγαθού σε καταναλωτικό, η οποία της επιτρέπει να γίνει προσιτή σε όλη τη μαζική κοινωνία»⁴⁹.

Συνεπώς, η εικόνα του μεσοπολεμικού κτιριακού αποθέματος παρουσιάζει ομοιομορφία, συνθέτοντας ένα ομοιογενές σκηνικό κατά μήκος της περιοχής μελέτης. Η διαφορετική μορφολογική εικόνα συγκεκριμένων κατοικιών σε σχέση με τα υπόλοιπα μεσοπολεμικά κελύφη οφείλεται στις συνθετικές καινοτομίες των αρχιτεκτόνων και εμπειροτεχνών της εποχής. Οι κατασκευαστικές δυνατότητες, τα υλικά και ο εξοπλισμός της κατοικίας εκφράζουν το εκσυγχρονιστικό όραμα της κοινωνίας. Βέβαια, τα στυλιστικά χαρακτηριστικά δεν είναι πάντα καθαρά, ώστε να συνιστούν ένα αμιγές μοντέρνο λεξιλόγιο, καθώς σε μερικές περιπτώσεις εμπλέκονται στοιχεία κλασικισμού και Art Deco⁵⁰. Οι αγκυλώσεις που προκαλούσαν τα πάντα ενεργά δίπολα «τοπικό-διεθνές/παράδοση-νεωτερικότητα», στέκονταν εμπόδιο στην ανενδοίαστη και πλήρη αποδοχή των τολμηρών επιλογών. Οι ρηξικέλευθες ιδέες των πρωτοπόρων αρχιτεκτόνων του '30 δύσκολα έβρισκαν πεδίο εφαρμογής, ιδιαίτερα στον τομέα των κατοικιών. Εντούτοις, υπήρξε ευρηματικότητα και εκφραστική ποικιλία με παράλληλες συνθετικές ή τυπολογικές καινοτομίες.

Ο Μεσοπόλεμος αποτέλεσε μία περίοδο ιδιαίτερης σημασίας για τη Βάθη και για τις γειτνιάζουσες περιοχές της. Τα κτίρια στην περιοχή μελέτης μαρτυρούν αυτήν την εποχή, παρά το μειωμένο αριθμό τους. Οι δρόμοι φέρουν σημαντικό κτιριακό απόθεμα της μεσοαστικής παραγωγής, ενώ παράλληλα μέσω της έρευνας προέκυψε ότι σχηματίζονται αρχιτεκτονικές εστίες υψηλού ενδιαφέροντος, που αναπτύσσονται, κατά βάση, στον άξονα Βορρά-Νότου, αφού νότια της περιοχής μελέτης υπάρχει η πλατεία Ομονοίας και βόρεια τοποθετείται η πλατεία Βικτωρίας, καίρια σημεία του κέντρου των Αθηνών. Στους περισσότερους δρόμους, οι υπό μελέτη κατοικίες συγκροτούν σύνολα και δεν συμβάλλουν ιδιαίτερα στη συνολική εικονογραφία τους. Παρά ταύτα, η παρουσία των κτιρίων είναι έκδηλη στα συγκεκριμένα σημεία που εντοπίζονται και άρα διαμορφώνουν σημειακούς αρχιτεκτονικούς θύλακες εντός της περιοχής. Ωστόσο, στις οδούς Μάγερ και Σατωβριάνδου εντοπίζεται μία πιο πολύπλοκη κα-

opolemou-stin-athina

49 Δ. Φιλιππίδης, ό.π., σελ.57

50 <https://nomosphysis.org.gr/12199/i-sugxroni-palia-athina-ta-ktiria-tou-30-noembrios-2010/>

48 <https://www.archetype.gr/blog/arthro/monternes-apolies-01-katedafismena-ktiria-tou-mes->

τάσταση, διότι ανιχνεύονται τόσο μεσοπολεμικά σύνολα όσο και κτίρια που απλώνονται κατά μήκος τους. Άρα, είναι ευδιάκριτο το μεσοπολεμικό στοιχείο στην εικονογραφία τους. Το μεγάλο πλήθος αυτών των πυρήνων ισχυροποιεί, αφενός, τη θέση τους στον αστικό ιστό της περιοχής έρευνας και αφετέρου συνιστούν θύλακα στη Βάθη.

Όπως προαναφέρθηκε, οι δρόμοι συγκροτούνται από διαφορετικές καταστάσεις κατά μήκος τους, ιδίως εκείνοι που αναπτύσσονται στον άξονα Ανατολής-Δύσης. Στα σημεία όπου οι συνθήκες είναι δυσμενείς παρατηρείται μικρότερη κίνηση πεζών και οχημάτων, κυρίως λόγω του αισθήματος ανασφάλειας που επικρατεί. Επίσης, οι υποβαθμισμένες συνθήκες κατοίκησης εντός των μεσοπολεμικών κτιρίων, αλλά και της παραμέλησης αυτών από τους ιδιοκτήτες τους, οδηγεί σε φαινόμενα εγκατάλειψης. Επακόλουθο είναι η αλλοίωση του μορφολογικού περιβάλλοντος και των χαρακτηριστικών των όψεων των κτιρίων, κατάσταση που μπορεί να δημιουργηθεί, επίσης, και από τις μη αναστρέψιμες επεμβάσεις στο κέλυφος τους. Αυτό το ντόμινο οδηγεί στον παραγκωνισμό τους, ενώ ακόμη τα κτίρια δεν υπάγονται σε καθεστώς διατήρησης. Όπως αναφέρει ο Πάνος Εξαρχόπουλος: «Εδώ και αρκετά χρόνια, ένας μεγάλος αριθμός έργων -περισσότερο ή λιγότερο σημαντικών- του ελληνικού αρχιτεκτονικού μοντερνισμού της δεκαετίας του '30 έχει οριστικά χαθεί, είτε μέσω κατεδαφίσεων είτε μέσω μη αναστρέψιμων επεμβάσεων»⁵¹. Ωστόσο, στις περισσότερες περιπτώσεις τα κτίρια των οδών που εξετάστηκαν παρουσιάζουν ανθεκτικότητα ως προς τις σημερινές καταστάσεις και στα σημεία που επικρατούν ευμενείς συνθήκες παραμένουν αναλλοίωτα, ενώ παράλληλα προβάλλουν την αρχιτεκτονική τους αξία.

Ο μεσοπολεμικός μοντερνισμός απέδωσε σημαντικό αριθμό κτιρίων στην ελληνική πρωτεύουσα, με μεγαλύτερη πυκνότητα στις περιοχές του κέντρου⁵² αλλά και στους βαρυσήμαντους άξονες της 28ης Οκτωβρίου, της Ακαδημίας και της Βασ. Σοφίας. Το κτιριακό απόθεμα αυτών των περιοχών είναι δημιουργία αρχιτεκτόνων, πολιτικών μηχανικών και εμπειροτεχνών, ενώ επίσης αντιστοιχεί σε ιδιωτικά και δημόσια κτίρια, διασκορπισμένα στον ιστό της Αθήνας. Το απλοϊκό και οικονομικό σύστημα κατασκευής, καθώς και τα σαφή τυπολογικά και μορφολογικά συστατικά στοιχεία της ρασιοναλιστικής αρχιτεκτονικής στη μεσοπολεμική Ελλάδα, οδήγησαν στη διάχυσή της σε κάθε γωνιά της χώρας.

51 <https://www.archetype.gr/blog/arthro/monternes-apolies-01-katedafismena-ktiria-tou-mesopoleμου-stin-athina>

52 Κολωνάκι, Νεάπολη, Εξάρχεια, Κυψέλη και Πετράλωνα (<https://nomosphysis.org.gr/12199/i-sugxroni-palia-athina-ta-ktiria-tou-30-noembrios-2010/>)

Η Ειρήνη Γρατσία αναφέρει ότι: «Το είδος της δόμησης, αλλά και η πυκνότητα της, η ποιότητα παραγωγής της αρχιτεκτονικής, της οικοδομικής δραστηριότητας καθώς και η γεωγραφική κατανομή των κτιρίων αντικατοπτρίζουν τον αστικό χώρο της εποχής, αρχιτεκτονικά, και κατ' επέκταση κοινωνικά και οικονομικά, ανά περιοχή και συνολικά»⁵³. Τα οικονομικά στρώματα της μεσοπολεμικής πρωτεύουσας διαφοροποιούνται ως προς τη δομή των κατοικιών, αλλά και ως προς τη γεωγραφική τους θέση. Οι μονώροφες οικοδομές των δυτικών και νοτίων συνοικιών μαζί με τις προσφυγικές κατοικίες εντός της πόλης αποτελούν τη λαϊκή κατοικία. Η αστική κατοικία της μεσαίας τάξης είναι τα μονώροφα, διώροφα και τριώροφα σπίτια των βορείων και ανατολικών συνοικιών και των κεντρικών περιοχών. Οι απομακρυσμένες από το κέντρο περιοχές αποτελούν τις προνομιακές προαστιακές εκτάσεις, οι οποίες είτε είναι σχεδιασμένες και οργανωμένες ως κηπουπόλεις είτε είναι αδιαμόρφωτες με έντονη παρουσία του φυσικού στοιχείου. Σε εκείνα τα σημεία κατασκευάστηκε πλήθος ισόγειων ή διώροφων μονοκατοικιών και επαύλεων, συνήθως εύπορων Αθηναίων. Έτσι, παγιώνεται μία γεωγραφική διαστρωμάτωση της πρωτεύουσας. Άρα, η Βάθη και οι γειτονικές της περιοχές παρουσιάζουν ομοιομορφία ως προς τη δομή των κτιρίων και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των όψεών τους⁵⁴. Αποτέλεσαν πεδίο έκφρασης για το γενικότερο εκσυγχρονισμό και εξευρωπαϊσμό της ελληνικής κοινωνίας από την τότε ανερχόμενη μεσοαστική τάξη, ενώ ταυτόχρονα ήταν το κέντρο της οικοδομικής δραστηριότητας εκείνης της περιόδου.

Παράλληλα, ο κομβικός ρόλος της περιοχής μελέτης στο κέντρο της Αθήνας αντικατοπτρίζεται και στην ιδιαίτερη ανάμειξη των χρήσεων, ιδίως στο επίπεδο του ισόγειου. Η ελληνική πολυκατοικία επιτρέπει την καθ' ύψος ανάμειξη των χρήσεων και συνεπώς συστεγάζονται διάφορες χρήσεις στα κτίρια της περιοχής. Οι κατοικίες έχουν την τάση να αυξάνονται ποσοτικά, καταλαμβάνοντας το κενό που παρουσιάζεται από την αποχώρηση των γραφείων στους ορόφους. Όπως αναφέρθηκε, η οδός Μάρνη αποτελεί το όριο μεταξύ των χρήσεων στην περιοχή εμβάθυνσης και συνεπώς το τμήμα νοτίως της οδού παρουσιάζει υπερτοπικές χρήσεις, ενώ βορείως υπάρχουν χρήσεις τοπικού χαρακτήρα με κυρίαρχη

53 <https://nomosphysis.org.gr/12199/i-sugxroni-palia-athina-ta-ktiria-tou-30-noembrios-2010/>

54 Αστική κατοικία: «Η μορφολογική γλώσσα αντλώντας από το λεξιλόγιο της παράδοσης δεν έμεινε στην αντιγραφή, αυτούσια μεταφορά και εκλεκτικιστική πρόσθεση, αλλά αφομοιώθηκε σε ένα μοντερνιστικό πλαίσιο.», Προαστιακή κατοικία: «Οι κατοικίες χτίζονται κατά τα πρότυπα της εκλεκτικίζουσας αντιμετώπισης [...] συνδυαζόμενη με στοιχεία από το Art Nouveau», Βασιλική Ρούσση, Διδακτορική διατριβή «ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ. ΑΣΤΙΚΗ, ΠΡΟΑΣΤΙΑΚΗ, ΕΞΟΧΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ.», επιβλέπων Νικ. Θ. Χολέβας, Αθήνα ΕΜΠ, Ιούλιος 2011, σελ. 314, 316

αυτή της κατοικίας. Τα κτίρια του μεσοπολεμικού μοντερνισμού παρουσιάζουν αντίστοιχη εικόνα ως προς τις χρήσεις που στεγάζουν, ανάλογα με την τοποθέτησή τους. Η χρήση που είναι προσφιλέστερη στα κτίρια που εξετάζονται σχετίζεται, κυρίως, με την κατοικία αφού η σταδιακή αποχώρηση των γραφείων και των επαγγελματιών από αυτά δίνει χώρο για την περαιτέρω εξάπλωσή της. Τα μεταναστευτικά κύματα που προωθούνται στην περιοχή εγκαθίσταται σε εκείνα και ταυτόχρονα ο ντόπιος πληθυσμός απομακρύνεται ακούσια. Αυτή η προτίμηση που διακρίνεται οφείλεται στις ανάγκες στέγασης αυτού του μεγάλου αριθμού ανθρώπων. Ωστόσο, τα κτίρια που τοποθετούνται πλησίον κεντρικών οδικών αξόνων παρουσιάζουν μία σταθερή εικόνα, με χρήσεις υπερτοπικού χαρακτήρα, δηλώνοντας τον κομβικό ρόλο της περιοχής.

Συνολικά, τη μεσοπολεμική περίοδο οι αρχιτέκτονες, οι πολιτικοί μηχανικοί και οι εμπειροτέχνες βρέθηκαν στο προσκήνιο, αφού συνέβαλλαν στην ανοικοδόμηση της περιοχής. Η μαζική παραγωγή κινούνταν σχεδόν αποκλειστικά μέσω της άμεσης μίμησης και συνεπώς παρατηρείται ένα ομοιογενές σκηνικό, ενώ οι όποιες μορφολογικές διαφορές οφείλονται σε συνθετικές καινοτομίες. Τα κτίρια που εξετάστηκαν σχηματίζουν αρχιτεκτονικούς πυρήνες κεντρικά της περιοχής της Βάθη και αναπτύσσονται, κατά βάση, στον άξονα Βορρά-Νότου. Αυτοί οι πυρήνες διαμορφώνουν σημειακά μεσοπολεμικά σκηνικά και το μεγάλο πλήθος τους συνιστά θύλακα στη Βάθη. Παρά ταύτα, η συμβολή των μεσοπολεμικών κελυφών στην εικονογραφία του μεγαλύτερου πλήθους των δρόμων της Βάθη δεν είναι έντονη, γεγονός που οφείλεται, επίσης, στις κατεδαφίσεις και τις μη αναστρέψιμες παρεμβάσεις στην εξωτερική επιφάνειά τους. Ωστόσο, στις περισσότερες περιπτώσεις, τα κτίρια των οδών που εξετάστηκαν παρουσιάζουν αντοχή ως προς τις σημερινές καταστάσεις και στα σημεία που επικρατούν ευμενείς συνθήκες παραμένουν αναλλοίωτα.

Επίσης, κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου παρατηρήθηκε μία γεωγραφική κατανομή ως προς τις κατοικίες των διάφορων οικονομικών στρωμάτων, με άλλη κτιριακή δομή και μορφολογικά χαρακτηριστικά στις όψεις τους. Ο μεσοπολεμικός μοντερνισμός της Βάθη αφενός παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με αυτόν των γειτονικών περιοχών και αφετέρου διαφοροποιείται από τον αντίστοιχο των απομακρυσμένων περιοχών της πρωτεύουσας. Τα κτίρια του μεσοπολεμικού μοντερνισμού επιτρέπουν την καθ' ύψος ανάμειξη των χρήσεων, με αποτέλεσμα τη μεγάλη ποικιλία αυτών, ειδικά στο επίπεδο του ισογείου. Οι τωρινές χρήσεις μαρτυρούν τον κομβικό ρόλο της Βάθη, ενώ επίσης η προσφιλέστερη χρήση για τα κτίρια είναι αυτή της κατοικίας, αφού παρατηρείται

σταδιακή αποχώρηση γραφείων και επαγγελματιών από αυτά και άρα η συγκεκριμένη χρήση καλύπτει το κενό που δημιουργείται. Η μεταβλητή φύση του μοντερνισμού και ο διαχρονικός χαρακτήρας του καθιστούν τα κτίρια ανθεκτικά στις νέες πολύπλοκες και μεταβαλλόμενες συνθήκες που παρουσιάζονται στην περιοχή. Αυτό το συμπέρασμα δικαιολογείται, παράλληλα, από το γεγονός ότι τα εγκαταλελειμμένα μεσοπολεμικά κτίρια αποτελούν μειοψηφία στη Βάθη. Άρα, ο βαθμός ανθεκτικότητας του μοντερνισμού στην περιοχή είναι εξαιρετικά υψηλός, λόγω του προσαρμοστικού χαρακτήρα που διέπει τη συγκεκριμένη αρχιτεκτονική.

– Συγκρότηση δικτύου των μοντέρνων μεσοαστικών κατοικιών στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Βάθη

Στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί η συγκρότηση ενός δικτύου μοντέρνων μεσοαστικών κατοικιών στην περιοχή, το οποίο αποσκοπεί στην ενοποίηση των μεσοπολεμικών πυρήνων που εντοπίστηκαν στην υπάρχουσα έρευνα (Εικ.82).

Οι αρχιτεκτονικές εστίες τοποθετούνται κεντρικά στην περιοχή μελέτης και αναπτύσσονται στον άξονα Βορρά-Νότου. Οι οδοί Φυλής, Μακεδονίας, Μάγερ, Σατωβριάνδου και Σωκράτους ενώνουν τα συγκεκριμένα σημεία και παράλληλα επιτυγχάνεται η ενοποίηση των γειτονικών περιοχών Ομονοίας και Βικτωρίας, υπό το μοντέρνο μεσοπολεμικό πρίσμα. Συνεπώς, ο ρόλος της πλατείας Βάθη και της ευρύτερης περιοχής της ανάγεται σε σημαντικό μεσοπολεμικό αρχιτεκτονικό κόμβο, εντός του κέντρου των Αθηνών. Το κτιριακό απόθεμα που μελετήθηκε είναι ικανό να αποτελέσει εφελκυστήρα για την αναβάθμιση της περιοχής από κυκλοφοριακό κόμβο σε ενοποιητικό αρχιτεκτονικό στοιχείο και παράλληλα οι δυσμενείς συνθήκες κατά μήκος συγκεκριμένων δρόμων να παύσουν να υφίστανται. Ο μεσοπολεμικός μοντερνισμός χρίζει ιδιαίτερης σημασίας, διότι αποτελεί σημαντικό συστατικό στοιχείο της εικονογραφίας και της ταυτότητας αρκετών κεντρικών περιοχών της Αθήνας. Όπως γράφει ο Πάνος Εξαρχόπουλος: «Μια εξήγηση για την εστίαση του ενδιαφέροντος στη μοντέρνα αρχιτεκτονική του '30 είναι, ίσως, η σταδιακή αναγνώριση του ιδιαίτερου ήθους και ύφους μιας, κατά κύριο λόγο, αστικής και, κυρίως, ιδεολογικά πλαισιωμένης αρχιτεκτονικής παραγωγής». Η Βάθη αποτελεί σημαντικό τμήμα του μεσοπολεμικού ιστού των Αθηνών, διαθέτοντας ένα αξιολόγο κτιριακό απόθεμα και γι' αυτό η περαιτέρω μελέτη του κρίνεται επιβεβλημένη.

- Μεσοπολεμικά κτίρια
- Μεσοπολεμικοί θύλακες κτιρίων
- Μεσοπολεμικό δίκτυο

Εικ.82: Χάρτης δικτύου μοντέρνων μεσοπολεμικών κατοικιών στην περιοχή μελέτης.

Επισκόπηση του συνόλου των μοντέρνων μεσοπολεμικών κτιρίων

	Οδός	Αριθμός	Ιδιοκτησία	Χρονολογία ανέγερσης	Μελέτη
1.	Φυλής	1	–	Δεκαετία του '30	–
2.	Φυλής	2	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
3.	Φυλής	4	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
4.	Μακεδονίας	7	Πολυκατοικία Α. Φρατζή	1936	Πολ. μηχ. Δημήτριος Μπρούμης
5.	Μακεδονίας	33	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
6.	Μακεδονίας	37	–	Δεκαετία του '30	–
7.	Μακεδονίας και Αλκιβιάδου	37Α και 6	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
8.	Αλκιβιάδου	14	–	Πιθανώς το 1934	–
9.	Σουρμελή	10	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
10.	Σουρμελή	8	Μέγαρο Α. Μακέδου	1935	–
11.	Αβέρωφ	12	Πολυκατοικία Αγραφιώτη	1936	Πολ. μηχ. Χρήστος Κίρτσος
12.	Αβέρωφ	10	Πολυκατοικία Γρηγοράτου	1936	Πολ. μηχ. Γεράσιμος Θεοδωράτος
13.	Λιοσίων	24	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
14.	Μάγερ	28	–	Πιθανώς το 1935	–
15.	Μάγερ και Μαιζώνος	19 και 10	Πολυκατοικία Π. Μπίτσιου	1936	Πολ. μηχ. Χρήστος Κίρτσος και αρχ. Οδυσσεύς Πουσκούλος
16.	Μάγερ	12	Πολυκατοικία Α. Τούλια	1937	Πολ. μηχ. Δημήτριος Μπρούμης
17.	Μάγερ	10	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
18.	Μαιζώνος	14	Πολυκατοικία Δ. Σάρδη	1936	Πολ. μηχ. Όμηρος Ευαγγελινός και αρχ. Οδυσσεύς Πουσκούλος

	Οδός	Αριθμός	Ιδιοκτησία	Χρονολογία ανέγερσης	Μελέτη
19.	Κων/νου Παλαιολόγου	27	–	Μετά το 1937	–
20.	Κων/νου Παλαιολόγου και Ακομινάτου	16 και 55	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
21.	Κων/νου Παλαιολόγου	3	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
22.	Μάρνη	50	Πολυκατοικία Α. Γιαννίκου	1937	Πολ. μηχ. Γεώργιος Μπούσιος
23.	Μάρνη	48	Πολυκατοικία Β. Κακαρούνια	1938	Πολ. μηχ. Γεώργιος Μπούσιος
24.	Μάρνη	40	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
25.	Μάρνη και Στουρνάρη	23 και 67	–	Πιθανώς τέλη της δεκαετίας του '30	–
26.	Μάρνη	18	Πολυκατοικία Κωνσταντακάτου	1935	Αρχ. Νικόλαος Κακούρης
27.	Μάρνη	5	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
28.	Μάρνη	12	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
29.	Πολυτεχνείου	5	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
30.	Πολυτεχνείου	5Α	–	Δεκαετία του '30 - Μετά το 1937	–
31.	Καποδιστρίου	43	–	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	–
32.	Καποδιστρίου	46	Πολυκατοικία Γεωργαλά	1936	Πολ. μηχ. Γεώργιος Γεωργαλάς
33.	Καποδιστρίου και Αριστοτέλους	45 και 10	Πολυκατοικία Γ. Μανωλόπουλου	1931	Αρχ. Ξενοφών Αγγελίδης
34.	Γ' Σεπτεμβρίου	53	Πολυκατοικία αδερφών Κλάψη	1939	Αρχ. Δημήτριος Κλάψη
35.	Γ' Σεπτεμβρίου	58	Πολυκατοικία Τσαούση	1941	Αρχ. Αριστείδης Ηλιάδης

	Οδός	Αριθμός	Ιδιοκτησία	Χρονολογία ανέγερσης	Μελέτη
36.	Γ' Σεπτεμβρίου και Στουρνάρη	38 και 57	Μέγαρο Ελευθέριου Χουτζούμη	1937	Πολ. μηχ. - Αρχ. Κων/νος Βουτσινάς
37.	Γ' Σεπτεμβρίου	24	Πολυκατοικία Αρναούτογλου	1936	Πολ. μηχ. Δημήτριος Αναστασιάδης
38.	Βερανζέρου και Κουμουνδούρου	59 και 30	Πολυκατοικία Β. Χανιώτου	1939	Αρχ. Τόλας Βασιλάκης
39.	Βερανζέρου	43	-	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	-
40.	Βερανζέρου	27	-	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	-
41.	Σατωβριάνδου	50	-	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	-
42.	Σατωβριάνδου	44	Πολυκατοικία Ε. Πατέρα	1935	Πολ. μηχ. Ευάγγελος Πεσταρίνης
43.	Σατωβριάνδου και Σωκράτους	17 και 52	Πολυκατοικία Κοτσάμπαση	1936	Πολ. μηχ. - Αρχ. Κων/νος Βουτσινάς
44.	Σατωβριάνδου και Σωκράτους	22 και 71	Πολυκατοικία Χριστοδούλου και Λιανού	1936	Αρχ. Κυριακούλης Παναγιωτάκος
45.	Σατωβριάνδου	23	-	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	-
46.	Σατωβριάνδου	15	Πολυκατοικία Χουτζούμη	1937	Πολ. μηχ. - Αρχ. Κων/νος Βουτσινάς
47.	Ιεροθέου	11	-	Δεκαετία του '30	-
48.	Βίκτωρος Ουγκώ	25	Πολυκατοικία Μπουγιούρτη	1937	Πολ. μηχ. Αθανάσιος Γιάνναρος
49.	Βίκτωρος Ουγκώ	11	-	Πιθανώς τέλη της δεκαετίας του '30	-
50.	Φαβιέρου και Σωνιέρου	12 και 1	Πολυκατοικία Α. Αφθονίδη	1937	Αρχ. Κώστας Κιτσίκης
51.	Αχαρνών	32	-	Δεκαετία του '30 - Πριν το 1937	-
52.	Ψαρών και Κρήτης	50 και 20	-	1938	-

	Οδός	Αριθμός	Ιδιοκτησία	Χρονολογία ανέγερσης	Μελέτη
53.	Ηπείρου και Λιοσίων	65 και 50	-	1935	-
54.	28ης Οκτωβρίου και Σολωμού	31 και 47	Πολυκατοικία Σαββίδη	1926	Αρχ. Νικόλαος Νικολαΐδης
55.	Αγίου Κων/νου	34	Πολυκατοικία Ελ. Βλαβιανού	1936	Αρχ. Εμμανουήλ Λαζαρίδης

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

22

23

24

13

14

15

25

26

27

16

17

18

28

29

30

19

20

21

31

32

33

34

35

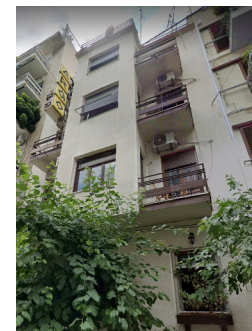
36

46

47

48

37

38

39

49

50

51

40

41

42

52

53

54

43

44

45

55

Ε. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1:

https://i2.wp.com/www.mixanitouxronou.gr/wp-content/uploads/2014/10/Kyklovoros_Metaxourgeio.jpg?ssl=1

Εικόνα 2:

<http://www.sgtogias.com/images/1/1c/1837-Athens.jpg>

Εικόνα 3:

<https://www.epimenoumepedioareos.gr/wp-content/uploads/2020/04/1854-%CE%91%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1-whole-1024x961.jpg>

Εικόνα 4:

https://www.athenssocialatlas.gr/wp-content/uploads/tx99_p21-727x1030.jpg

Εικόνα 5:

https://www.athenssocialatlas.gr/wp-content/uploads/tx99_p22.jpg

Εικόνα 6:

<https://el.athensmap360.com/img/1200/athens-old-map.jpg>

Εικόνα 7:

<https://1.bp.blogspot.com/-4by3oVk8eZI/XxwGJUJySYI/AAAAAAA-ANm4/1TYCLMYhgTkdpKy6d-PSK0gxAvH289u9ACLcBGAsYHQ/s1600/1895%2Bmap%2BCurtius%2BERnst%2B-%2BKau-pert%2BJohann%2BA%2BKarten%2Bvon%2BAttika%2B%25E2%2580%2594%2B%25CE%2592%25CE%25B5%25CF%2581%25CE%25BF%25CE%25BB%25CE%25AF%25CE%25BD%25CE%25BF%252C%2B1895-1903%2B%25CE%25B2.jpg>

Εικόνα 8:

Κώστας Μπίρης, «Αι Αθήναι, από του 19ου εις τον 20ον αιώνα», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1995, σελ. 257

Εικόνα 9:

https://i0.wp.com/www.mixanitouxronou.gr/wp-content/uploads/2014/10/Rivers-_Athens.jpg?ssl=1

Εικόνα 10:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 11:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 12:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 13:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 14:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 15:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 16:

Google maps

Εικόνα 17:

Google maps

Εικόνα 18:

Google maps

Εικόνα 19:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10157169119407998&set=gm.10157903564163948>

Εικόνα 20:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 21:

https://www.facebook.com/photo/?fbid=520727848961962&set=basw.Abrz3wjGzpZr1NMAtoJdvJ9OyQ5s9kW7aNVL3vWphNcH5-H9cviCRtX-s_6V1EITFnTFmc-YsoAjjsl8BOnn6-YTZVkaAHG_YBh07jmaD3aqhYx0L-WqGHM05nZX3p5aq1vza1kZRdJ0OZ5R72Uet5t3ZlgxftkQ_m6w8np_rIRs9F-2g&opaqueCursor=Abr1yBzGa-ul-mSySC3-ZmaZCETM1fRoBR9N9qSl7gqZZ-vqp-bbxK5t8EgF_y5Fw0v-EILWmzqUTryL49tx8RuY-H-ylKy1lh4rmaeVnq116d-

HlrUMBr7X-mDOFOkvn2XfhkvhIoj6-pMVn7Lj7PtoHsf0eBAY6eS8IL75S1gM-BAeAKksMQhGEW8DCo4z3o52-Aatr0MnOkFO1J8-_i2ZM4K6bFeYIMM_ggDpkf-nPQwEZwAh1dteA4TUo9wjJaVt3QcLtAEasyp3Rld77N6gzjGOawUeoqmgL7TG-OhKaG6lMr3c5sz043ayLAsN4b7IDG6XM2LDiKewaz_hqidyApmf4gwht5Yeziv-VC1hDrHykq2x6jkc2IXinOtcfKKpVTiqJYyLwSipcdqa_IGrMwgsykS27m7iDvM-rM3HQ8m00qSRwYMLhCWDeB7yFQf4tF-a3T5kxi9zLwjNqPmb03EWgsyesx-dvDJlp5FVoHisNy2sWJUor186PnSzrf7nBzyjZQTnb-bcswj-XhP-mVeMoAvtr-max-E4gV120v4MWYP9DHklx_iyra7dbl9Bd2OhSpb0zjsYUtRqd7AMSxPnPOS-joHYJ5uuEJs9InqpZxbQ35gx6bz_fw23lLUztZvKQsxvt5Zgr-plkjCy7-WH5TsamS-D29TyCc35R--bLBsFR7rOji_fMWVfYuJOZa4vPeJ14YInMArDgr0f3g9vlMJfuKJK-7betYgxX-10IQw-Jkdit_HzbyuPrvqQhoYU6HjSYcsTtN_zR7Y_IWkSaDf60C

Εικόνα 22:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 23:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 24:

Google maps

Εικόνα 25:

Google maps

Εικόνα 26:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 27:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 28:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 29:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 30:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 31:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 32:

Google maps

Εικόνα 33:

Google maps

Εικόνα 34:

Google maps

Εικόνα 35:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 36:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 37:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=3147305065327142&set=gm.10158374436668948>

Εικόνα 38:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=1147244238666578&set=p-cb.10154543311043948>

Εικόνα 39:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 40:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 41:

Google maps

Εικόνα 42:

Google maps

Εικόνα 43:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=2804420089615643&set=gm.10157932633663948>

Εικόνα 44:

<https://www.facebook.com/photo?fbid=10226453191977239&>

set=gm.10159529953128948

Εικόνα 45:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 46:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 47:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 48:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 49:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 50:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 51:

Google maps

Εικόνα 52:

Google maps

Εικόνα 53:

Google maps

Εικόνα 54:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 55:

<https://www.facebook.com/groups/24845613947/search?q=%CE%9C%CE%B1%CE%B9%CE%B6%CF%89%CE%BD%CE%BF%CF%82%2014>

Εικόνα 56:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 57:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 58:

Google maps

Εικόνα 59:

Google maps

Εικόνα 60:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10209391089237872&set=pcb.10154092819068948>

Εικόνα 61:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 62:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 63:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 64:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 65:

Google maps

Εικόνα 66:

Google maps

Εικόνα 67:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10209391089277873&set=pcb.10154092819068948>

Εικόνα 68:

Google maps

Εικόνα 69:

<https://www.facebook.com/photo?fbid=1574335076237888&->

set=gm.10159570214923948

Εικόνα 70:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 71:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 72:

Google maps

Εικόνα 73:

Google maps

Εικόνα 74:

[https://www.facebook.com/photo/?fbid=869888556454097&-set=gm.10153898912888948](https://www.facebook.com/photo/?fbid=869888556454097&set=gm.10153898912888948)

Εικόνα 75:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10211043556788528&set=p-cb.10154580666923948>

Εικόνα 76:

[https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2926730927384558&-set=p.2926730927384558&type=3](https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2926730927384558&set=p.2926730927384558&type=3)

Εικόνα 77:

[https://www.facebook.com/photo?fbid=3695396907184619&-set=gm.10158824060548948](https://www.facebook.com/photo?fbid=3695396907184619&set=gm.10158824060548948)

Εικόνα 78:

<https://www.facebook.com/photo?fbid=1001279013263102&set=p-cb.10153945775968948>

Εικόνα 79:

<https://www.facebook.com/photo?fbid=1003457036378633&set=p-cb.10153954086323948>

Εικόνα 80:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 81:

Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 82:

Προσωπικό αρχείο

ΣΤ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

- Παύλος Λέφας, «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ - ΑΠΟ ΤΟΝ ΗΕΙ-DEGGER ΣΤΟΝ ΚΟΟΛΗΑΑΣ», εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα, Απρίλιος 2008
- Δημήτρης Φιλίππιδης, «Μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα», εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, Οκτώβριος 2001
- Κώστας Μπίρης, «Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20ο αιώνα», εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, Δεκέμβριος 2005
- Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ και Εμμανουήλ Β. Μαρμαράς, «12 Έλληνες Αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου», εκδ. ΠΕΚ (ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ), Αθήνα, Οκτώβριος 2005
- Αιμιλία Αθανασίου, Λίνα Δήμα και Τίνα Καραλή, «Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ, 25 ΧΡΟΝΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΟΚΟΜΟ», εκδ. futura, Αθήνα, Μάιος 2018
- Εμμανουήλ Μαρμαράς, «ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, Μάιος 2012
- Ερευνητικό πρόγραμμα, Επιστ. υπεύθυνος: Παναγιώτης Τουρνικιώτης, «ΜΕΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΑ ΚΕΝΤΡΑ ΠΟΛΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΙΑ», ΕΜΠ Αθήνα, Μάιος 2011
- Αικατερίνη Μπατατούδη, Διπλωματική εργασία, «ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ΟΜΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΠΛΑΤΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ – ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ΟΜΟΝΟΙΑΣ», επιβλέπων Θ. Βλαστός, Αθήνα ΕΜΠ, 2008
- Βασιλική Ρούσση, Διδακτορική διατριβή «ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ. ΑΣΤΙΚΗ, ΠΡΟΑΣΤΙΑΚΗ, ΕΞΟΧΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ.», επιβλέπων Νικ. Θ. Χολέβας, Αθήνα ΕΜΠ, Ιούλιος 2011
- Λουκία Μάρθα, Διδακτορική διατριβή «Εκδοχές Μοντερνισμού στο αρχιτεκτονικό, εικαστικό και διδακτικό έργο του Τάκη Μάρθα (1905-1965)», επιβλέπουσα Α. Κωτσάκη, Χανιά ΠΚ, 2019

Ζ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- https://www.athinorama.gr/specials/odeio_athinon/article.aspx?id=2551073
- https://el.m.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1_%CE%92%CE%AC%CE%B8%CE%B7%CF%82?fbclid=IwAR39mk7wgRh8vKPBpoFhwNCcdNmqrtQn9X-PJABoNwowaEbH-KltyX0nA1CU
- https://geomythiki.blogspot.com/2017/06/blog-post_18.html
- <https://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=971>
- <https://www.archetype.gr/blog/arthro/monternes-apolies-01-katadafismena-ktiria-tou-mesopolemou-stin-athina>
- <https://nomosphysics.org.gr/12199/i-sugxroni-palia-athina-ta-ktiria-tou-30-noembrios-2010/>

